

Euskaltzainak Bilduma

Argitaratuak:

1. *Gratien Adema*. Zaldubi
Saindu batzuen biziak. 2007
2. *Pierre Charritton*
Pierre Broussain. 2007
3. *Pierre Lhande*
Yolanda eta beste euskarazko idazlanak. 2007
4. *Gratien Adema*. Zaldubi
Artzain beltzaren neurtitzak. 2008
5. *Antonio Arrue*
Idaztiak & Hitzaldiak. 2008
6. *Domingo Agirre*
Gutun bilduma. 2008
7. *Txomin Peillen Karrikaburu*
Biziaren Hiztegiak. 2009
8. *Gorka Aulestia*
Estigmatizados por la guerra. 2009
9. *Jean-Louis Davant*
Zuberoako literaturaz. 2009
10. *Gratien Adema*. Zaldubi
Kantikak. 2009
11. *Santiago Ezkerra Beltza*. Lizarrusti
Bizitza eta lanak. 2009
12. *Gratien Adema*. Zaldubi
Prediku Zenbait. 2009
13. *Martin Maister*
Jesü Kristen imitazioa. 2010
14. *Gorka Aulestia*
Escritores euskéricos
contemporáneos. 2011
15. *Gratien Adema*. Zaldubi
Alegiak eta bertze neurtitzak. 2011

Euskaltzainak izeneko bilduma berrian euskaltzain izan diren eta direnen obrak eta eurei buruzko azterketak argitaratuko dira, Akademiaren historiarako esanguratsu gertatu diren hainbat egileren lanak ere alboratu gabe.

Euskaltzaindia
Real Academia de la Lengua Vasca
Académie de la Langue Basque

Laguntzaileak:

GRATIEN
ADEMA
ZALDUBI

ALEGIAK ETA BERTZE NEURTITZAK

GRATIEN ADEMA
ZALDUBI

ALEGIAK ETA BERTZE NEURTITZAK

Argitalpenaren paratzailea: **Henri Duhau**

EUSKALTZAINAK BILDUMA
EUSKALTZAINDIA

HENRI DUHAU

Beskoitzen sortua 1942an.
Laborari semea; laborantzako ikasketak.
Soldadutzatik landa, lur berri egiten Donapaleutik teknikari gisa,
Jean Errecart senatariaren zuzendaritzapean.
1968an Senpererat ezkondurik merkataritzan erretiratarat heldu arte.
Lehen artikulua euskaraz, 1961eko urtarrilean,
Gazte kazetan (duela 50 urte!).
Gaur Euskaltzaleen Biltzarreko kide.
Elkarteburu ere izana: Euskaldun Gazteria, Zirikolatza,
Senpereko Gure Iurrak, Euskal Dantzarien Biltzarra...
Elkarte sortzaileetarik izana: Senperen Aro Berri,
Senpereko ikastola,
Aide Familiale Rurale, Izan eta Gure Herria talde politikoak,
Elkarri, Egunkaria sortzen...
Idatzi du aldizkari hauetan: **Herria**, **Otoizlari**, **Dantzariak**,
Ekaina, **Denak Argian**, **Enbata**...
Liburukiak:
- **Hasian-hasi** (lehena, 1993);
- **Euskal aditz batua** (1996);
- **Aupa batasuna** (2000);
- **Hasian-hasi** (bigarrena, 2002);
- **Hortzak izerdi** (2005);
- **Dufau bi anaiak** (2006);
- **Saindu batzuen biziak** (Gratien Adema, 2007);
- **Zaldubi artzain beltzaren neurtitzak** (Gratien Adema, 2008);
- **Kantikak** (Gratien Adema, 2009);
- **Prediku zenbait** (Gratien Adema, 2009);
- **Bidegileak** (Jean Barbier, 2009);
- **Bidegileak** (Dominique Dufau, 2009);
- **Lapurdiko ihauteria eta mutxikoen pizkundea** (2009).

GRATIEN ADEMA "ZALDUBI"
(1828-1907)

ALEGIAK
ETA BERTZE NEURTITZAK

Argitalpen honen fitxa katalogafikoa eskuragarri duzu Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekako katalogoan:

www.euskaltzaindia.net/azkue

La ficha catalográfica correspondiente a esta publicación está disponible en el catálogo de la biblioteca de la Real Academia de la Lengua Vasca:

www.euskaltzaindia.net/azkue

Les données bibliographiques correspondant à cette publication sont disponibles sur le site de la Bibliothèque Azkue de l'Académie de la langue basque:

www.euskaltzaindia.net/azkue

A catalog record for this publication is available from the Azkue Biblioteka, Royal Academy of the Basque Language:

www.euskaltzaindia.net/azkue

© EUSKALTZAINDIA / R.A.L.V. / A.L.B.

Eskubide guztiak jabedunak dira. Ez da zilegi liburuki hau osorik edo zatika kopiatzea, ez sistema informatikoekin beronen edukia biltzea, ez inongo sistema elektronikoz edo mekanikoz, fotokimikoz, magnetikoz, elektrooptikoz, fotokopiaz, erregistratuz edo beste bitartekoz berau transmititzea, aipamenetarako izan ezik, argitaratzailearen edo *copyright*aren jabearen aldez aurreko eta idatzizko baimenik gabe.

Diseinua: Ikeder, S.L.

ISBN: 978-84-95438-75-1

Lege-gordailua: BI-951-II

GRATIEN ADEMA “ZALDUBI” (1828-1907)

ALEGIAK ETA
BERTZE NEURTITZAK

Argitalpenaren paratzailea: Henri Duhau

EUSKALTZAINDIA

BILBO
2010

AURKIBIDEA

Gratien ADEMA “ZALDUBI” (1828-1907)

Andres Urrutia (1954)	
Euskaltzainburuaren aurkezpena	I
Henri Duhau (1942)	
Gratien ADEMA-ZALDUBIren biziaz eta lanez zenbait xehetasun	3
Bizpahiru oharpen orokor	4
Idazkera edo grafia kontuez	6
1. liburukia: “Saindu batzuen biziaz”	8
2. liburukia: “Zaldubi artzain beltzaren neurtitzak”	10
3. liburukia: “Kantikak”	13
4. liburukia: “Prediku zenbait, Hazpainen eginak”	15
5. liburukia: “Alegiak eta bertze neurtitzak” (eskuarteko hau) .	16

Ene loreak

Belea eta Axeria	23
Kuia eta Ezkurra	27
Akerra eta Axeria	31
Abereak izurritearekin	37
Otsoa eta Bildotsa	45
Axeria Otsoa eta Zaldia	47
Tupina eta Eltzea	53
Betirisants [1846]	57
Betirisants [bigarren bertsioa]	65
Denboraz Moro-Sarasinen eta Eskualdunen artean gertaturikako gudu batez	75
Eskualdunaren omore oneko kanta	93
Eskualdunen omore txarreko kanta	97
Primadera	101
Zumalakarregi	107
Andredena Mariari	111
Zeruko Erreginari	115
Aita Saindu, fedezko gauzetan ezin tronpa daite[kee]nari ...	119
Pilotari gazteak	127
Chesnelong jaunari	135
Murde Diharassarry-ri	138
Bidarrain nintzelarik	139
Ene auzotegian bi senar emazte	141

— II —

[Bertze batzuen lorategietan bilduak]

Zaldi zahar baten gainean	157
Hiltzeko menean [den] gizon gazte baten gogoetak	159
Zumalakarregi	165
Alexisen heriotzearen gaineko bi artzainen solasak	179
Lehen Errepublikako denboran egin zen besta baten gainean ..	185
Bare baten gainean	189
Eri baten gogoetak	191
Eri baten liraren auhenak	201
Ikazkinaren mandoa	213
Ezkerraren zamaria	235
Solbezio arratsaldean Arnegin etxe batean	239
Zer egin zare koplari zaharra?	243
HIZTEGITXOA	273

Laguntzaile eta sustatzaileak:

Pierrette Dourisboure, artxiboen begiralea;
Arnaud Dourisboure,
Jean Dourisboure,
Bernadette Mazet Dourisboure,
laurak Gratien Adema-Zaldubiren ilobaren arra-haurrak.

Eta:

Andres Urrutia, Euskaltzainburua;
Aurelia Arkotxa, Euskaltzainburuordea;
Piarres Aintziart, Euskaltzaleen Biltzarreko elkarburua;
Ales Bengoetxea, 1990ean egin zuen lanarentzat;
Senpereko Herriko Etxea, brontzezko orhoitgarriaren egilea.

Diruztatzaileak ahantzi gabe:

Euskaltzaleen Biltzarra;
Euskararen Erakunde Publikoa;
eta oroz gaineratik, Euskaltzaindia.

Gratien Adema "Zaldubi"
(1828-1907)
Jaun Kalonje senpertarra

Jarrita eskuinetarik Gratien Adema “Zaldubi”;
Xutik ezkerretarik : Jean-Blaise Adema haren iloba apeza (1861-1936)
hau ere ‘Eskualduna’ astekariaren buru egona 1918tik 1925erat.

Gratien Adema “Zaldubi”-ren argazki bat bere liburutegi ederki begiratuaren aintzinean. 2007ko argazkia.

«GRATIEN ADEMA ZALDUBI 1828-1907»
Brontzezko orhoitgarria, Edouard Solorzanok asmatua,
Senpereko Herriko Etxeak eraikia,
Euskaltzaindiak eta Euskaltzaleen Biltzarrak batean estreinatua,
2007ko abenduaren 20ean.

Aurkezpena

Adema bosgarrenean, alegiazko egiaz

Aurten beteko dira lau urte Henri Duhau euskaltzale gartsu eta sutsuak egin proposamena Euskaltzaindiak onetsi eta bere gain hartu zuela, lehenak eskuizkribuak moldatu eta bigarrenak argitaratu, faksimil gisara, Gratien Adema *Zaldubi* euskal idazlearen lanak.

Ordutik hona etenik gabe eta zintzotasunez eta trebeziaz, Henri Duhauk ondu du, eraman handirekin, halako kate ikusgarria, non Adema zenaren testugintza-eskulanak eta irakurle euskaldunaren gogo bat egiten eta irmoki estekatzen diren.

Kate horren osagaiak izan dira *Saindu batzuen biziaz* (2007), *Zaldubi: Artzain beltzaren neurtitzak* (2009), *Kantikak* (2009), eta *Prediku zenbait* (2010). Oraingotan, bide beretik, *Alegiak eta bertze neurtitzak* datozkigu, hurrenez hurren, egilearen eskutik ber-bertatik atera ziren moduan.

Modu eder eta txukunean datoz hauek ere, aurrekoak bezalaxe. Modu horri gehitu dizkio Henri Duhau euskaltzaleak, testuaren transkripzioa, oraingo grafiaz eta eraz, oharrak eta hiztegitxoak, sarrera trinkoa ere bazter uzteke. Hitz batez esateko, iraganekoa eta oraingokoa uztartu ditu, testura hurreratzen den orok aise irakur eta barnera ditzan *Zaldubiren grazia* eta dohaina.

Badugu, beraz, hats luzeko egitasmo baten bosgarren ekarria, titulutik bertatik iragartzen diguna barruko alegiek argitalpenaren egia osatzen dutela. Norbaitek esan dezake, liburu andana hau ikusita, alegia deus ez, egin duela lan Henri Duhauk. Haren erraztasuna ez dut ukatuko. Bai, ordea, goratuko haren ahalegin txukun eta maila handikoak. Eskerrak eta goresmenak berari eta orobat, Euskararen Erakunde Publikoari, Senpereko Herriko Etxeari eta *Euskaltzaleen Biltzarraren* adiskideei, guztion sustengu eta laguntzarik gabe ezinezkoa izango baitzen liburu hau argitaratzea.

Andres Urrutia
Euskaltzainburua

**Gratien ADEMA-ZALDUBIren
biziaz eta lanez zenbait xehetasun**

Haren biziaz eta lanez xehetasun batzuk errepikazen ditugu bortzgarren liburuki honetan ere. Argitasun gehiago kausituko duzue, haatik, jadanik argitaratuak diren lau liburukietan: 1, 4, 10 eta 12.ak ‘Euskaltzainak’ sailean.

Gratien Adema-Zaldubi:

—1828an, apirilak 14, Senperen sortua; sei haurrideetarik azkena.

—1843an, 15 urtetan, Larresoroko ikastetxe ezagutuan sartzen da. 18tan adin berekoa duen eta hain famatua bilakatuko den Jean Baptiste Elissambururekin paratzen dituzte elkarrekin beren lehen bertsoak. Gero Larresorotik Baionarat doa apez ikasketak bukatzeko.

—1853an apeztu-eta berehala Larresoron dugu berriz, baina irakasle bezala aldi honetan.

—1854an Hazparnerat izendatzen dute bikario; hor egonen da sei urtez. Fama handia bilduko du bereziki 1858ko sukar ustelaren karietarat (*fièvre typhoïde*) erakutsi zuen kuraia edo adore handiagatik, ‘Gaskoinaren’ hiltzea eta Hazketako neska gaztearen ehorzketak hor ditugu lekuko...

—1860an Bidarrain da erretore eta han egonen da hamabi urtez. Orduan jalgiko da lehenik “Xauxundegiko xakurra”, gero “Xuriko” eta azkenik “Mehe-tegiko xakurra” deituko den kantu famatua, Otxaldek hasia eta beraz Zaldubik bururatua.

—1872an Atharratzerat izendatzen dute erretor nagusi eta han egonen da hemezortzi urtez. Sekulako liskarrak daramatza horko auzapez ‘gorriarekin’.

—1890ean Baionan katedraleko Kalonje.

—1907an, abenduaren hamarrean eman zuen azken hatsa. Gorputza Senpereko etxondoko hilobi panteoian dagoela.

Bere apez ikasketa eta lanen artetik anitz idatzi du kasik beti euskaraz eta bereziki “Lore Jokoak” (*Jeux Floraux*) delakoetan parte hartu du, sari andana bat irabaziz.

Idatzizko lan horien gainerat azpimarratu behar da, euskal elkarte zaharrena, Eskualtzaleen Biltzarra sortu zelarik 1901-1902an, Euskal Herri osoko euskaltzale handienak bilduz, Adema-Zaldubi ezarri zutela buru eta buruordeak ez zituela nornahi: Sabino Arana-Goiri bera eta Arturo Campion!

Jakin behar da ere euskal akademia baten beharra sentitua zuela aspaldi gure Adema-Zaldubik. Lekuko hor dugu Azkueri idatzi zion gutuna 1894ko apirilean... Akademia hori edo Euskaltzaindia 24 urte geroago sortuko da, denek dakigunez.

Predikari gaitza zen, boz ederra, musika ezagutzen, sineste eta kultura handiko apeza eta hortik abiatzen da haren obra guzia. Haren fede-irizpide batzuk aldatu dira, haatik, geroztik, bertze edozein alorretan gertatu den bezalaxe...

Jadanik erran izan dugun bezala Adema-Zaldubiren lanik gehienak (predikuak salbu, haatik) argitaratuak izanak dira, bizi zelarik andana bat eta hil ondoko urteetan berriz, 1908tik goiti, RIEB edo “*Revue Internationale des Études Basques*” agerkari famatuan bai eta “Eskualdun Ona” deitu kazetan. Baina lan horiek guziak liburutegietan eta artxibategietan daude bakarrik.

Horretako eta bereko Euskaltzaindiak erabaki du haren lan gehienen berriz publikatzea, eskuizkribuak harturik oinarri, zinez merezi baitute.

Bertzalde, mendeurren horren karietarat, euskaldun patriarka batentzat eta senpentar handienarentzat daukagunaz Euskaltzaindiak publikatu ditu zernahi xehetasun eta iker-lan. Ikus: “Euskera” 2007, 3-52. liburukia (2.aldia) Bilbo (*separata*).

Bizpahiru oharpen orokor

Argi eta garbi errepikatzen dugu: liburuki hauek, jadanik publikatuak ala oraino argitaratzekoak, ez direla edizio kritiko edo arakatzailerik batzuk; doidoia zenbait xehetasun laburrekin datoz, nor edo nor irakurtzen laguntzeko gisan; hots, publiko zabal-zabal batentzat apailatuak dira. Ikerleek hor dituzte eskuizkribuak, denak irakurgarriak, hala beharrean.

Euskara eskoletan eta gau-eskoletan gero eta gehiago irakasten da baina euskara batu horrekin kasu egin behar dugu, ohiko mintza molde eta literaturekin hausturarik ez dadin gerta, euskaldun zaharregandik bereiz ez gaitzen. Eta daukagu argitalpen hauek lagun gaitzaketela eginkizun horretan.

Hizkuntzari dagokionez erran dezagun lapurtera deitzen den euskalkiari tinko atxikitzen zaiola Adema-Zaldubi, nahiz hitz batzuk hartzen dituen bertzerenetan, Hegoaldeko zenbait barne.

Hitz batzuk beti berdín erabiltzen ditu, behin ere hutsegin gabe; haietan: **gare**, **zare**, **zarezte**, **dire**, eta holakoak; ez dugu-eta ikusi, ez ‘gira’, ‘zira’, ‘zirezte’, ‘dira’ bezalako formarik, bertso batzuen rima kausitzeko ez bada.

Halarik ere, **izaiten** atzeman dugu kasik beti, Senperen ‘izaten’ erraten delarik alta eta ikusiz Adema forma hori zer erregulartasunarekin erabili duen, ‘izaiten’-ek erakutsi bideari jarraiki gatzazkio; horrek, bertzalde, era-

kusten baitigu bertzeren euskalkietakoak bereak baino hobeak zitzaizkiolarik, haien erabiltzen bazekiela.

Guk ez dugu deusik idatzi berak, noiz edo noiz, idatzi ez badu; (ohargabeko haiek barka!) Erantsi ditugunak, hala-nola prediku edo bertso titulu batzuk, makoen [...] artean ezarri ditugu.

Egin duguna da, Adema-Zaldubiren eskuizkribu guziak ikuskatu ondoan, adibidez, **berdin** eta **bardin**, biak erabili baitzituen eta gure ustez adiera ñabardurarik sentiarazteko gogorik gabe, **berdin** hautatu dugula, batuan hala jarria delakotz.

Bide bertsutik joan gara **beizic** eta **baizen** agertu zaizkigularik; **baizik** ezarri dugu “gaurkoagoa” deritzogulakotz, bertso lerro-buruetan izan ezik.

‘Erljio’ hitza asko gisetarat darabil: **erlijione**, **erligione** bai eta **erlisione** ere; guk azken hau atxiki dugu, horrelaxe idazten eta ahoskatzen baita gehienki Lapurdi Baxenabarreko inguruetan.

Puntuazioa ere doi bat antolatzerat saiatu gara; lan arriskutsua, haatik, puntuazio hori desberdina izan baitaiteke mintzaldi batetarako testuan eta idazki soilerakoan. Puntuazioa da, hain xuxen, Adema-Zaldubik bere idazkietan gutienik landu duena..

Nahiz ez den gure helburuetan Adema-Zaldubiren hizkuntza sakonki aztertzea, aipa ditzagun halere zenbait berezitasun.

Maiz erabiltzen du ‘haina hura’ edo ‘haina he[ie]k’ delako ‘pertsonea [≈gaizto] hura’ edo ‘pertsonea [≈gaizto] haiek’ adierazteko. Gaur ez da entzuten gehiago forma hori baina Axular handiak erabiltzen zuen.

Idazki horietan aurkitzen dugu ere ‘ez du kasu hari’ menturaz guk orain ‘ez du kasurik egiten hari’ erran genezakeelarik.

Dena den, guziek miresten ahal ditugu Adema-Zaldubiren mintzaira eta idazkera. Miatu ditugu haren mila orrialdez goiti eta denak onak! Zinez, holako euskarazko eskuizkriburik ez da maiz aurkitzen: hainbertze orrialde eta denak hain garbiki ezarriak! Euskarazko lan horiei eman artak erakusten digu gure hizkuntzaren alderako estimu eta maitasun bat neurrigabea: deus ez zaio sobera gure hizkuntzari emateko eginahalako distira eta indarra!

Bai zinez holako dokumentuen eskuratzea eta haietaz goza-gozatzea, bizian behin bakarrik gertatzen dena dateke.

Gainerat, ohore handia da senpenterentzat, holako langileak Euskal Herriari eman izana: Gratien Adema-Zaldubi (1828-1907) eta Dominique Dufau (1880-1956) bata bertzearen ondotik, indartsu azaltzen baitzaizkigu, bazterren inarrosle! Jean Barbier (1875-1931) gure erretore idazle handiaren lanen bilduma bat ere ikus, 2010ean argitaratu berri dugun “Bidegileak” sailean. Ahantzi gabe ELKAR baitan Franck Dolosor-ek berriki atera duen “Matxin Irabola, Senpereko bertsolaria” (1879-1935); horrela, gure herria gain gainetik ohora-

tzen duten laukote harrigarri bat osaturik dagoela... Laurak ohoretan emanak dira Senpereko ikastolak egin berri duen pareta edo frontoi apainduan.

Arbaso horiek euskararen eta Euskal Herriaren geroaz biziki kezkatuak ziren baina halere esperantzaz beteak etorkizunari buruz! Jakinen ote dugu gizon horien lan ederren eta baikortasun horren behar den bezala ospatzen, haien orhoitzapenetik probetxu bat ateratzen gure mintzaira aberatsaren alde, euskararen erabilpena sustatzeko idatziz, nola ahoz?

Har dezagun beraz fede eta kemen lehengoek utzi dizkiguten lan goresgari eta lekukotasun horietan, Lurraldeetako ahal desberdinak kontutan hartuz, eta beraz urrats desberdinez, gelditzen zaigun bide luzean, indarrak elkartuz joateko, euskara hizkuntza ezagutua eta mintzatua izan dadin Euskal Herri osoan!

Idazkera edo grafia kontuez

Adema-Zaldubiren lan hauek literario alor zabalerat erakarri beharrez ari izan garenaz gero, keinu batzuk egin dira euskara batuari buruz, baina betiere idazleak berak, hitz haiek, han edo hemen, baliatuak bazituen:

—gaiten > **gaitezen** biak erabili ditu eta beraz ‘gaitezen’ ezarri dugu beti, neurtitzetan izan ezik;

—irakusten > **erakusten**;

—bezein > **bezain**;

—bezenbat > **bezainbat**...

Halarik ere, desberdinki dabiltzan forma bakar bat edo bertze, hala-hala utzi ditugu, adibidez: **zein** eta **zoin**, orobat **zenbat** eta **zonbat**, **balin** eta **bal-din** haien berdintzeak, lana itxuralda zezaketelako beldurrez...

Halaber **hola** erakuslea, batzuetan **horrela** bihurtzen duena eta beraz denetan sartzen ahalko zena guk hartu bideari jarraikiz gero. Baina diren bezala utzi ditugu: noiz edo noiz adiera desberdintasun zerbait sendiarazten baitute beharbada.

Diren bezala utzi ditugu ere:

—**ixuri** (isuri);

—**xoila** (soila);

—**gaixto** (gaizto);

—**izaiki** (izaki);

—**nausi** (nagusi);

—**orai** (orain); eta bertze andana bat...

Hek eta **heiek** izenordeak nahasten ditu Adema-Zaldubik. Lehengoek ederki bereizten zituztelarik: ‘hek dire’ eta ‘heiek hura dute’. Halaber **hark**,

harek eta **harrek**; gu ‘erditik’ joan gara hor: **harek**, Iparraldean gehienik zabaldua den formari jarraikiz.

Oraingo grafiari jarraiki gatzazkio >H< hizkiarekin, >R< batzuen ondotikako zenbait utziz halere, Iparraldeko ahoskera errespetatzeko eta ulermenaren laguntzeko:

—**erhokeria**;

—**burhaso** (guraso) nahiz batzuetan ‘buraso’ ere erabiltzen duen;

—**erhi** (behatz), ‘eri’ (gaixorik) erran nahiarekin bereizteko bertzalde;

—**orhoit** (bi >R<-rekilakoa desegokia baitzaigu);

—**elhe**;

—**garhaitu**: batzuetan ‘garraitu’ ere erabiltzen du, desegokia deritzoguna.

—**P** eta **B**-ren aitzinean >N<: dembora > **denbora**...

—**TS**-ren soinua ixarekin adierazten baitzuen idazkirik zaharretan, gaurkotu dugu: ‘exaia’-ren orde **etsaia** emanez.

Halaber:

—**CH**-ren orde **X** ezarri dugu: herrecha > **errex**a... (erraza)

Adinean joan arau, Ademaren idazkera aldatuz joan da euskarak berak egiten zuen bilakaera lagun.

Hala gertatzen da, adibidez, ‘eduki’ aditzean, eta **-agoka**- bihurtu dugu **-auka-**, halaxe agertzen baitzaigu zenbait eskuizkributan ere, hala nola: **naukala**, **daukatenak**, **daukana**... Hori, bistan da, hitz laxoetan, bertsoetako zangoen errespetatzerik ez dagoenean.

Ohargarria gelditzen da **natzaitzue** (‘izan’, indikatiboa, ni-zuei) eta **nazazue** (‘ezan’, inperatiboa, ni-zuek), bezalako formak zein ederki darabiltzan.

—**ken(-)** eta **-kela(-)** ahalak bihurtu ditugu: **-keen(-)** eta **-keela(-)**, bertso zangoen errespetatzerik ez dagoenean, erran gabe doa;

—**ra** eta **-rat**, bi formak erabiltzen zituen, iduriz hiztegi-tako ñabardurarik adierazi gabe: BaionaRA doa (joan-etorria) eta BaionaRAT doa (han egoteko).

Guk **-rat** hobetsi dugu, Iparraldekoagotzat baitaukagu eta Euskaltzaindiko hiztegian ere aurkitzen baita (**nehoRAT**, 325.orrrialdea, 2008ko argitalpenean) euskara baturako ere onartua. Gainerat, ‘hara, norat doan’ eta ‘harat doa’ ederki bereizten direlarik horrelaxe.

Bertze hitz batzuentzat, ohar bat ematen dugu, euskararen ikasten ari direnen lagungarri, indar bertso-koak direla adieraziz, adibidez:

—**ilki**, **jaldi** eta **atera(tu)**;

—**zeroni** eta **zuhaur**;

—**iguzu** eta **emaguzu**, eta abar.

Oro har, uste dugu, haatik, guzien gozamenerako, hizkuntza zabala erabili duela Ademak, bere bihotzaren arabera, honek Euskal Herri guzia besarkatzen baitzuen...

I. liburukia:

“Saindu batzuen biziaz”

Euskaltzaleen Biltzarrak, Senpereko Herriko Etxeak eta Euskaltzaindiak, Adema-Zaldubiren hiltzearen ehungarren urte muga ospatzearen karietarat, Senperen aurkeztua izan da “Saindu batzuen biziaz” deitu liburukia, 2007ko abendoaren 20an. Lehen lan horretan publikatu ditugu Ademaren hamar bat prediku. Ikusiko duzue hor zer artarekin preparatzen zituen bere mintzaldiak! Funtsa eta errateko manera, biak errotik lantzen baitzituen.

Nola egin dugun bada lehenik argitaratu behar zenaren hautua? Gogoeta simple batetik dator: zertako ez publikatu, lehenik, behin ere argitaratuak izan ez diren lan batzuk? Adema-Zaldubiren neurtitzak eta kantikak ezagutuak dira, ikerleen artean bederen, baina Ademaren euskarazko idazki laxoez gauza guti dakigu. Eta prediku hauek parada ederra ematen ziguten preseski Adema-Zaldubiren prosarako jeinua edo dohaina ezagutarazteko.

Dakusagin orain nola sortu diren Adema-Zaldubi prediku horiek; herrietako bestak zirenean usaia zen predikari handi bat ekarraraztea egunari ospe, dirdira gehiago emategatik. Eta Adema horretarako zaletasun handia izaki, gonbidatu zuten zenbait herritarat beren patroin sailduaren goersten laguntzeko. Gisa horretako hamar mintzaldi begiztaturik, haiek ditugu sartu lehenbiziko liburukian, erran dena, Ademaren prosa ezagutarazteko asmoz, hots, euskararekin, hitz laxoz nola jokatzeko erakustegatik. Hori da hautu horren zergati nagusia.

Liburu horretan berean kausi daiteke asko alhapide: batzuek Adema-Zaldubiren literatura gisari behatuz eta hura arakatuz; bertzeek erlijio eta fede begiz gogoetatuz, eta nik dakita bertze zenbatek oraino, zenbat begi motaz, behatuko dioten, alde guzietarik, jorra eta jorra, ariko zaizkiolarik? Halaber izanen da bertze lanekin. Errana dugu sei edo zazpi liburukiren gaia badela haren lan guziak argitaratzen badira.

Aitzin solas gisa ezarri ditugun lerroekin ere, alta, ez da aspertzerik: beha otoi zeinenak diren:

—Andres Urrutia Euskaltzainburuarena, lehenik, zuzen den bezala, Euskaltzaindia denaz gero argitaratzailea. Bere aurkezpenean salatzen digu “Euskaltzainak” liburu sail berri bat hasi dutela eta hain xuxen Adema-Zaldubiren liburu hau izanen dela lehena. Ohore bat gehiago! Argi eta garbi dio bertzalde euskal klasiko bat dugula Zaldubi eta behar-beharrezkoa dela horrelako lanak argitaratzea, irakurle eta ikasle ororen esku uzteko gisan.

Gero datoz lau lekukotasun, hobeagorik ezin baitzitekeen atzeman:

—Jean Hiriart-Urruty ‘zaharra’, bere begiz Adema-Zaldubi ikusi duena pre-

dikatzen, kantatzen bai eta beilak edo erromesaldiak animatzen ere...

—Jean Etchepare, Iparraldeko gure idazle nagusia, Alduden zelarik mediku gazte, ezagutu baitzuen, hark ere, Adema-Zaldubi, hango ur onetan ibilki zelarik osasun bila.

—Piarres Lafitte-k, 1933an egin hitzaldi bat, erdaraz hau, horrela begi keinu ttiki bat egiten dugula, bidenabar, euskararik batere ez dakiten zenbaiti, haiek ere jasta bat bederen izan dezaten gizon honen biziaz eta lanez.

—Laugarren lekukotasuna, Piarres Charrittonena dugu, 1985ekoa, euskaltzain sartu zen urtekoa, bertzeek erranak osatzen ditu xehetasun anitzekin euskara bizi batean miresten dituela Adema-Zaldubiren lanak.

Zer nahi duzue gehiago? Euskaltzainburuaren aurkezpena batetik eta bertetik lau lekukotasun: 20. mende horrek eman ote du, Iparraldean, lau jakintsu horiek baino handiagorik?

Hona beraz hamar prediku horiek, urteko egutegiaren arabera sailkatuak:

Saindu batzuen biziaz		
	Hilabetea eta eguna	Non eginak
Jondoni Bixintxo	01-22	Beskoitze? Hendaia? Uztaritze? Ziburu?
Jondoni Joanes Batista	06-24	Hazparne
Jondoni Petri	06-29	Senpere
Jondoni Juliano	08-02	Ortzaize
Andredena Maria	08-15	Ainhoa? Aldude? Ahurti? Armendaritze? Arnegi? Azkaine? Bardoze? Bidarte, Baiona [Katedrala]? Heleta? Urepele?
Jondoni Zipriano	09-16	Lekorne
Jondoni Martine	11-11	Ahetze? Arroza? Biriatu? Domartiri? Miarritze [St-Martin]? Sara?
“ <i>Que soy era Immaculada Counception</i> ”	12-08	
Santa Luzia	12-13	Atharratze
Jondoni Eztebe	12-26	Baigorri? Donoztiri? Ezpeleta? Makea? Urketa? Zalgize?

2. liburukia:

“Zaldubi: Artzain beltxaren neurtitzak”

Adema-Zaldubiren bigarren liburuki hau Sarako Idazleen Biltzarrean aurkeztua izana da 2009ko apirilaren 13an. “Euskaltzainak”, bildumako 4.a da.

Adema-Zaldubiren lanak argitaratzean ongi iruditu zaigu gaiak aldizkatzeari: batean gai erlijiosoak, bertzean profanoak. Liburu honetako gehienak jadanik noizbait publikatuak izanak dira, baina ez da lan hau, nehola ere, berezitasunik gabea.

“Zaldubi, artzain Beltxaren neurtitzak” berak ezarri tituluarekin dator eta eskuzko lana edo kaligrafia ere erakutsi nahi izan dugu, zehatz-mehatz, koloreak lagun inprimatuz guzia, zinez bikain apaindu baitzituen bere idazkiak eta halako orrialde ttikietan gainerat...

Horra beraz bigarren liburukia dena bertso herrikoiez osatua. Hau bide da Zaldubiren eskuizkriburik ohargarriena. Hemen dauzkagu 32 kantu, orotar 324 neurtitz edo bertsoan. Ohargarrienak hauek zaizkigu:

—“Pilotariak”, 33 bertso, urteak jin urteak joan, beti emendatuz egina;

—“Eskualdunak, Gauden gu Eskualdun” edo ezagutuagoa den “Zazpi Euskal herriek bat egin dezagun”, izenarekin. 25 bertso badira hor eta 1892an kantatu zituzten lehen aldikotz Donibane Lohizuneko “Lore Jokoetan”. Hemen deblauki, Adema-Zaldubik bere abertzaletasuna erakusten digu, abertzale hitza oraino asmatzekoa zelarik.

—“(Biba!) Errepublika”, hau ere hastapenektik emendatua eta emendatzeko gogoarekin! Zeren-eta, 62 bertso badira, baina arteka huts batzuk ere ikusiko dituzue eskuizkribuan eta horiek erran nahi dute, gure ustez, bertze bertso baten sartzeko gogoia zuela oraino hor!!!

Bertso horien izenburua, ‘Errepublika’, baina kantu hauek aurkeztu zituenean, Saran 1876an, ‘Biba Errepublika!’ izendatu zituen. Lan hori aurkeztu zuenean Atharratzen zen erretore nagusi eta orduan gorriekin zituen liskarrek badukete hor oinarririk. Bertso horien artean dugu, bertzeak bertze, gure artean hain ezaguna den ateraldia:

«Liberté Higualité (...) eta Fraternité!

Ai !hiru gezur hoiek egiak balite!»

Gai profanoak ditugu beraz baina badago beti oinarrian gogoeta zuhur bat, orduko kristau erakaspenetarik hurbil dabilena.

Erran dena, ‘artzain’ hitzari atxikia da Adema-Zaldubi. Lan hau bera ere lehenik “Mendiko Artzain beltxaren neurtitzak” deitua baitzuen. Ez da dudarik ‘ardi zaina’ eta Ebanjelioko ‘Artzain ona’ elkarretaratzen dituela hemen nolabait.

Liburuki honetan beraz badituzue bi liburu bederen! Batetik eskuizkribuak osorik, ezin sinetsizko idazkera xehe, fin batean eta eskuz egin letrina aberats batzuekin (*Old English*), hain ontsa eginak non ordenagailuak irakur baititzake; eta guzia beraz, bere jatorrizko margoetan! Bertzetik berriz testu guziak ere hor dituzue, gaurko grafian ezarriak, lerroz lerro.

Hemen agertzen zaigu Adema-Zaldubi bat, fede eta kultura handikoa eta jite aberats bezain xehearekin: biziki maite zituen ixtorio irri egingarriak, bertso jostakinak, ostatu eta mozkor kantuak barne! Gauza seriosenen artetik lañatzeko edo atsedean hartzeko balitz bezala...

Baina oroz gainetik:

- bertso idazle jakintsu bezain zorrotza, zakarra ere berdin batzuetan;
- musikan ere aditua: gehienetan berak ezartzen baitzituen aireak;
- marrazkilaria ere beraz; hots, artista oso baten lana!

Poetak erran dezake Zuberoako ingurumen miresgarria sorkuntzaren pizle gertatu zitzaiokeela, lan hauetarik gehienak handik igorri zituenaz gero. Psikologoak aldiz bilatuko du ea Atharratzeko auzapez gorriarekin izan dituen liskarrak (hain xuxen III. Errepublika laizista eta antiklerikalaren garaietan baikaudé hor, erdiz erdi...) eta beharbada sorterritik urruntzeak pizten dituen beharrak izan bide direla gure bertso idazle handiaren gogoak latzaile...

Aitzin solas gisa atxiki ditugu lehen liburuko haiek berak hain dira argiak eta hunkigarriak eta jadanik aipatuak ditugunak: Andres Urrutia Euskaltzainburua (1954) argitaratzailea, baina ere Jean Hiriart-Urruty ‘zaharra’ (1859-1915), Jean Etchepare ‘medikua’ (1877-1935), Piarres Lafitte (1901-1985) eta Piarres Charritton (1921).

Hasteko eta bat Zaldubik ederki abestu zuen “Zazpi Euskal herriek bat egin dezagun!” Haren baikortasunak bero gaitzala orain ere guziak eta susta lanari jarraikitzerat euskararen eta Herriaren alde.

Zaldubi artzain beltzaren neurtitzak	
	Nondik idatzi zituen
Ohore laborantzari Axeria eta akerra (1850 inguruan) Kuia eta ezkurra (1850 inguruan) Martin eta Katalin (1851) Ameriketarako bidean (1854) Otsoa eta xakurra Gatua eta arratoinak Haitza eta ihia	Apezgai zelarik edo Larresorotik (1850-1854)
Hitzuntzi (1857) Pilotariak (1857-1890)	Hazparnetik (1854-1860)
Xuriko (Mehetegiko xakurra) (1867) Asto bat errelekiekin (1864) Abereak izurritearekin (1866) Aita biltzaileari seme barreiari (1865)	Bidarraitik (1860-1872)
Amaxo (1879) Mende jende mendre (1882) Pattin dirudun ez fededun (1880) Bildotsa eta otsoa (1873) (lehen saria) Belea eta axeria (1873) (lehen saria) Hartz bat eta bi ihiztari (1876) Hartz pereka latz (1882) Burdina eta baxera (1879) Beharraren indarra (1882) Otsoa eta amiamokoa (1887) Pello ikazkina (1889) Erleak eta liztorrak (1887) Elhez ez, nahiz biz (1888) Bettirisants (1875) (“Utsalegi” izenpeturik) (Biba) Errepublika (!) (1876)	Atharratzetik (1872-1890)
Eskualdunak (1892) Gauden gu Eskualdun (1893)	Baionatik (1890-1907)

3. liburukia:

“Kantikak”

“Euskaltzainak” bildumako 10.a. Badira hor egundainokotan 26 eliza kantu, 260 bertsoekin. Arrakastatsuenak dirateke:

—“Oi Gurutzea” oraino ere kantatzen dena Ortzirale Sainduz (girstinoarentzat urteko egunik sakratuena) eta ehorzketa batzuetan;

—“Adora dezagun”: beti kantatzen dena, Gorputz Sainduaren edo Bestaberritako kantu berezia baina bertze asko karietarat ere eman daitekeen kantika guziz maitatua;

—“Amodio, Ohore”: Ama Birjinari buruzko kantu zoragarria, oraino ere Lurdeko edozein biltzarretan edo Andredena Marietan ematen dena, maitasun handiz;

—“Uholde baten pare”. Hau ez dugu gehiago kantatzen: hitz batzuk ez omen dira gaurko teologiari doazkionak. Baina kantika hau izan da, menturaz, bere aire miresgarria lagun, Ademaren arrakastatsuenetarik bat euskaldunen artean. Airea ez da galdu haatik bertze kantika batzuk idatzi baitituzte doinu horren ganean, bertzeak bertze, ‘Kristo Jauna piztu da’.

Azpitarratu behar da ere Santa Grazi sainduari Adema bota zizkion 31 bertsoak!!!

Baina harrigarria gelditzen dena da oraino ere gaurko ontzat ekarriak direla Ademaren kantika batzuk, ehun eta zenbait urteren buruan! Erdarazko elizkizunetan ba ote da bihirik, adin horretakorik, oraino ere kantatzen denik elizetan?

Eta gero gazte batzuk etorriko zaizkigu dena kritika: Adema integrista zela eta holako. Adema bere denborako gizona dela ez da dudarik baina haren ikuspegi batzuek, bertzeak bertze kantika eta bertso batzuen bitartez, egungo egunean oraino ontzat baldin badauzkagu, miresten ahal dugu Adema! Ez dakit jorratzaile horien gaurko iritziek horrenbertze iraunen dutenez...

“Kantikak” eskuizkribu bilduma hau ez da lan bukatu bat. Ikusten dira bereziki partitura batzuk betetzekoak, marraz doi-doia eginak haatik horrek erran nahi bailuke gogoaz bazukeela aire edo doinuen paratzeko ere. Ikus [20] [62] [68] [74] [86] [98] eta [114] zenbakietan.

Eskuizkribuko orrialde neurria ere aitzinekoarena baino handiagoa dugu: 20zm x 13zm. “Artzain beltzaren neurtitzak” deituan aise ttikiago ibili zen: 12,7zm x 8,5zm!

Bereziki bilduman dagoen azken kantika, “Eguberri”, ez du bururatu ahal izan eta hunkigarri zaiguna da, abenduaren 10ean zendu zenean, Eguberri

bezperan kasik, “Eguberri” kantika lantzen ari zela! Zerk erranarazten digun xehetasun hori? Piarres Lafittek salatzen digu azkeneraino lanean ari izan dela: “*La mort surprit l’ouvrier en plein travail*” eta haren eskuizkribu guziak begiztatu ondoan hau da, itxura guzien arabera, haren azkeneko lana.

“Eguberri” kantika hori ezagutua zen beraz eta publikatua ere bertze haren lan asko bezala eta galdatuko duzue beharbada zertako ari zen lan horien berriz eskuz idazten horrelako artarekin gainerat?

Bi ihardespen ikusiko nituzke. Maite zituzkeela itsutuki bere euskarazko lanak, haien txukuntzea, eta maite denarekin ez dela aspertzen... Ez zutena jadanik, bizi zelarik, arrakasta handia bildua zenbaitek? Gero, beharbada, xuxenketa edo osaketa zerbait ekarri beharrez ere ari izan da: haren lanetan bi edo hiru kopia atzematea, aldaketa ttipi-ttipi batzuk egiteagatik, ez da batere gauza arraroa... Horren lekuko ikus San Bernat eta San Bernardo kantikak.

Aitzin solas gisa atxiki ditugu lehen bi liburukietako berak: Andres Urrutia Euskaltzainburua (1954) zuzen den bezala, baina ere, Jean Hiriart-Urruty ‘zaharra’ (1859-1915), Jean Etchepare ‘medikua’ (1877-1935), Piarres Lafitte (1901-1985) eta Piarres Charritton (1921).

Kantikak	
Bada Jainko bat	Uholde baten pare
Trinitate Saindua	San Josep
Aingeruak	Jondoni Petri
Munduaren hastea	San Frantses Asisekoa
eta gure lehen burhasoak	San Bernat/ San Bernardo
Inkarnazioea	Santa Engrazi/ Santa Grazi
Jesusen bizia	Sarrantzeko Andredena Maria
Adora dezagun	Betharrameko Andredena Mariari
Andredena Mariari	Oi Gurutzea
Amodio, ohore	Izar distiranta
Lurderat heltzean	Aita Sainduari
Harpe Sainduaren aintzinean	Eguberri (Gau min huntan)
	Apez soberanoa

4. liburukia (eskuartean duzuna):

“Prediku zenbait” Hazparnen eginak (1854-1860)

‘Euskaltzainak’ bildumako 12.a. Hitz bat bakarrik, prediku horien funtsaz. Orduko Eliza katolikoaren ikuspegiak ditugu hor euskaldundurik pape-rean garbi-garbia idatziak. Denbora bateko lekukotasun bikainak dira gisa guziz. Baten batek gogorak ere kausi ditzake, hala baitira zenbait gaurko begiz behatzen badiegu, nahiz, erlijioaren kontra idazten zutenak edo dute-nak ez diren batere goxokiago ari...

Giristino batzuek erran liezagukete berdin erlijioaren kontrakoei bazka ematen ari garela horrelako hitz gogorak publikatuz... Hala gerta baledi, jakin bedi ez zela hori gure xedeetan, den gutienik ere!

Guziz interesgarria zaiguna da ikustea nola jokatu zuen Adema-Zaldubik orduko jendearen giristino fedean finkatzeko, hori baitzen haren xede nagusia, ez haatik bakarra: garbiki ageri baita prediku hauetan fede horren sustatzeko euskararen ahal guziak baliatu nahi izan zituela, gaia bezainbat mintzaira errotik landuz, eta beraz euskara indartuz, hari balioa ematerakoan.

Prediku zenbait
[Eguberri: Jesusen sortzea]
[Jesusen izen saindua]
[Katixima jakin behar]
[Haurren giristinoki altxatzea]
[Haurren irakaskuntza eta hezkuntza]
[Lehen Jaun-hartzea edo komunioea]
[Trinitate Saindua]
[Mihi zikinak]
[Oraiko giristinoen lazakeria]
[Fedea ahuldu Frantziako Iraultzaren ondorioz]
[Euskaldunen fedea histen ari]
[Debozioea]
[Herio eta heriotze]

5. liburukia (eskuartean duzuna):

“Alegiak eta bertze neurtitzak”

Adema-Zaldubiren bortzgarren liburuki honetako eskuizkribuak, bi zati nagusitan paratu ditugu:

—lehenik, bere-bereak diren alegiak eta bertsoak, “Ene loreak”, berak eman izenburu batekin;

—gero, bertze bertso-gile batzuen baitan hauteman zituenak [**Bertze batzuen lorategietan bilduak**] guhaurk asmatu titulupean.

Ohar gaitezen, haatik, bigarren zatiko bertso horietarik zenbait bederen —“Ikazkinaren mandoa”-tik aitzina doazenak bereziki— lehen zatikoak baino zaharragoak izan daitezkeela...

Liburuki honen ekarpen berezia dukegu: “*La Fontaine*” frantses idazle guziz ospetsuaren alegia batzuen euskarazko itzulpena: lan horretan lehenetarik izan baitzen eta, beti bezala, axala eta mamia landu baitzituen, kaligrafia miresgarri batean idatziz gainerat.

Azpmarratu behar dugu ez garelako hemen hitzez hitz eginikako itzulpen batekin; soilik alegiaren ideia eta protagonisten izenak atxiki ditu, erakaspen bera helburu.

Alegia horiek, eta bertze batzuk, bertsoan ere jarri zituen. Ikus gorago aipatu eta jadanik argitaratu lanean: “Zaldubi Artzain beltzaren neurtitzak”.

Baina, oroz gainetik beharbada, liburuki honetako orrialdeak hain ederki apainduz, agerian gelditzen da euskararentzat zuen maitasun mugagabea.

Baieztazen dira ere gizon horren bi aldeak: eliza kantikolari kartsua, Euskal Herriaren goresle beroa, lehen liburukietan jadanik ikusi dugun bezala, batetik eta bertzetik ostatu kantu xumeenen maitalea, serio-sagoko haien arte-tik lasaitzeko balitz bezala...

Ez zituen bada baztertu kantu hunkigarriak ere: hain amultsuki idatzi baitzituen Camoussarry, gazterik hilen den apezaren auhen bihotz erdiragarriak.

Ohar gaitezen ere mugaz bertzaldeko bertsoei hemen ematen dien behakoa. Idazkera, haatik naski, lerratu bide zaio, noiztenka, bere usaiako ortografiar, edozein idazleri hain errexki gertatzen zaigun bezalaxe...

Orain goza ezazue haren lana: lehenik begiz, xehetasunak hautemanetz —letren apaindurak, marrazkiak...— barnean daukana hobeki sentitzeko. Eta guziei, on dagizuela!

2010ko urrian. Henri Duhau

Alegiak eta bertze neurtitzak	
Ene loreak	<p>Belea eta Axeria Kuia eta Ezkurra Akerra eta Axeria Abereak izurritearekin Otsoa eta Bildotsa Axeria, Otsoa eta Zaldia Dupina eta Eltzea Betirisants [1846] Betirisants [bigarren bertsioa] Denboraz Moro-Sarasinen eta Eskualdunen artean gertaturikako gudu batez Eskualdunaren omore oneko kanta Eskualdunen omore txarreko kanta Primadera Zumalakarregi Andredena Mariari Zeruko Erreginari Aita Saindu, fedezko gauzetan ezin tronpa daite[kee]nari [Pilotari gazteak] [Chesnelong Jaunari] [Murde Diharassarry-ri] [Bidarrain nintzelarik] [Ene auzotegian bi senar emazte]</p>
[Bertze batzuen lorategietan bilduak]	<p>Zaldi zahar baten gainean Hiltzeko menean [den] gizon gazte baten gogoetak Zumalakarregi Alexisen heriotzearen gaineko bi artzainen solasak Lehen Errepublikako denboran egin zen besta baten gainean Bare baten gainean Eri baten gogoetak Eri baten liraren auhenak Ikazkinaren mandoa [Ezkerraren zamaria] [Solbezio arratsaldian, Arnegin, etxe batian] [Zer egin zare koplari zaharra?]</p>

– I –

Gratien Adema-Zaldubi (1828-1907)

Alegiak eta bertze neurtitzak

ENE LOREAK

Gratien ADEMA
"Zaldubi"
(1828-1907)

Ene loreak

ENE LOREAK.

Belea eta Acheria.

Wairu baten gainean juan den abendoan,
Bele bat bazagon gasna bat mokoan.
Acheri zahar bat dena amarrua,
Gasmaren usainaz bihotza pichtua,
Badoha lasterca bolearen gana.
A spaldion ez cen jana ez edana!
Waren tripa zolac phentsa cet cioen;
Wairu egun hartan baruric zagoen!!!
Wairuaren azpirat hurbildu denean,
Kohorikatean da humilki lurrean,

ENE LOREAK

Belea eta Axeria ⁽¹⁾

Haritz baten gainean, joan den abendoan,
Bele bat bazagon gasna bat mokoan.
Axeri zahar bat dena amarrua ⁽²⁾,
Gasnaren usainaz bihotza pixtua ⁽³⁾,
Badoha lasterka belearen gana.
Aspaldian ez zen jana, ez edana!
Haren tripa zolak pentsa zer zioen,
Hiru egun hartan barurik zagoen!!!
Haritzaren azpirat hurbildu denean,
Kokorikatzen ⁽⁴⁾ da umilki lurrean,

(1) azeria

(2) maltzurra

(3) piztua, erran nahi xorrotx batekin

(4) "s'accroupir à la turque"

Eta aire malxo bat duclario hartzen,
 Boz ezli batetik hasten da mintzatzen.
 - « Salutatzen zaitut, oi murde Belea! »
 Hegastin gucien nausi erregia!
 Trusarican gabe, Bele ospatua,
 hurre puchantziac nauka zoratuia.
 Ez dut iste baden munduan gauzaric
 zure luma baino distirantagoric.
 Edertasun hori ez dut ez dudaten
 hurre bozeraino dugula hedatzen.
 Othoi jauna zure zerbitzariari
 jakinaraz yozu cein zaren kantari..... »
 - Ucheriac hitz hoik erraitcarokin,
 Bet betan Belea bozkarioekin
 Mokoia largatuz hasten da kantatzen,
 Baiman bere gasna hor zaio erortzen!
 Bertceric ez zuen nahi acheriac.
 Altxabatzen du gasna, arinduz begiac,
 Eta ikusiric nigarrez belea
 Oihuz hasten zaio gasnaren jalea
 - « Hauche jakin, pazu orai nere ganic
 Ez da entzun behar lausengatzailec,
 Coen haina heiec abilac badire
 Aditzailearen gostuz bici dire » -
 Beleac orduan bai urrikirekin,
 Hitz emaiten dio, juramenturakin,

Belea eta Axeria

Eta aire maltso bat duelarik hartzen,
 Boz ezti batekin hasten da mintzatzen :
 “Agurtzen zaitut oi Murde Belea ⁽¹⁾!
 Hegaztin guzien nausi erregea!
 Trufarikan gabe, bele ospatua,
 Zure puxantziak nauka zoratua.
 Ez dut uste baden munduan gauzarik
 Zure luma baino distirantagorik
 Edertasun hori ez dut ez dudatzen
 Zure bozeraino duzula hedatzen.
 Otoi Jauna zure zerbitzariari
 Jakinaraz zozu ⁽²⁾ zein zaren kantari...”
 Axeriak hitz horiek erraitearekin,
 Bet-betan belea bozkariorekin
 Mokoa largatuz hasten da kantatzen,
 Bainan bere gasna hor zaio erortzen!
 Bertzerik ez zuen nahi axeriak.
 Altxatzen du gasna arinduz ⁽³⁾ begiak,
 Eta ikusirik nigarrez belea,
 Oihuz hasten zaio gasnaren jalea:
 “Hauxe jakin zazu orai nere ganik
 Ez da entzun behar lausengatzailerik,
 Ezen haina heiek ⁽⁴⁾ abilak badire
 Aditzailearen gostuz bizi dire...”
 Beleak orduan bai urrikirekin,
 Hitzemaiten dio juramenturekin,

⁽¹⁾ Jaun Bele(a)

⁽²⁾ iezaiozu

⁽³⁾ ?

⁽⁴⁾ ezen diren bezalako [≈ gaizto] haiek

Ethorkizunear jakinen duela,
 Enganatzailen aditzen bertela.
 Botu egin zuen, bairnar berantcheji.
 - Gaichtoen erronac ez detzagun segi. -

Khuia eta Bezerra.

Behin demora bat suphera delarik,
 Bettiri kallapu onza bazcalduric,
 Drankilki zabilan bazterren ikusten,
 Ezen errecolta hasia cen ontzen.
 Etotho quicietan ibili demean.
 Bettiri jartzen da pentoka batean.
 Handie dagolaric beira ostara
 Khuia bat hor zaiu agertzen bichtara.
 Bere orhoitean hain Khuia handiric.
 Ez zuen ikusi oraino Bettiric.
 Haren alderaino delaric hubiltzen,
 Lunetac emanic dio begiratzen.

Belea eta Axeria

Etorkizunean jakinen duela,
Enganatzaileen aditzen bertzela.
Botu egin zuen bainan berantxegi.
Gaixtoen erranak ez detzagun segi...

Kuia eta Ezkurra

Behin denbora bat superra zelarik,
Bettiri Kallapu ontsa bazkaldurik,
Trankilki zabilan bazterren ikusten,
Ezen errekolta hasia zen ontzen.
Zoko guzietan ibili denean,
Bettiri jartzen da pentoka ⁽¹⁾ batean:
Handik dagolarik begira orotara,
Kuia bat hor zaio agertzen bixtara:
Bere orhoitean hain kuia handirik,
Ez zuen ikusi oraino Bettirik.
Haren alderaino delarik hurbiltzen,
Lunetak emanik dio begiratzen.

⁽¹⁾ ≈ bezoin, mullo

Eta iraiten du jokha lezakela,
 Khuia haren karga bi kintal badela.
 Bainan hor gauza bat zaiu gogoratzen,
 Eta huna nola hasten den mintzatzen.
 — « Holaco khuiaric, behar duz aithortu,
 Ez zaut behinere bichtarat agertu;
 Bainan nic seguric halari can ere
 Ez diot causitzen plantaric batera.
 Wauche da khuiaren aldachka mendrea!
 Damurik ez nintzen horren egilea!
 Nic ez nuen hola lurrean etzanean.
 Planta gehichago nioen emanen.
 Solaco fruitu halaco arbola!
 Eien khuia hori ez da ongi hola.
 Gauza pisu eta alomale hori
 Nic emanen nion hobetti haitzari.
 Ez zuten hezkurric haitzec ettharico;
 Khuia hondotatu ciren etthorico.
 Lur huntaco gauza guciac orduan
 Kausitaco ciren behar den lekhuari... »
 — « Horra cer zarasan Bettiri sabantac,
 Horra cetsu ciren haren gogostac.
 Badoha handican haichtegi balera,
 Wango itzalean aphur bat jartzera.
 Soropil freskoan etzana delaric,
 Hor loakharteen da uste gabetaric.

Kuia eta Ezkurra

Eta erraiten du joka lezakela ⁽¹⁾,
Kuia haren karga bi kintal badela.
Bainan hor gauza bat zaio gogoratzen,
Eta huna nola hasten den mintzatzen:
“Holako kuiarik, behar dut aitortu,
Ez zait behin ere bixtarat agertu.
Bainan nik segurik, halarikan ere,
Ez diot kausitzen plantarik batere.
Hauxe da kuiaren aldaxka ⁽²⁾ mendrea!
Damuraik ez nintzen horren egilea!
Nik ez nuen hola lurrean etzanen,
Planta gehixago nion emanen.
Nolako fruitu, halako arbola!
Ezen kuia hori ez da ongi hola.
Gauza pisu eta alimale hori
Nik emanen nion hobeki haritzari,
Ez zuten ezkurrik haritzek ekarriko;
Kuia ondoetan ziren etorriko;
Lur huntako gauza guziak orduan,
Kausituko ziren behar den lekuan...”
Horra zer zerasan Bettiri sabantak,
Horra zertsu ziren haren gogoetak.
Badoha handikan hariztegi batera,
Hango itzalean apur bat jartzera.
Sorhopil freskoan etzana delarik,
Hor lokartzen da ustegabetarik.

⁽¹⁾ paria(tu) lezakeela, desafia(tu) lezakeela

⁽²⁾ kuia atxikitzen duen aihena

Noiz ere zurrungan baita abiatcen,
 Sudurrerat zais hezkur bat erortcen!
 Atzartzen delaric orduan berean,
 Kausitcen du beraz aho bazterrean
 Hezkurra haitzetis harat eroria,
 Eta ferecatcen hars egin Kolpita.
 — «Ni mila sorgina! dio bere baitkan,
 Kruia handi harrec cer eginen zautan
 Erori balitzait hezkurra bezala?...
 Zastataco nuen belhico itzala....
 Horra beraz ene aichtico kontuac,
 Eia onac ciron laster frogatuac.
 Zauingoica baino abelago nintzen!
 Norc dugun arrozoin orai dut ikusten...»

Akherra eta Acheria.

Behin acheri bat bidian zabilan
 Koita bortz urtheco akher batetilan.

Kuia eta Ezkurra

Noiz ere zurrungan ⁽¹⁾ baita abiatzen,
Sudurrerat zaio ezkur bat erortzen!
Atzartzen delarik orduan berean,
Kausitzen du beraz aho bazterrean
Ezkurra haritzetik harat eroria,
Eta ferekatzen hark egin kolpea:
“Ai mila sorgin!, dio bere baitan,
Kuia handi harek zer egingen zautan
Erori balitzait ezkurra bezala?
Jastatuko nuen betiko itzala!
Horra beraz nere aixtiko ⁽²⁾ kontuak,
Eia onak ziren laster frogatuak.
Jaungoikoa baino abilago nintzen!
Nork duen arrazoin orai dut ikusten...”

Akerra eta Axeria ⁽³⁾

Behin axeri bat bidean zabilan
Hoigoitabortz urteko akera batekilan.

⁽¹⁾ lo sakonean, hatsa hartzen entzuten delarik

⁽²⁾ arestiko

⁽³⁾ azeria

Croc badaukite cor don acheria,
 Bere izateaz amarruz belhia;
 Bainan hala hala, enustoz seguric,
 Ez dauca alkerrac haren itohurarie.
 Cihanpe batean sarthu direnian,
 Jartzen dire biac haitez baten aspian.
 - « Egarrri nauke, dio acheri zaharrac »
 - « Bai eta ni ere, harrunkaz alkerrac. »
 - « Ura ez duc urrun, dio acheriac,
 « Cithoka hortara jauts gaitecen biac »
 Biz jakiru saltoz jausten dire beraz...
 Iziz ere baitire ase hango uraz
 Acheriac dio bere lagunari:
 - « Apsa aichkidea lotu gaiten bidiani. »
 - Bainan hitz horiec erraitcarakin,
 Hor chartzen dire biac elgarrekin,
 Cithoke parota zulegi dutela,
 Eta lekhu tcharrian sarthuac direla.
 Juan alde batera, juan bertan aldera,
 Handie ez ditozke mihola athera.
 Alkhorra jadanie dena uzkurtua,
 Zetho balian dago nigarrez urthua.
 Demora berean murde acheriac
 Buruan dabilzka beru jukutriac.
 Cebeit azkenetoz zais gogoratzen,
 Eta Alkhorari hasten da mintzalten:

Akerra eta Axeria

Orok badakite zer den axeria,
 Bere izaitez amarruz ⁽¹⁾ betia;
 Bainan hala-hala ⁽²⁾, ene ustez segurik,
 Ez dauka akerrak haren itxurarik.
 Oihanpe batean sartu direnian,
 Jartzen dire biak haritz baten azpian.
 “Egarri nauk”, dio axeri zaharrek
 “Bai eta ni ere” karrunkaz ⁽³⁾ akerrak.
 “Ura ez duk urrun, dio axeriak,
 Ziloka hortara jauts gaiten biak.”
 Bizpahiru saltoz jausten dire beraz...
 Noiz ere baitire ase hango uraz
 Axeriak dio bere lagunari:
 “Asa ⁽⁴⁾ adixkidea lot gaiten bideari!”
 Bainan hitz horiek erraitearekin,
 Hor ohartzen dire biak elgarrekin,
 Ziloko pareta zutegi dutela,
 Eta leku txarrean sartuak direla.
 Joan alde batera, joan bertze aldera,
 Handik ez daitezke nehola atera.
 Akerra jadanik dena uzkurtua,
 Zoko batean dago nigarrez urtua.
 Denbora berean Murde Axeriak
 Buruan dabilzka ⁽⁵⁾ bere jukutriak.
 Zerbait azkenekotz zaio gogoratzen,
 Eta akerrari hasten da mintzatzen:

(1) ≈ maltzurkeriaz

(2) aldiz

(3) orro gisa bat?

(4) animalien sustatzeko oihu bat bezala

(5) darabiltza

— «Fit zac to: ez gaitue oraino galduac:
 Utz zatzik nigarrac utz zatzik pleinuac:
 Craiche berean jen zaitaki gogora,
 Nola behar dugun athera campora.
 Paretaen contra eman hadi chutic,
 Gero iganen nauk hie bizkarretic,
 Buruan ditucan adar hoietara,
 Eta hetan gaindi ichtkina hartara.
 Bertola nekhatciac deus ez die balio.»
 — «Kherac orduan ihardesten dio:
 — «Biba hi laguna asmu hoietaco!
 Xore sikan hie beicit hori phentsatico?
 Ez due herri hautan hie parecoric!
 «Hirekin ibiliz ez nagoz galduric!»
 — «Gudo atheria chut chuta da jartcen,
 Eta Kheria campora da helcen.
 Bainan hor Kheria laguna galduric,
 Cithoan da bera gelditcen bakharic.
 Oihu iten dio bere lagunari:
 Bainan Kheria ez da kasu hari.
 Akher gaizo harre beritiz du othoitzen
 Bainan aheriac dio ihardesten:
 — «Uti tonto bisia! ez haktien nasti,
 Horrat thortcea ez zuskala asti?
 Certako jaustean ez hintzen orhoite,
 Nola behar hintzen hortie atheratu?»

Akerra eta Axeria

“Adizak ⁽¹⁾ to, ez gaituk oraino galduak:
Utztatik ⁽²⁾ nigarrak, utztatik pleinuak,
Oraixe berean jin zaitak gogora,
Nola behar dugun atera kanpora.
Paretaren kontra eman hadi xutik,
Gero iganen nauk hire bizkarretik,
Buruan ditukan adar horietara,
Eta hetan gaindi izkina hartara.
Bertzela nekatzeak deus ez dik balio.”
Akerrak orduan ihardesten dio:
“Biba hi laguna, asmu horietako!
Nork zian hik baizik hori pentsatuko?
Ez duk herri hautan hire parekorik!
Hirekin ibiliz ez nagok galdurik?”
Agudo ⁽³⁾ akerra da xut-xuta jartzen,
Eta axeria kanpora da heltzen.
Bainan hor akerra laguna galdurik,
Ziloan da bera gelditzen bakarrik.
Oihu egiten dio bere lagunari;
Bainan axeria ez da kasu hari.
Aker gaizo harek berriz du otoizten
Bainan axeriak dio ihardesten:
“Ai, tonto bisaia! Ez hakien naski,
Horrat etortzea ez zukala ⁽⁴⁾ aski?
Zertako jaustean ez hintzen orhoitu,
Nola behar hintzen hortik ateratu?”

⁽¹⁾ adi ezak

⁽²⁾ utz itzak

⁽³⁾ langilea, xintxoa

⁽⁴⁾ ez zela, toka

Orai plazer baduc in zaki nahukana,
 Adios ni banuac bethharric aintzina. »...
 == Cerbeit gauza egin behar dugunean,
 Orhoit gaiten bethi hasi aintzinean,
 Nola behar dugun hura atxabatua,
 Nahi ez bagare onduan urrikitu. ==

Abreac izuritearekin.

Gaitz gucietan den izigarriena,
 Niphalzeaz beraz lasten gaitzuna.
 Gaitz bat ifernucio leicotic sortua,
 Behin lothuz geroz egin khasatua,
 Izuritea cen behin abiatu.
 Eta orotarvat laster barraiatu.
 Hiriac, herriac, celhaiac, mendiac
 Gorphutz hilez ciren oro estaliac.....
 Zendieri bezala helde borthitz hori
 Lothu cen oraino abre gucieri.

Akerra eta Axeria

Orai plazer baduk in zak nahukana ⁽¹⁾,
Adios, ni banohak bakarrik aintzina...”
Zerbait gauza egin behar dugunean,
Orhoit gaiten beti hasi aintzinean,
Nola behar dugun hura akabatu,
Nahi ez bagare ondoan urrikitu...

Abereak izurritearekin

Gaitz guzietan den izigarriena,
Aipatzeak berak lazten gaituena,
Gaitz bat ifernuko leizetik sortua,
Behin lotuz geroz ezin kasatua,
Izurritea zen behin abiatu,
Eta orotarar laster barraiatu.
Hiriak, herriak, zelaiak, mendiak
Gorputz hilez ziren oro estaliak...
Jendeeri bezala helde bortitz hori
Lotu zen oraino abere guzieri.

⁽¹⁾ egik edo egin ezak nahi du(k)ana

Nahiz ez situen oro hilarazten,
 Guzien gainerat betan cen hedatzen.
 Abre gaizo heice, nigarra begian
 Ekusgarri ciren oihanen ordian.
 Bere biciaen artha ahantzirik,
 Celho batzuitan zagocin gorderic.
 Cigreac oxoac eta acheriac,
 Ekharak situen ezlitu guciac.
 Sakhero Salante lehoim terriblea,
 Abre guzien emperadorea,
 Ezurrite hartaz laztua jadanic,
 Cihuka hasten da tronurat iganic:
 - « Cer eginen dugu, oi ene lagunac?
 Ecen huna orai doluzko egunac!
 Eduripen bat dit guretzat cerua
 Ekharagarritki dela samurtua.
 Amorea gatic apazega dadin,
 Sakrificio bat behar dugu egin.
 Nork ere in baitu gaizki gehiona.
 Hura izanen da hil behaco dena.
 Hortaracoz beraz, bakhotchac goralki
 Hemen aithor betza ahal beccin Ekarki.
 Sorthuz geroz egin bekhatu guciac
 Handiac bezala orobat ttipiac.
 Xeroni lehenic oraiche naiz hasten
 Ene bekhatuon lañotti aithortzen.

Abereak izurritearekin

Nahiz ez zituen oro hilarazten,
 Guzien gainerat betan zen hedatzen.
 Abere gaizo heiek nigarra begian
 Ikusgarri ziren oihanen erdian.
 Bere biziaren arta ahantzirik,
 Zilo batzuetan zagozin ⁽¹⁾ gorderik.
 Tigreak, otsoak eta axeriak,
 Ikarak zituen eztitu guziak.
 Sakero Dalante lehoi terriblea,
 Abere guzien enperadorea,
 Izurrite hartaz laztua jadanik,
 Oihuka hasten da tronurat iganik:
 “Zer eginen dugu, oi ene lagunak?
 Ezen huna orai doluzko egunak!
 Iduripen bat dut guretzat zerua
 Ikaragarriki dela samurtua.
 Amoreagatik apezaga ⁽²⁾ dadin,
 Sakrifizio bat behar dugu egin:
 Nork ere egin baitu gaizkirik gehiena,
 Hura izanen da hil beharko dena.
 Hortarakotz beraz bakotxak goraki
 Hemen aitor betza ahal bezain klarki,
 Sortuz geroz egin bekatu guziak
 Handiak bezala orobat ttipiak.
 Neroni ⁽³⁾ lehenik oraintxe naiz hasten
 Ene bekatuen lañoki aitortzen.

(1) zeuden

(2) jabal(du), ezti(tu)

(3) nihaur

Behin larrez larre nindabilalaric,
 Nidi bat hil nuen uste gabelaric.
 Artzaina nerekin Kolpreca lothu cen
 Bainan ez naiz ^{segur} oia hil othe cen.
 Ene bekhatuac hoiek dire denac:
 Ager bitetiz orai bertea gucionac. »
 - Ncheri zahar bat, hitz hoic aditcean
 Oihuz hasten zais dembora berean:
 - « Cer diozu jaura?... oraino seguric
 huc aithortutan ez da bekhaturic.
 Arthalde osoa irelsiric ere,
 Ez laite zuretzat hoi gaizki batore.
 Noiz ere ardiac baitzintuen jaten,
 Ohoze handi bat sten cinisten,
 Eta artzainari egin cinuena,
 Cure obretan da miragarisena.
 Gure etsai gisa tratatu cinuen,
 Eta gaztegu hoi merecitu guen. »
 - Ncheri zaharra ichildu denean
 Zarteen dire betan guciac lurrean,
 Bat banazka gero dire abiatcen
 Beren bekhatuac goraki aithortcen.
 Basurdeac, hartzac, tigreac, oxoac,
 Eta aso bertee heien paricoac,
 Cituztencan beren hobenac aithortu,
 Nihork ez cituen saltadun kausitu.

Abereak izurritearekin

Behin larrez larre nindabilalarik ⁽¹⁾,
Ardi bat hil nuen ustegabetarik.
Artzaina nerekin kolpeka lotu zen
Bainan ez naiz segur eia hil ote zen.
Ene bekatuak horiek dire denak;
Ager beitetz ⁽²⁾ orai bertze guzienak.”
Axeri zahar bat hitz horiek aditzean
Oihuz hasten zaio denbora berean:
“Zer diozu Jauna? oraino segurik
Zuk aitortuetan ez da bekatuik.
Artalde osoa iretsirik ere,
Ez laiteke zuretzat hori gaizki batere:
Noiz ere ardiak baitzinituen jaten,
Ohore handi bat egiten zinioten,
Eta artzainari egin zinuena,
Zure obretan da miragarriena.
Gure etsai gisa tratatu zinuena,
Eta gaztigu hori merezitu zuen.”
Axeri zaharra ixildu denean,
Jartzen dire betan guziak lurrean.
Bat banazka dire gero abiatzen
Beren bekatuen goraki aitortzen.
Basurdeak, hartzak, tigreak, otsoak,
Eta asko bertze heien parekoak,
Zituztenean beren hobenak aitortu,
Nehork ez zituen faltadun kausitu.

(1) nenbilarik

(2) bitez

Azkenecotz funxian heldu da astoa!
 Begira dagoco populua osoa.
 — « Orhoitcen naiz behin gose nintzelarik,
 Eta sorho batian nindabilalaric,
 Belharra doi doia jostetan bezala
 Mikiaren punttay urkhitu nuela,
 Etsaie borthizki ninduen tentatcen,
 Hoi egin ez banu, aise hilen nintcen! »
 — Hstoaren hitz hoic aditcearekin,
 Oihuz hasten dire oro elgarrekin.
 Oro batec dio — « Gure gaitz guciac,
 Horrec ditū horrec ekhararaciac!
 Bertceen sorhoan hola ibiltcea!
 Eta belharraren handic ebastea!
 Galdetcen dautzuet, othe da gaitzkeric?
 Seculan agertū horren itsusiric?
 Ez dugu behar ez osorican utzi
 Ezen urkhatcea aise du merezi!... »
 — H sto malurusa dembora beran,
 Ohorroskatcen dute guciac batean. —
 = Mundu huntan maiz da gauza hoi gerthatzen
 = Chumiec handientzat maiz tizte pecatzen.

Abereak izurritearekin

Azkenekotz, funtsean, heldu da astoa!
Begira dagoko populu osoa.
“Orhoitzen naiz behin gose nintzelarik,
Eta sorho batean nindabilalarik,
Belarra doi-doia, jostetan bezala,
Mihiaren punttaz hunkitu nuela,
Etsaiak bortizki ninduen tentatzen,
Hori egin ez banu aise hilen nintzen!”
Astoaren hitz horiek aditzearekin,
Oihuz hasten zaizko oro elgarrekin...
Otso batek dio: “Gure gaitz guziak,
Horrek ditu horrek ekarraraziak!
Bertzen sorhoan hola ibiltzea!
Eta belarraren handik ebastea!
Galdatzen dautzuet ote da gaizkirik
Sekulan agertu hoin itsusirik?
Ez dugu behar ez osorikan utzi
Ezen urkatzea aise du merezi!...”
Asto malurusa denbora berean,
Porroskatzen dute guziek batean.
Mundu huntan maiz da gauza hori gertatzen,
Xumeek handientzat maiz tuzte ⁽¹⁾ pekatzen.

⁽¹⁾ dituzte

Oxo eta Bildoa.

= Placaren contra indarra duenac
 Arroginae ditu bethi hay karrenac. =
 Bildox itxikillo bat behin idatera
 Bakharria juana con chirripa batera:
 Oxo bat heldu da dembora berian
 Estomaha arin gosiac erabian:
 -« Pendarit txarra, dio bildox gaichoari
 Certaco zikkindu dirautac ur hori?
 Gai-ntakeria hoi behar duc pagatu.-
 -« Juana ez cinupe behar nasarratu
 Hogoï pausuz gutaz beherago nintzen
 Eta ez nerautzun nic ura cithintzen...-
 -« Zikkindu duc, dio oxoac oshuka,
 Hori ez yakala nere bichtan ukha,
 Uste duc a nastki nic ez dakitala,
 Neretzat cer nahi jaz erran dukala,
 Ene okorea nahiz galarazi?.-
 -« Oriduan oraino ezbanintzen bici,
 Nola nahi duzu hori egin nezan?
 Ez naiteki hortaz ni hobendun izan...-
 -« Hize anaia duc hi ez balin bahatiz...-
 -« Ez dut anaiaric, ume bakharra naitz...-

Otsoa eta Bildotsa

Flakoaren kontra indarra duenak
Arrazoinak ditu beti azkarrenak.
Bildots ttikitto bat behin edatera
Bakarrik joana zen xirripa batera;
Otso bat heldu da denbora berean
Estomaka arin goseak errabian!
“Pendart ⁽¹⁾ tzarra, dio bildots gaixoari,
Zertako zikindu derautak ⁽²⁾ ur hori?
Gaixtakeria hori behar duk pagatu...”
“Jauna, ez zinuke behar hasarretu
Hogoi pausuz zutaz beherago nintzen
Eta ez nerautzun ⁽³⁾ nik ura zikintzen...”
“Zikindu duk bai, dio otsoak oihuka,
Hori ez zakala ⁽⁴⁾ nere bixtan uka;
Uste duka naski nik ez dakitala;
Neretzat zernahi jaz erran dukala,
Ene ohorea nahiz galarazi?”
“Orduan oraino ez bainintzen bizi;
Nola nahi duzu hori egin nezan?
Ez naiteke hortaz ni hobendun izan...”
“Hire anaia duk, hi ez balin bahaiz...”
“Ez dut anaiarik, ume bakarra naiz...”

(1) hitz iraingarri bat

(2) didak

(3) nizun

(4) ez ezak

- « Hi ez balin bahaiz, ez anaia ere
 Bazakiat hira aita duc bedere.
 Mintzin hortan ere hira ahaidiac
 Xere contra mintzo zitukan guciac.
 Hsa orakotie behar tuc pecatu.
 Ezen sobra daiat jadanie barkhatu. »
 - Oduan oxoac bere urabian
 Hartzen du bildoxa haginien artian
 Eta eremaiten oihanpe batera
 Alnei emaitico puscatur jatera.

Acheria oxoa eta zaldia.

Acheri gazte bat amarruz bethea,
 Eta dudagabe oilascoz asean,
 Oankelki jagoen bere ohatzean:
 Hkusten du behin zaldi bat larrean:
 Siculan ez zuen zaldirie ikusi,
 Eta badohaco lasterca ihesi.

Otsoa eta Bildotsa

“Hi ez balin bahaiz, ez anaia ere,
Bazakiat hire aita duk bederen.
Aintzin hortan ere hire ahaideak
Nere kontra mintzo zitukan ⁽¹⁾ guziak.
Asa ⁽²⁾ oraikotik beharko tuk ⁽³⁾ pekatu,
Ezen sobera daiat jadanik barkatu.”
Orduan otsoak bere errabian
Hartzen du bildotsa haginaren artian
Eta eremaiten oihanpe batera
Umeei emaiteko puskatuz jatera.

Axeria, Otsoa eta Zaldia

Axeri gazte bat amarruz betea,
Eta dudagabe oilaskoz ase,
Trankilki zagoen bere ohantzean;
Ikusten du behin zaldi bat larrean:
Sekulan ez zuen zaldirik ikusi,
Eta badohako lasterka ihesi.

⁽¹⁾ ziren, toka

⁽²⁾ akulatzekeo oihu bat

⁽³⁾ dituk = dira, toka

Baldiaren ganic urundu denean
 Kor atchemaiten^{du} oxo bat bidean.
 Etā erraiten dio: « Ori aichkidea,
 Ongi axegin dut zu hemon caustea.
 Heldu naitz abre bat hantche ikusirie,
 Kalacoric ez da munduan bihirie.
 Batelic gizona bertelic handia,
 Loria da hari bera egotia.
 Uthoi behar duzu ethori nerekin
 Hurbilduco gaizko biac elgarrekin »
 - Oxoac orduan dio ihardesten:
 - « Bndarra baduen ez dautac erraiten: -
 - « Heren beldur zare, dio acheriac,
 Ez gaitu segurki izituco biac;
 Fortunac emanic, hunat behar bada,
 Gure janaritzat gaur ethoria da. »
 - Esperantzac hortan badohatzi beraz
 Ezen segur dire jadanic aferaz.
 Salutacien dule humilki zaldia,
 Kalaco lagunen beldurric gabia.
 Acheriac dio erespeturakin:
 « Nola deitzen zaren nahi nukte jakin. »
 - Hunec errefuista bere laguneri:
 - « Zapalainac deraut icona garri
 hangoaren zolan: Nahi baduzue,
 Nola dagon iracur dezahozue.

Axeria, Otsoa eta Zaldia

Zaldiaren ganik urrundu denean
Nor atxemaiten du: otso bat bidean!
Eta erraiten dio: “Ori, adixkidea,
Ongi atsegin dut zu hemen kausitzea.
Heldu naiz abere bat hantxe ikusirik,
Holakorik ez da munduan bihirik.
Batetik gizona, bertzetik handia,
Loria da hari begira egoitea;
Otoi behar duzu etorri nerekin:
Hurbilduko gaizko ⁽¹⁾ biak elgarrekin.”
Otsoak orduan dio ihardesten:
“Indarra baduen ez dautak erraiten...”
“Zeren beldur zare, dio axeriak,
Ez gaitu segurki izituko biak;
Fortunak emanik hunat beharbada,
Gure janaritzat gaur etorria da...”
Esperantza hortan badohatzi ⁽²⁾ beraz
Ezen segur dire jadanik aferaz.
Salutatzen dute umilki zaldia,
Halako lagun beldurrik gabia;
Axeriak dio errespeturekin:
“Nola deitzen zaren nahi nuke jakin.”
Hunek errepusta bere laguneri:
“Zapatainak deraut ⁽³⁾ izena ezarri
Zangoaren zolan, nahi baduzue,
Nola dagon irakur dezakezue.”

(1) gatzazkio

(2) badoaz

(3) dit

Acheriac dio: « Ene ahaidiac
 Erromesac ciron bethitic guciac
 Ez zuten ahalic one escolatzeco
 Zilho bat batharric gauen pasatceco;
 Bainan jaun oroa, zure burasoac
 Ez ciron segurki gisa hortacoac:
 Dudarican ez dut egiten batere
 Egota zarela urthe bat bedere
 Lembuit escoletan, eta iracurteen
 Lastor gucieri cinela nausiteen. »
 - Lausengu horico aditu ondoan.
 Phentza cer dabilcan oroa gogoan.
 Badcha lasterka zaldiaron gana.
 Pracurta nahiz jaun harren icena;
 Bainan cer citzaion oduan gerthatu:
 Zaldiac osticoy hortzac phorroscatu!!!
 Acheriac dio: « Min hartu baduzu,
 Dudarican ez da, zure falta dugu.
 Lehengo zaharrec erraiten zauhuten,
 Eta egiazki arroyoina zuten:
 Ez gintezon sobra fida arrotzeri.
 Zaldiac hoi dautzu erakutsi zuri.

Axeria, Otsoa eta Zaldia

Axeriak dio: “Ene ahaidiak
Erromesak ziren betitik guziak,
Ez zuten ahalik ene eskolatzeko,
Zilo bat bakarrik gauaren pasatzeko;
Bainan jaun otsoa zure burhasoak
Ez ziren segurki gisa hortakoak:
Dudarikan ez dut egiten batere
Egotu zarela urte bat bedere ⁽¹⁾
Zenbait eskolatan eta irakurtzen
Laster guziera zinela nausitzen.”
Lausengu horiek aditu ondoan,
Pentsa zer dabilkan ⁽²⁾ otsoak gogoan.
Badoha lasterka zaldiaren gana,
Irakurtu nahiz jaun haren izena.
Bainan zer zitzaion orduan gertatu?
Zaldiak ostikoz hortzak porroskatu ⁽³⁾!
Axeriak dio: “Minartu baduzu,
Dudarikan ez da, zure falta duzu.
Lehen go zaharrek erraiten zaukuten ⁽⁴⁾,
Eta egiazki arrazoina zuten:
Ez gintezen sobera fida arrotzeri.
Zaldiak dautzu ⁽⁵⁾ erakutsi zuri.”

(1) bederen

(2) darabilen

(3) hautsi, apurtu

(4) ziguten

(5) dizu

Dupina eta Eltzeca.

Dupinac cioen elteari behin,
 « Othoi axegin bat behar dautak egin:
 Herriç kampaio abian nauk egon,
 Athor enekilan, athor ene lagun. »
 - Harrek errepusta; « Ez naiç elhorrico,
 Ez naiç asti hazkar guri segitceco;
 Abiatcen banintz, akhabo nindetke,
 Ezen ez deus batec phorroshka mintzake.
 Eitki aichkidea, aise mintzo gare,
 Hazkarra bazare qu mendicac gare. »
 - Orduan dupinac ihardesten dio;
 « Kire arropinac deutchadie balis
 Nere arrastoac badituc segitzen
 Ez due bide hortan deusic hirriskatzen
 Emeki emeki gaituki ibilico,
 Eta ez hau deusec hala funditico.
 Ez hoin beldur izan, meretilan athor;
 Ekusten badiat cembeit gauza gogor
 Emanen natzaitzue bieri arlean,
 Eta egonen haiç ene gerizean. »
 - « Dupinac nitz hoiek orraitarekin,
 Abiatcen dire beraz elgarrekin:

Dupina eta Eltzea

Dupinak ⁽¹⁾ zion eltzeari behin,
 “Otoi atsegin bat behar dautak egin:
 Herriz kanporaino abian nauk egun,
 Hator enekilan, hator ene lagun!”
 Harek arrapusta: “Ez naiz etorriko,
 Ez naiz aski azkar zuri segitzeko;
 Abiatzen banintz akabo nindeke,
 Ezen ezdeus batek porroska nintzake.
 Eiki, adixkidea, aise mintzo zare,
 Azkarra bazare, gu mendreak gare.”
 Orduan Dupinak ihardesten dio:
 “Hire arrazoinak turtxa ⁽²⁾ dik balio;
 Nere arrastoak badituk segitzen
 Ez duk bide hortan deusik irriskatzen.
 Emeki-emeki gaituk ⁽³⁾ ibiliko,
 Eta ez hau deusek hala fundituko.
 Ez hoin beldur izan, nerekilan hator;
 Ikusten badiat zenbait gauza gogor
 Emanen natzaitzue ⁽⁴⁾ bieri artean,
 Eta egonen haiz ene gerizan.”
 Dupinak hitz horiek erraitearekin,
 Abiatzen dire beraz elgarrekin:

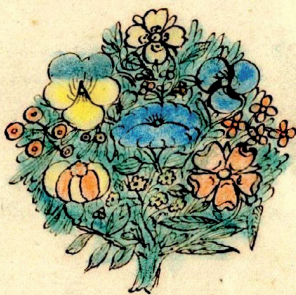
(1) tupina

(2) ≈ tirrit, deus ez du balio?

(3) gara, toka

(4) hire eta balizko etsaiaren artean

Lupina badoka ausarki bidean.
 Eltzea doi doia dagoco aldean.
 Agertzen denean hurbilchko harriic.
 Lagunac laster du urruntzen hartaric.
 Cembait urrhats egin cituzten orduec
 Lupinac eltzea joric bicirikchko,
 Hor da chun mila pusketan emaiten
 Eta gero hirriz aintcina da juaiten.
 =. Nahi dugunean izan cembait lagun,
 Gure heronkatic bat har dezagun,
 Goragocetan hautatzen badugu
 Eltze harc becembait hirrishtatzen dugu =

Dupina eta Eltzea

Dupina badoha ausarki ⁽¹⁾ bidean.
Eltzea doi-doia dagoko aldean,
Agertzen denean hurbilxko harririk,
Lagunak laster du urruntzen hartarik.
Zenbait urrats egin zituzten orduko,
Dupinak eltzea jorik bizikixko ⁽²⁾,
Hor du ehun mila pusketan emaiten,
Eta gero irriz aintzina da joaiten.
Nahi dugunean izan zenbait lagun,
Gure erronkatik ⁽³⁾ bat har dezagun.
Goragokoetan hautatzen badugu
Eltze harek bezenbat irriskatzen dugu.

⁽¹⁾ ausartki? ausartziarekin?

⁽²⁾ bizixko

⁽³⁾ gure mailakoetarik

Betiri Sants.

Erran nahi baita herri hautaco aurthengo miseria.

1
Betiri Sants dabila, aurtheng quistan
Campuinetan beçala hiri handietan
Muiltocca quatai hilaci hobirat andetan
Ecen nor bicico da holaco plantetan.

2
Campuan creditic ez, etchian miseria
Hona nekhatcakiem biatce tristia,
Nikon ez da possible orai bicitecia
Gaincoac ican beça misericordia.

3
Quicon bat illusi dut guan den aratsian
Elunduz gueroztican etchian sartcian,
Ohiitcarrez bezitua ezpata guerrian
Curezo ez promestlin astuaren gainian.

4
Hura da Betiri Sants quicon famatua
Boseteco domboran African sorthua,
Bere caldia gatic hainitz aiphatua
Munduco baz torretan madaricatus.

5
Aurtheng jaun Betiri Sants, oi quicon abila!
Caldoric ez icaney astuan dabila
Khasa deçagun Khasa delaco circila
Ecuat herrietan espaca dabila.

6
Herri herri dabila ereque bat guisa
Eordi muntatua, iduri markisa
Berenaz quicon tchara, behatce borthitca
Haren obraverrez ez gaitcen mintca

7
Haren bequithartea ilustrastin
Nor ez laitela harri arrodinestlin?
Zaurite uscin bat badauca berestlin
Zurrian onphaldea ardi francorellin.

Betirisants [1846]

(Erran nahi baita herri hautako aurtengo miseria)

- 1 Betirisants dabila aurten guzietan
Kanpainetan bezala hiri handietan
Multzoka doatzi hilak hobirat andetan
Ezen nor biziko da holako plantetan.
- 2 Kanpoan arditik ez ⁽¹⁾, etxian miseria
Horra nekazaleen ⁽²⁾ bizitze tristia
Nehun ez da posible orai bizitzea
Jainkoak izan beza miserikordia.
- 3 Gizon bat ikusi dut jua den arratsian
Ilunduz geroztikan etxean sartzean
Piltzarrez ⁽³⁾ beztitua ezpata gerrian
Zurezko esproinekin astuaren gainian.
- 4 Horra Betirisants gizon famatua
Goseteko denboran Afrikan sortua
Bere zaldia gatik ainitz aipatua
Munduko bazterretan madarikatua.
- 5 Aurten Jaun Betirisants oi gizon abila
Zaldirik ez izanez astoan dabila
Kasa dezagun kasa delako zirtzila
Eskual herrietarik eskapa dadila.
- 6 Herriz herri dabila errege bat gisa
Ederki muntatua iduri markisa
Berenaz ⁽⁴⁾ gizon txarra behatze bortitza
Horren obra ederrez ez gaitezen mintza.
- 7 Haren begitartea ikustearekin
Nor ez laiteke harri, oi arrazoinekin
Izurrite usain bat badauka berekin
Buruan artaldea ardi ⁽⁵⁾ frangorekin.

Ikus paratzailearen oharrak eta xehetasunak bertso hauen ondotik.

8
 Mullaia darsala sidur cilhotanic
 Pusca tcarra dilindan alde orstanic
 Sorphitca hiratia batere triparic
 Ez da hanc Descustatcen ez duen jenderic.

9
 Zangarra meche eta bizcarra concorra
 Kamiric batere ez, heziura idorra
 Bagui bat itsua du bertosa otherra
 Sidurra hucia etas ez paina materra.

10
 Harenastuar, era cerbeit eraiteco
 Larru palatu bat du seguric hasteco
 Ongui behar handitan dago guiscenteco
 Mesti da beratsia hirri equiteco.

11
 Hecur, coroty batere campotic egueri
 Hecuraz osatu du maasia eduri
 Gosic hil hurren etas haicca janari
 Hecaldi jarraitia penitentiari.

12
 Car ez duen saphitcen astotriste harrac!
 Zangaba ez lurtata bici behar abrec.
 Miltstia aski da bada lit neronec
 Bicia delarican jama dute harrac.

13
 Astuar becala du planta nagutiac
 Custecoac dire heien alde diac
 Citcia meche eta hocurac todias
 Descustatcen dituzte ondoco guciac.

14
 Nola curritcon duten, horise bidian
 Harniturican gauda Europa gucian
 Frantoiar direlaric, bardun Espainian
 Equinez mila letho oren baditostehian

15
 Asto hanc behar lute caldaraa bethi
 Bertencaz equinen du irin teina guti
 Pitiqui behanien bridatic duki.
 Quel ditcen balin bada ez pro inekin ukhi.

Betirisants [1846]

- 8 Mukua dariola sudur ziluetarik
 Puska tzarra dilindan alde orotarik
 Gorputza hiratua ⁽⁶⁾ batere triparik
 Ez da hark desgustatzen ez duen jenderik.
- 9 Zangarra ⁽⁷⁾ mehe eta bizkarra konkorra
 Mamirik batere ez hezurra idorra
 Begi bat itsua du bertzea okerra (?)
 Sudur luzea eta ezpaina matzerra ⁽⁸⁾.
- I0 Haren astoaz ere zerbait erraiteko
 Larru pelatu ⁽⁹⁾ bat du segurik hasteko
 Ongi behar handitan dago gizentzeko
 Aski da beiratzea irri egiteko.
- II Hezur zorrotz batzuek kanpotik ageri
 Itxuraz osoki du nausia iduri
Gosiak hil hurren eta haizea janari
 Aspaldi jarraikia penitentziari.
- I2 Zer ez duen sofritzen asto triste horrek
 Jan gabe ez dukete bizirik aberek
 Ikustea aski da badakit neronek
 Bizia delarikan jana dute harrek.
- I3 Astoak bezala du planta ⁽¹⁰⁾ nagusiak
 Ikustekoak dire heien alderdiak
 Zitzia mehe eta hezurak lodiak
 Desgustatzen dituzte ondoko guziak.
- I4 Nola kurritzen duten horiek bidian
 Harriturikan gaude Europa guzian
 Frantzian direlarik bardin Espainian
 Eginez mila leko ⁽¹¹⁾ oren bakotxian.
- I5 Asto hark behar luke zaldarea ⁽¹²⁾ beti
 Bertzenaz eginen du irrintzina guti
 Fitegi dohanean bridatik iduki
 Gelditzen balin bada esproinekin ⁽¹³⁾ hunki.

16

Bainan Betiri Santse ez bide du lanio
 Hura ecin atchitiz icaiten duenic:
 Ezen onqui malacia du jaincoac emanio
 Ez caio fiertuco caldaroa junic

17

Bide onian beçaba badoha txarrian
 Bortzenaz hartzen ditu pampac bizcarrian
 Altx balaca bederen barcatzen larrian
 Hobaco aberican ez balte Frantcian.

18

Oraino gartia da bai miserabilia
 Bainan iPhasia du cenden bicitia
 Munduraturz queroz tie ar piam shacia
 Karentzat hobaco cen batere ez sortia.

19

Betiri Santen lanez ez gara mintzatzen
 Bateistan badaite barbaren liguiczen
 Espaldi hasia da judioa jilunitzen
 Familia gaichua cer duten sofitzen!

20

Urtin balin badugu etchian sartcera
 Laster juanen gara eltea equitera
 Ez gaitzen abia ez atacatera
 Ezen hura bailulie haro bere placera

21

Gauay eta equiaz juardia deçagun
 Altx ez dugularie ethor ez daguigun
 Behar balin badugu galde cembait lagun
 Endo hautaco lanac galaraz datçogun

22

Har deçagun curaye, Escualdun maiteac
 Ez gaitu ez oraino hilen goretac
 Bleguera gaitzen bai cahar gar teac
 Koberastaren gaitu heldu den irthesac

23

Adio Betiri Santse hire astuareffin
 Gostotarian ez du batere hire sin
 Escualdunac utz çatcit bai battearadin
 Eta aspaca hadi hire lan txarretin.

Betirisants [1846]

- 16 Bainan Betirisantsek ez bide du lanik
Hura ezin atxikiz izaiten duenik
Ezen ongi maltsua da Jainkoak emanik
Ez zaio fiertuko ⁽¹⁴⁾ zaldarea janik.
- 17 Bide onian bezala badoha tzarrian
Bertzenaz hartzen ditu panpak ⁽¹⁵⁾ bizkarrian
Utz baleza bederen bazkatzen larrian
Holako abererik ez laike Frantzian.
- 18 Oraino gaztea da bai miserabilia
Bainan ikasia du zer den bizitzia
Munduraturuz geroztik azpian hazia
Harentzat hobeko zen bater'ez sortzia.
- 19 Betirisantsen lanez ez gare mintzatzen
Batzuetan badaki bazterren higitzen
Aspaldi hasia da jendea pleinitzen ⁽¹⁶⁾.
Familia gaixoez zer duten sofritzen.
- 20 Uzten balin badugu etxean sartzera
Laster joanen gare eltze egitera
Ez gaitezen abia ez atakatzera
Zeren hura bailuke hark bere plazera.
- 21 Gauaz eta egunaz guardia dezagun
Uste ez dugularik etor ez dakigun
Behar balin badugu galde zenbait lagun
Ondo hautako lanak galaraz detzogun.
- 22 Har dezagun kuraia eskualdun maiteak
Ez gaitu ez oraino hilen goseteak
Alegera gaitezen bai zahar gazteak
Aberasturen ⁽¹⁷⁾ gaitu heldu den urteak
- 23 Adio Betirisants hire astuarekin
Jostetarikan ⁽¹⁸⁾ ez duk batere hirekin
Eskualdunak utzatzik bai bakearekin
Eta eskapa hadi hire lan tzarrekin.

24
Oherutsutan hasi gare aurrehen bi coplari
Ecaq utaraz teco mundu guci ari
Ces plantatacao den Santsa de Betiri
Huntan finit con dugu quen cerbitcari

Jn. B. Elicamburu eta Gen. J. Derriz

Betirisants [1846]

- 24 Pertsutan hasi gare aurten bi koplari
 Ezagutarazteko mundu guziari
 Zer plantetakoa den Santse de Betiri
 Huntan finitzen dugu zuen zerbitzari.

Paratzailearen oharra. 24 bertso hauek “Betirisants” kantuaeren lehen bertsiokoak dira Jean-Baptiste Elissamburu (1828-1891) eta Gratien Adema-Zaldubik, biek 18 urte zituztelarik elkarrekin idatziak, 1846an. Lehen kopia hura ote den, haatik, ez da segurtamenik...

Bigarren bertsioko bat aurkitzen da ondoko orrialdeetan Adema-Zaldubik geroxeago berak, bereber, ‘hobetua’ bere betiko usaiaren arabera baina halere atxikiz bien siñaturak...

Erran dezagun ere hirugarren “Betirisants” bat badela Adema-Zaldubi berak erabilia, 1875ean, errepublikazaleen gehiegikeriak jorrazteko paratu zituen bertsoen izenburutzat; ikus «Zaldubi artzain beltzaren neurtitzak» liburukian.

Beraz begiak zorrotz ibili: horra hor hiru ‘Betirisants’, ahalaz nahasi behar ez direnak...

Bertzalde, argazkiei begiratu geroz errexki ohar daitekeen bezala, bertso hauek paper laxoetarik datoz, baina uste izan dugu halarik ere «Ene loreak» sailean egon zitezkeela urruntxeago agertuko zaizkigun bertze zenbait bertso berduratu bezalaxe funtsean.

-
- (1) dirurik ez duela
 (2) laborarien
 (3) zarpailez
 (4) berez
 (5) zorri, partza ...
 (6) indargabetua
 (7) ≈ aztala
 (8) itxuragabea
 (9) ilerik gabeko larrua
 (10) itxura
 (11) *lieue / legua*
 (12) zaldientzako janari azkarra (oloa, gehienki)
 (13) *éperons / espuela*
 (14) indartuko
 (15) kolpeak
 (16) arranguritzen
 (17) aberastuko
 (18) jostetarik, jolasik

Betiri Sants

Erran nahi baita

Mila hortzi chun eta borogoi eta sei an
herri hautan cen miseria!

Betiri Sants dabila uurtzen guciotan,
Pla herri tcharretan ala hiriotan,
Cimbeit chorzten dute hilherri hoietan!
Ecen nor bicio da holaco plantetan?

Campoan creditic ez etchian miseria,
Horra nolako den askoren bicia,
Kauche da demboraren ikharagarria!
Alde guciotarik gosete gorria!

Gizon bat ikusi dut barda arealsian,
Zhunduz geroztican etchean sartcian,
Biltzarrez bez titua, espata gerrian
hurego orjoiarekin astuaren gainian

Betirisants [bigarren bertsioa] ⁽¹⁾

Erran nahi baita mila zortzi ehun eta berrogoita seian
herri hautan zen miseria.

- I Betirisants dabila aurten guzietan
Ala herri txarretan ala hirietan.
Zenbait ehorzten dute hil-herri hoietan!
Ezen nor biziko da holako plantetan?
- 2 Kanpoan kreditik ez, etxian miseria,
Horra nolakoa den askoren bizia.
Hauxe da denboraren ikaragarria!
Alde guzietarik gosete gorria!
- 3 Gizon bat ikusi dut barda arratsian,
Ilunduz geroztikan etxean sartzian,
Piltzarrez ⁽²⁾ beztitua ezpata gerrian,
Zurezko esproinekin ⁽³⁾ astuaren gainian.

⁽¹⁾ Bigarren bertsioa dugu beraz hau, Adema-Zaldubik berak hobetua... Ikus lehehenbiziko bertsioa aitzineko orrialdeetan.

⁽²⁾ zarpailez

⁽³⁾ *éperon/ espuela*

Kura da Betiri Santis gizon aiphatua,
 Goseteo demboran frantcian sortua,
 Bere zaldia gatic hambat aiphatua
 Munduco bayterretan madaricatua.

Gurthen Betiri Santse, oi gizon abila!
 baldin ez izanez astoan dabila.
 Khasa dezagun khasa demonteen zirtzila,
 Escual herrietaric espaca dadila.

Harren begithartea ikustarekin,
 Nor ez laiteke harri bai arroyoekin?
 Zurrute usain bat badauka beretkin,
 Buruan arthaldea ardi francorekin.

Mukhia dariola sudur cilhotaric
 Buska tzarra dilindan alde orotaric
 Gorphutza hiratua, batore triparic
 Zendea bada ere, ez du itchuruaric

Rangarra mehe eta bizkarra concorra,
 Maminic bateric ez hezurra idorra,
 Begi bat itsua du bertzea okherra,
 Sudurra luce eta espaina matzerra.

Betirisants [bigarren bertsioa]

- 4 Hura da Betirisants gizon aipatua,
Goseteko denboran Frantzian sartua,
Bere zaldiagatik hanbat aipatua,
Munduko bazterretan madarikatua.
- 5 Aurten Betirisantse oi gizon abila!
Zaldirik ez izanik astoan dabila...
Kasa dezagun kasa ⁽¹⁾ demontren zirtzila,
Eskual herrietarik eskapa dadila!
- 6 Haren begitartea ikustearekin,
Nor ez laiteke harri bai arrazoinekin?
Izurrite usain bat badauka berekin,
Buruan artaldea ardi ⁽²⁾ frangorekin.
- 7 Mukua dariola sudur ziloetarik,
Puska tzarra dilindan alde orotarik,
Gorputza hiratua ⁽³⁾, batere triparik,
Jendea bada ere ez du itxurarik.
- 8 Zangarra ⁽⁴⁾ mehe eta bizkarra konkorra,
Mamirik batere ez, hezurra idorra,
Begi bat itsua du bertzea okerra,
Sudurra luze eta ezpaina matzerra ⁽⁵⁾.

⁽¹⁾ haiza(tu), uxa(tu)

⁽²⁾ zorri? kukuso?

⁽³⁾ indargabetua

⁽⁴⁾ aztala

⁽⁵⁾ itxuragabea

Astoac osoki du nausia iduri,
 Hezur gorrotz batzuek campotic ageri,
 Gosiac hil surren eta haicea janari,
 Aspaldi jarraitia penitentziari

Bizkarrean zauria, buruan zakharra,
 Batetic ezkabea, gero zaragara,
 Nun nahi ageri da haren usain txarra,
 Musika soinu doka cibri eta garra.

Erhotic moztu zion buztana nausiac,
 Hemendican usprelac handican zauriac
 Batetic azotea bertzetie uliac,
 Cerbeit sofritzen dauka haren iphurdia.

Asto hori lauxua ceta 'harturic,
 Betiri sants egon cen arras changrinduric
 Luneta zahar batzu nunbeit ebatsuric,
 Charman eman ziozcan bidari josuric.

Nola ibiltzen diren horie bidian,
 Harriturican gaude Europa gucian.
 Frantcian direlaric, dire Espainian,
 Eginez ehen lekho oren bathhotchian.

Betirisants [bigarren bertsioa]

- 9 Astoak osoki du nausia iduri,
Hezur zorrotz batzuek kanpotik ageri,
Gosiak hil hurren eta haizea janari,
Aspaldi jarraikia penitentziari.
- 10 Bizkarrean zauria, buruan zakarra,
Batetik ezkabea ⁽¹⁾ bertzetik zaragarra ⁽²⁾,
Nun nahi ageri da haren usain tzarra,
Musika soinuaz doha zirri eta zarra.
- 11 Errotik moztu zion buztana nausiak,
Hemendikan uspelak, handikan zauriak,
Batetik azotea, bertzetik uliak,
Zerbait sofritzen dauka haren ipurdiak!
- 12 Asto hori lausoa zela oharturik,
Betirisants egon zen arras xangrindurik.
Luneta zahar batzu nunbait ebatsirik,
Xarman ⁽³⁾ eman ziozkan bridari josirik.
- 13 Nola ibiltzen diren horiek bidian,
Harriturikan gaude Europa guzian.
Frantzian direlarik, dire Espainian,
Eginez ehun leko ⁽⁴⁾ oren bakotxian.

⁽¹⁾ *teigne* / *tiña*?

⁽²⁾ *gale* / *sarna*?

⁽³⁾ Xarmantki?

⁽⁴⁾ *lieue* / *legua*

Aste harré behar luke zaldarrea bethi,
 Bertzenaz eginen du irintzina guti,
 Gelditcen balin bada ez proinetkin utti,
 Fitegi dohanean bridatic idusti.

Bainen Betiri Santsec ez bide du lanic,
 Hura ez in atchirik izaiten duenic,
 Aspaldi huntan ez du hortzic ez haginic,
 Ez zais fiortuco zaldarrea janic.

Bide onian bezala badaha tcharrian,
 Bertzenaz hartzen ditu pampac bizcarran,
 Uzten balu bedere baz catcen larran,
 Kalaco abericari ez laite Frantcian.

Betiri Santzen lanez ez gare mintzatcen,
 Sobera ongi dahi bayteuen higitzen,
 Aspaldi hasia da jendea filemitzen,
 Familia gachuce cet duten sofritzen!

Behin uzten badugu ethean sartcera,
 Laster juanen girade etce egitera,
 Ez dezagula ez utz gure uestera,
 Dohala nahi badu desertu batera.

Betirisants [bigarren bertsoia]

- I4 Asto hark behar luke zaldarea beti,
Bertzenaz eginen du irrintzina guti!
Gelditzen balin bada esproinekin hunki,
Fitegi dohanean bridatik iduki ⁽¹⁾.
- I5 Bainan Betirisantsek ez bide du lanik,
Hura ezin atxikiz izaiten duenik:
Aspaldi huntan ez du ez hortzik ez haginik,
Ez zaio fiertuko zaldarea janik.
- I6 Bide onian bezala badoha txarrian,
Bertzenaz hartzen ditu panpak ⁽²⁾ bizkarrian.
Uzten balu bederen bazkatzen larrian,
Holako abererik ez laike Frantzian.
- I7 Betirisantsen lanez ez gare mintzatzen,
Sobera ongi daki bazterren higitzen.
Aspaldi hasia da jendea pleinitzen,
Familia gaixoek zer duten sofritzen!
- I8 Behin uzten badugu etxean sartzera,
Laster joanen girade ⁽³⁾ eltze egitera.
Ez dezagula ez utz gure irestera,
Dohala nahi badu desertu batera.

⁽¹⁾ atxiki

⁽²⁾ kolpeak

⁽³⁾ gara, batuaz

Har dezagun kuraye Escualdun maitiac.
 Ez gaitu ez orains hilen goseac.
 A legera gaitocen bai zahar gazteac.
 Aberasturen gaitu heldu den urtheac.

Adios Betiri Sants hire astuanekin!
 Oha hemendic urrun here lan tjarrerekin,
 Adios urthe beharrac miseriarekin.
 Salutacoen gaituztet bozcarioekin.

Bi lagunec ditugu copla hauc ezarri.
 Ezagutarazteco mundu gucicari.
 Cor plantetacoa den Sants de Betiri.
 Huntan tricatcen gare cuen cerbitzari.

Betirisants [bigarren bertsioa]

- 19 Har dezagun kuraie eskualdun maiteak,
Ez gaitu ez oraino hilen goseteak.
Alegera gaitzen bai zahar gazteak,
Aberasturen gaitu heldu den urteak.
- 20 Adios Betiritsants hire astuarekin.
Hoa hemendik urrun hire lan tzarrekin!
Adios urte txarrak miseriarekin,
Salutatzen zaituztet bozkariorekin.
- 21 Bi lagunek ⁽¹⁾ ditugu kopla hauk ezarri,
Ezagutarazteko mundu guziari,
Zer plantetakoa den Santse de Bettiri.
Huntan trikatzen gare ⁽²⁾ zuen zerbitzari.

⁽¹⁾ Jean-Baptiste Elissamburu eta Gratien Adema.

⁽²⁾ gelditzen gare, egoten gaude.

Demborax Moro-Sarrasinaren
 eta Escudalunaren artean gerthoa.
 Iovicaco gudua baten gainean.

~~~~~

Sarrasinen jendaia ikharagarria,
 Zadanie Psiaren nausi cen jarría.
 Adituric helien indarren berria,
 Ikharclan eman cen Europa gucía.

Elsaiac miliumka zaitzoten altchatu,
 Bainan Sarrasinac ez ziren baratu,
 Guciac elgarrekin egin zuten botu,
 Behar circla mundu guciatz jabetu.

Africaco aldetic beren orrabian,
 Guciac betan ciren sarthu Espainian,
 Eta hango jendeac emanic aspian,
 Oulumpatu zituzten beren odolian.

Denboraz Moro-Sarrasinaren eta Eskualdunaren artean
gertaturikako gudu baten gainean

Sarrasinen jendaia ikaragarria
Jadanik Asiaren nausi zen jarria
Aditurik hekien ⁽¹⁾ indarren berria
Ikaretan eman zen Europa guzia.

Etsaiak miliunka zaizkoten altxatu
Bainan ez Sarrasinak ez ziren baratu
Guziek elgarrekin egin zuten botu
Behar zirela mundu guziaz jabetu.

Afrikako aldetik beren errabian
Guziak betan ziren sartu Espainian
Eta hango jendeak emanik azpian
Pulunpatu ⁽²⁾ zituzten beren odolian.

⁽¹⁾ haien

⁽²⁾ murgildu eta nahasi?

Espainia guziaz arras nausituric,
 Ez zuten gehiago nihoren beldurric.
 Eta hango lurretan berac geldituric,
 Ez ziren handic illkhi bi mendez seguric.

Nor cen dembora hetan nor lehiaturen,
 Bet betan baratcerat ibai handi haren?..
 Noiz ere bi mendeac iragan baitöiren,
 Moro beltzac higitzen berritz hasi öiren).

Ospeca biltzen dire guciac batera,
 Ulstez haizu direla Francian sartceren,
 Noiz ere baitohatzi hartaz jabetceren,
 Escualduna hor doha heien aintöinera).

Bat bertocaren bichtan direnian agertcen,
 Bi aldetaco tropac han dire gelditcen),
 Orduan Sarrasina itxharanda sartcen,
 Eta aintöinatcerat ez da atrebitcen.

Moro beltzec Kalipe dute aintöindari,
 Santchec dio manatzen Escualdur jendiari,
 Horra elgarren bichtan horra bi gerlari,
 Mundu beira dago heien zortheari.

Denboraz Moro-Sarrasinaren eta eskualdunaren artean gertaturikako
gudu baten gainean

Espainia guziaz arras nausiturik
Ez zuten gehiago nehoren beldurrik
Eta hango lurretan berak gelditurik
Ez ziren handik ilki ⁽¹⁾ bi mendez segurik.

Nor zen denbora hetan nor lehiaturen
Bet-betan baratzerat ⁽²⁾ ibai handi haren?
Noiz ere bi mendeak iragan baitziren
Moro beltzak higitzen berriz hasi ziren.

Osteka biltzen ziren guziak batera
Ustez haizu direla Frantzian sartzera
Noiz ere baitohatzi ⁽³⁾ hartaz jabetzera
Eskualduna hor doha heien aintziner.

Bat bertzearen bixtan direnian agertzen
Bi aldetako tropak han dire gelditzen
Orduan Sarrasina ikaran da sartzen
Eta aintzinatzerat ez da atrebitzen.

Moro beltzek Kalipe dute aintzindari
Zantxok dio manatzen eskual jendeari
Horra elgarren bixtan horra bi gerlari
Mundua beira ⁽⁴⁾ dago heien zorteari.

---

(1) jalgi / atera

(2) geldiarazterat

(3) baitoaz

(4) begira, beha

Bortz ehun mila gizon Kalipere baditu,
 Heiekin nahi luké munduaz jabetu,
 Hamabi milarekin Santchee du gelditu
 Bainan diren guciai Escualdunac ditu.

Sarrasinac oraino ez du etsaicari,
 Khusi bera baino hazkarragoricari;
 Escualdunac kargatic ez du beldurricari,
 Ezen hor hasten zaio Kantaz errepicari.

Emac hor escualduna, has hadi cantatzen!
 Mororen indarrac ez hau ki izitzen!
 Bai hic ere badatik lanjerez burlatzen,
 Hiltzen ez dakienac ez zaitik bicitzen!

Kargatic hurbildu da oren lazgarria,
 Bakhotcha bere lerruan dago ezarria;
 Alchatu kurren dute Bandera gorria,
 Sarraskiko seinale ikharagarria.

Deusec ez dio atchic Escualdun beroa;
 Koiz ere kalernatzen baita ixasoa,
 Bethi borthiztuz doha tirainen orroa...
 Hala da hemendatzen hekien haroa.

Denboraz Moro-Sarrasinaren eta eskualdunaren artean gertaturikako
gudu baten gainean

Bortz ehun mila gizon Kalipek baditu
Heiekin nahi luke munduaz jabetu
Hamabi milarekin Zantxok du gelditu
Bainan diren guziak eskualdunak ditu.

Sarrasinak oraino ez du etsairikan
Ikusi bera baino azkarragorikan
Eskualdunak hargatik ez du beldurrikan
Ezen hor hasten zaio kantaz errepikan.

Emak hor eskualduna has hadi kantatzen!
Moroaren indarrak ez hau hi izitzen!
Bai hik ere dadakik lanjerez ⁽¹⁾ burlatzen
Hiltzen ez dakienak ez zakik ⁽²⁾ bizitzen.

Hargatik hurbildu da oren lazgarria
Bakotxa bere lerruan dago ezarria
Altxatu hurren dute bandera gorria
Sarraskiko seinale ikaragarria.

Deusek ez diro atxik eskualdun beroa
Noiz eta galernatzen baita itsasoa
Beti bortiztuz doha tirainen ⁽³⁾ orroa...
Hala da emendatzen hekien haroa.

⁽¹⁾ arriskuez

⁽²⁾ ez daki, toka

⁽³⁾ *tyran*, tiranoen?

Bainan Santche errege agertu denean,
 Guaiac jarri dire ichiltasunean,
 Harrec sustatcon dita guaiac batean,
 Gerlaz mintzo zaioten aldi bakhotchean.

Sarrasinen aldera delaric itzultzen,
 Badago heien tropen bogiez negurteen,
 Gero Escualduneri diote beiratcon,
 Eta gisa huntara hasten da mintzatzen.

«Huna gure bicico egun ederrena,
 Huna munduac duen etsai bortxitzena!»
 Europa oihuz dago Escualdunen gana...
 Bentzatuac bagare, atthabo da dena.

«Klegera zaitzte ene soldaduac,
 Horra quen etsaiac nun diren bilduac,
 Agertu garenco betan geldituac,
 Eddi zatzue adi hekion oihuac.

«Lehenic su lametan emanic Asia,
 Arras bereganatu dute Espainia,
 Nahi laketu orai lehertu Frantcia,
 Handic phorroscatceco Europa guia

Denboraz Moro-Sarrasinaren eta eskualdunaren artean gertaturikako gudu
baten gainean

Bainan Zantxo errege agertu denean
Guziak jarri dire ixiltasunean
Harek sustatzen ditu guziak batean
Gerlaz mintzo zaioten aldi bakotxean.

Sarrasinen aldera delarik itzultzen
Badago heien tropen begiaz negurtzen
Gero eskualduneri diote beiratzten
Eta gisa huntarat hasten da mintzatzten:

“Huna gure biziko egun ederrena
Huna munduak duen etsai bortitzena
Europa oihuz dago eskualdunen gana
Bentzutuak bagare akabo da dena!”

“Alegera zaitetze ene soldaduak,
Horra gure etsaiak nun diren bilduak
Agertu gareneko betan geldituak
Adi zatzue adi ⁽¹⁾ hekien oihuak.”

“Lehenik su-lametan emanik Asia
Arras bereganatu dute Espainia
Nahi lukete orai lehertu Frantzia
Handik porroskatzeko Europa guzia.”

⁽¹⁾ adi itzazue adi

«Bainan loth beitez orai Escualdunarekin,
 Cer in lio kalipoc bere Turcoekin,
 Duclaco harmada indartsu horrekin,
 Ez bada trebatua etsai bortxitezekin?»

«Orhoitzaitetzte orhoit egun soldadua,
 Cin odol iderretic zarezten sortxua,
 Erromanoac berac hambat aiphatua,
 Demboraz izan ciren gutaz bentzutuac.

«Gaur hasic hilac berak berritan pichteric,
 Oihuz hari zaitzigu beren thombetarie.
 Othe ginukic bada oraino beldurric?..
 Ez da escualdunetan ihes egileric!..

«Bentzu detzagun edo hil gaitecen betan,
 Etsaiac sarthu gabe gure lekhuetan,
 Ikusi baino lehen gere egoitzetan,
 Haurrac phorroscatuac aita amen bichtan.

«Gaur dugu nausitcea, gaur dugu mereci,
 Guacen sarrastkirat hots hil edo bici!
 Ospe horren gatican ez batere icci.
 Seculan ex die nihore Escualduna heci!»

Denboraz Moro-Sarrasinaren eta eskualdunaren artean gertaturikako gudu baten gainean

“Bainan lot beitez⁽¹⁾ orai eskualdunarekin
Zer in liro⁽²⁾ Kalipek bere Turkoekin
Duelako armada indartsu horrekin
Ez bada trebatua etsai bortitzekin?”

“Orhoit zaitezte orhoit egun soldaduak
Zein odol ederretik zarezten sortuak
Erromanoak berak hanbat aipatuak
Denboraz izan ziren gutaz bentzutuak.”

“Gaur kasik hilak berak berritan pizturik
Oihuz ari zaizkigu beren tonbetarik
Ote ginuke bada oraino beldurrik?
Ez da eskualdunetan ihes egilerik.”

“Bentzu detzagun edo hil gaitezen betan
Etsaiak sartu gabe gure lekuetan
Ikusi baino lehen gure egoitzetan
Haurrak porroskatuak aita-amen bixtan.”

“Gaur dugu nausitzea, gaur dugu merezi
Guazen sarraskirat hots, gu hil edo bizi!
Oste horrengatikan ez batere izi
Sekulan ez dik nehork eskualduna hezi.”

---

(1) lot bitez

(2) zer egin lezake

Hitz hautan ichiltzen da General suharra,
 Eski berotua da Escualdunen kharra...
 Altxatzen da guduko bandera zaharra,
 Etsaien odolean ibili beharra.

Ez doha hegastinic hain laster airean,
 Nola Escualdun tropac guduko bidean,
 Sarrasinenec beritiz dembora berean,
 Laster egiten dute guciac batean.

Nola bi aldearic direniam ethortzen,
 Bi ibaiac baitute betan elgar jotzen,
 Nola dire elgarri bi tropac juntatzen,
 Eta etsaiarekin etsaia nahasten.

Gudu izigarri bat hasten da orduan,
 Halacoric guti da gorthatu munduan,
 Santches enoze beria lantza bat esthuan,
 Guciac baino lehen sarthua da suan.

Horra etsaiarekin etsaia lathuac,
 Elgar chehatu nahiz orabiatuac.
 Nola aintcindariac, ala soldaduac,
 Oro alimu beraz dire sustatuac.

Denboraz Moro-Sarrasinaren eta eskualdunaren artean gertaturikako
gudu baten gainean

Hitz hautan ixiltzen da jeneral suharra
Aski berotua da eskualdunen karra
Altxatzen da guduko bandera zaharra
Etsaien odolean ibili beharra.

Ez doha hegaztinik ⁽¹⁾ hain laster airean
Nola eskualdun tropak guduko bidean
Sarrasinenek berriz denbora berean
Laster egiten dute guziek batean.

Nola bi aldetarik direnian etortzen
Bi ibaiek baitute betan elgar jotzen
Hola dire elgarri bi tropak juntatzen
Eta etsaiarekin etsaia nahasten.

Gudu izigarri bat hasten da orduan
Holakorik guti da gertatu munduan
Zantxo errege bera lantza bat eskuan
Guziak baino lehen sartua da suan.

Horra etsaiarekin etsaiak lotuak
Elgar xehatu nahiz errabiatuak
Ala aintzindariak ala soldaduak
Oro animo ⁽²⁾ beraz dire sustatuak.

⁽¹⁾ hegaztirik

⁽²⁾ lehia

Turindaca dabiliza dardoac aircan,
 Herio laggarria odolez ascan,
 Soldaduac trumilca elgarren gaincan,
 Ezin asma ditohen sarraski batean.

Ez du heriotzeac han nihor iciteen,
 Bates nola berteece badakite hiltcen.
 Lerro osac dire lurrerat erortcen,
 Bainan nihor ihesi ez da abiatcen.

Ezin apartatua etsaiaren ganic,
 Escualdunca nausiteen hari da jadanic,
 Ez da desertuetan causiteen lehoinic,
 Hain arriant bere bazca iresten duenic.

Escualdunen urege dembora berean,
 Barna dago sarluta etsaien artean,
 Nihore ez dio iduk haren aintzinean,
 Akhabo da moroa harekin denca.

Bere lagunetanic ez zaiu gelditcen,
 Aldaketan jadanic cembait bakhar baicen,
 Hargatic ez du deusec oraino loxatzen
 Nintinat hor hari da etsaien chehatcen.

Denboraz Moro-Sarrasinaren eta eskualdunaren artean gertaturikako
gudu baten gainean

Firindaka ⁽¹⁾ dabilta dardoak ⁽²⁾ airean
Herio lazgarria odolez asean
Soldaduak trumilka elgarren gainean
Ezin asma diteken sarraski batean.

Ez du heriotzeak han nehor izitzen
Batek nola bertzeak badakite hiltzen.
Lerro osoak dire lurrerat erortzen
Bainan nehor ihesi ez da abiatzen.

Ezin apartatua etsaiaren ganik
Eskualduna nausitzen ari da jadanik
Ez da desertuetan kausitzen lehoinik
Hain arrunt bere bazka iresten duenik.

Eskualdunen errege denbora berean
Barna dago sartua etsaien artean
Nehork ez diro iduk ⁽³⁾ haren aintzinean
Akabo da moroa harekin denean.

Bere lagunetarik ez zaio gelditzen
Aldaketan ⁽⁴⁾ jadanik zenbait bakar baizen
Hargatik ez du deusek oraino lotsatzen
Aintzina hor ari da etsaien xehatzen.

⁽¹⁾ ≈ (burdin) harrabots ozen eta zalu airean

⁽²⁾ geziak

⁽³⁾ ez dezake atxik

⁽⁴⁾ ≈ bere inguruan

Chartren ex delario Kalipe orduan
 Alderat heldu gaito ex pata escuan
 Hirur aldiz borthizki jotcen du buruan
 Bainen Santeche burdinaz estalia zuan.

Korra non lotzen diren beraz elgarrekin.
 Kalipe oldarteen da boliadarekin,
 Bainen Santeche handiac hainberteenarekin,
 Solkxoan sistatcen du bere tresinarekin.

Munduan orduan cen gizonic gaitzema
 Xi horc oraino ezin bentzu zezakena
 Santehec berac dagoca lurrean etzana
 Oihuca hari dela Carrasinen gana.

Kalipen soldaduac hortaz oharteric,
 Heldu dire lasterka ikharan sarthuric,
 Eta beren nausia handie alchaturic,
 Thesi badohatei gidua utciric.

Escualdeunaren kharra orduan da agertcen,
 Orduan indarrek in da keici jazartcen,
 Eta berritz gibelat ex da abiatcen,
 Etsaia handie urrun khasaturic baicen.

Denboraz Moro-Sarrasinaren eta eskualdunaren artean gertaturikako
gudu baten gainean

Ohartzen ez delarik Kalipe orduan
Alderat heldu zaio ezpata eskuan
Hiru aldiz bortizki jotzen dik ⁽¹⁾ buruan
Bainan Zantxo burdinaz estalia zuan ⁽²⁾.

Horra non lotzen diren beraz elgarrekin
Kalipe oldartzen da boliadarekin ⁽³⁾
Bainan Zantxo handiak hainbertzenarekin
Golkoan ziztatzen du bere tresnarekin.

Munduan orduan zen gizonik gaitzena
Nehork oraino ezin bentzu zezakena
Zantxok berak derauka ⁽⁴⁾ lurrean etzana.
Oihuka ari dela Sarrasinen gana.

Kalipen soldaduak hortaz oharturik
Heldu dire lasterka ikaran sarturik
Eta beren nausia handik altxaturik
Ihesi badohatzi ⁽⁵⁾ gudua utzirik.

Eskualdunen karra da orduan agertzen
Orduan indarrekin da haiei jazartzen
Eta berriz gibelat ⁽⁶⁾ ez da abiatzen
Etsaia handik urrun kasaturik baizen.

---

(1) du, toka

(2) zen, to-ka

(3) oldarrean

(4) dauka

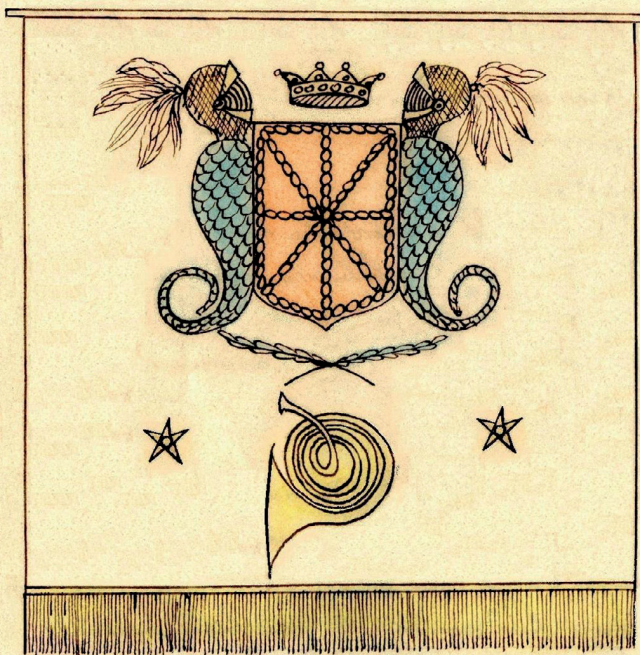
(5) badoaz

(6) gibelerat

Ihus bezate beraz Moro Sarrasines
 Nola chahutu tuzten combat Escualdunec.
 Armada borthitconen baldur ez zirenece
 Mora nola ihesi egin duten denec.

Baldin ez balinbaduc arras ahantzia,
 Thardets diezadac orai si Frantzia.
 Nor due hure galheen phorroscatzailia P..
 ...Escualdunari dioc zot hure bicia.

Denboraz Moro-Sarrasinaren eta eskualdunaren artean gertaturikako
gudu baten gainean

Ikus bezate beraz Moro Sarrasinek
Nola xahutu tuzten ⁽¹⁾ zenbait eskualdunek
Armada bortitzenen beldur ez zirenek
Horra nola ihesi egin duten denek.

Baldin ez balin baduk arras ahantzia
Ihardets diezadak ⁽²⁾ orai oi Frantzia:
Nor duk hire gateen porroskatzailia?
Eskualdunari diok zor hire bizia.

⁽¹⁾ dituzten

⁽²⁾ ieziadak

Escuadunaren omorea oneco canta.

Balkan canta dezagun Escuadun maitiac,
 Alegria gaitecen bai zahar gaztiac,
 Escuadunaren arrazac dueno irauenen.
 Haren omoria da behi ezagunen.

Escuaduna cerrothe behar die khechatis
 Cerro alegriatectic behar die trabatu
 Haren odolac ez zaitik cer tristecia
 Protan ageri du haren omoria.

Nahiz aberats ado nahiz miserian,
 Ez gaitecela bici grinaren aspian,
 Betiri Santos bera balitz gure nausi jartcen.
 Berari has gintuzkek bai hirri egiten.

Eskualdunaren omore oneko kanta

Baltsan kanta dezagun eskualdun maitiak
Alegera gaitezen bai zahar-gaztiak
Eskualdunen arrazak dueno iraunen
Haren omorea da beti ezagunen.

Eskualduna zer ote behar dik kexatu?
Zerk alegeratetik behar dik trabatu?
Haren odolak ez zakik zer ⁽¹⁾ tristezia
Orotan ageri duk haren omoria.

Nahiz aberats edo nahiz miserian
Ez gaitzela bizi griñaren azpian
Betrisants ⁽²⁾ bera balitz gure nausi jartzen
Berari has gintuzkek ⁽³⁾ bai irri egiten.

⁽¹⁾ zer den tristezia

⁽²⁾ Betiritsants "i" bat kendurik, silaba kopurua errespetatzeko

⁽³⁾ ginateke, toka

Escualduna lurreco jendaia guciok,
 Bethitic alegera ezagutu ditok,
 Ez ahal duz gambiaicen ingotie hasico,
 Larrua aisetago bide die galduco.

Jendaia Escualduna lehengo mendetan
 Maiz gerlan hari zukan bere mendietan
 Bainan izanican ere hirriku handia
 Belhi ederric zagon haren omoria.

Qudura zohanean cantaz eropican
 Kalaco soldaduric gerletan ez zukan
 Suan behar baginu berriky suan haritcera
 Ezan ginteyke belhi bardin alegera.

Eskualdunaren omore oneko kanta

Eskualduna lurreko jendaia guziak
Betitik alegera ezagutu ditek ⁽¹⁾
Ez ahal duk kanbiatzen ingoitik hasiko
Larrua lehenago bide dik galduko.

Jendaia eskualduna lehengo mendetan
Maiz gerlan ari zukan ⁽²⁾ bere mendietan
Bainan izanik ere irrisku handia
Beti ederrik zagon haren omoria.

Gudura zohanean kantaz errepikan
Halako soldadurik gerletan ez zukan
Juan behar balitz berriz suan aritzera
Izan gintezke beti berdin alegera

⁽¹⁾ dute, toka

⁽²⁾ zen, toka

Escualdunen omore tebarreco canta.

Hauche da bada besta! Sakhela hirur lau!
 Certan gaituc beltiri? certan due munduhau?
 Belhi nahi gabeac alde orotaric!
 Egungo egunean ez due bicitceric!

Misericia gorriari naitz pulumpatua!
 Oi ene zorigaitza! ai mila debrua!
 Hauche da demboraren ikharagarria,
 Urde harat holaco bicitcebestia!

Ene puska guciac dauzkitet ereman.
 Bokaduric ahoan ez dezaket eman!
 Sakhela ez dut sosik, got hainitz kampoan,
 Horra ni ikusirik Sarjantamun dohan.

Eskualdunen omore txarreko kanta

Hauxe da bada besta! sakela hiru lau!
Zertan gaituk bettiri ⁽¹⁾, zertan duk mundu hau?
Beti nahigabeak alde orotarik
Egungo egunean ez duk bizitzerik ⁽²⁾!

Miseria gorrian naiz pulunpatua ⁽³⁾
Oi nere zorigaitza, ai mila debrua!
Hauxe da denboraren ikaragarria,
Urde ⁽⁴⁾ harat holako bizitze tristia!

Ene puska guziak dauzate ⁽⁵⁾ ereman
Pokadurik ahoan ez dezaket eman
Sakelan ez dut sosik, zor ainitz kanpoan
Horra ni ikusirik Sarjanta ⁽⁶⁾ nun dohan ⁽⁷⁾.

⁽¹⁾ moltsa “arin” baten irudikatzeko hitza?

⁽²⁾ ≈ neke da bizitzea

⁽³⁾ murgildua

⁽⁴⁾ hitz iraingarri gisa

⁽⁵⁾ dauzkidate (dizkidate, batuaz)

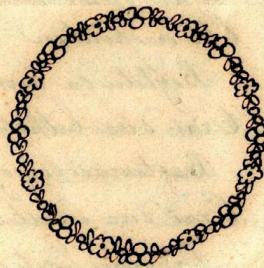
⁽⁶⁾ *l'huissier*

⁽⁷⁾ doan

Si pharatu nauena estatu hunetan,
Ochala banagoka ene eskuetan,
Bai orakuta nozoke laster haina hari,
Zer irabazi duen hoi eginez niri.

Tunxian cer othe behaut orai bilhakatatu?
Presondegi batean behar naute sarthu,
Othe du parecoric ene izantiac?
Horra nun heldu diron ene bilhariac.

Eskualdunen omore txarreko kanta

Ni paratu nauena estatu hunetan
Oxala banerauka ⁽¹⁾ ene eskuetan
Bai erakuts nezoke laster haina hari ⁽²⁾,
Zer irabazi duen hoi eginez niri.

Funtsian zer ote behaut ⁽³⁾ orai bilakatu
Presondegi batean behar naute sartu
Ote du parekorik ene izaitiak?
Horra nun heldu diren ene bilariak.

⁽¹⁾ banauka

⁽²⁾ ≈ den bezalako oies hari

⁽³⁾ behar dut

Primadera.

Lagunac alegera
Taiten elgarrekin,
Weldu da primadera
Bere loreekin;
Orai bazter hoztuac
Haro ditu berotcen.
Iduri da munduac
Wiliidela pizten.

Aspaldi mendietan
Urthuda elhurra,
Eta errepiretan
Biztitu da luma;
Orai dire belhetcen
Bazterrac loreez,
Orai dire estaltcen
Arbolac hostoiez.

Primadera

Lagunak alegera
Gaiten elgarrekin
Heldu da primadera
Bere loreekin
Orai bazter hoztuak
Hark ditu berotzen
Iduri du munduak
Hilik dela pizten.

Aspaldi mendietan
Urtu da elurra
Eta errepiretan ⁽¹⁾
Beztitu da lurra
Orai dire betetzen
Bazterrak loreez
Orai dire estaltzen
Arbolak hostoez.

⁽¹⁾ pentze lauak behere guneetan

Hasi dire jostatzen,
 Bildoxac landetan,
 Baita ere agertzen
 Inharac airetan,
 Hec elhortcearekin
 Akhabo nequa.
 Baita ere harekin
 Inpazter yokhua.

Cor da ederragoric
 Primadera baino?
 Cor atseginagoric
 Sasoin hori baino?
 Thalaciuac cor dire
 Beren urcekin?
 Komparatzen badire
 Gure bazterekin?

Sasoin maithagarria.
 Akhor gure gana!
 Hec oi laboraria,
 Has zac hire lana!

Primadera

Hasi dire jostatzen
Bildotsak landetan
Bai-ta ere agertzen
Ainarak airetan
Hek etortzearekin
Akabo negua
Bai-ta ere harekin
Supazter zokua.

Zer da ederragorik
Primadera baino?
Zer atseginagorik
Sasoin hori baino?
Palaziuak zer dire
Beren urreekin?
Konparatzen badire
Gure bazterrekin?

Sasoin maitagarria
Hator gure gana ⁽¹⁾!
Hik oi laboraria
Has zak ⁽²⁾ hire lana!

⁽¹⁾ hator gureganat!

⁽²⁾ has ezak

Oi errechioleta
Laster agor hadi,
Goizetan hira canta
Mdiaraz bedi.

Nondie dire ebhortcen
Ntsegin plazerac,
Noro daizkigu egortcen
Ulda primaderac.
Orhoit hadi gizona,
Haiceno munduan
Zainco bat quixiz ona
Badela zeruan!

Primadera

Oi errexinoleta ⁽¹⁾
Laster ager hadi
Goizetan hire kanta
Adiaraz bedi.

Nondik dire etortzen
Atsegin plazerak
Nork dauzkigu ⁽²⁾ igortzen
Uda-primaderak?
Orhoit hadi gizona
Haizeno munduan
Jainko bat guziz ona
Badela zeruan!

⁽¹⁾ *le rossignol*

⁽²⁾ dizkigu

Zumalacarregi.

Orai kanta dezagun
 Oi lagun mailiac,
 Orai altcha detzagun
 Gerlari handiac;
 Escualdun guciac guri beitetz segi
 Kantatceco balcan Zumalacarregi!

Kura duce Escualdunen
 Gerlaco nausia,
 Etsaiic borthitzenen
 Beldurric gabia,
 Seculan harmadaric ez duce puchantegi
 Partida duenean Zumalacarregi.

Norc lezate guduan
 Idur haren kharra,
 Suntsitean duenean
 Etsaien indarra?
 Dousee haren tropac ez detz age moqi,
 Ezen heickin da Zumalacarregi.

Zumalakarregi

Orai kanta dezagun
Oi lagun maitiak
Orai altxa detzagun
Gerlari handiak
Eskualdun guziak bai guri beitez ⁽¹⁾ segi
Kantatzeko baltsan [guk] Zumalakarregi!

Hura duk eskualdunen
Gerlako nausia
Etsairik bortitzenen
Beldurrik gabia
Sekulan armadarik ez duk puxantegi
Partida duenean Zumalakarregi.

Nork lezake guduan
Iduk ⁽²⁾ haren karra
Suntsitzen duenean
Etsaien indarra?
Deusek haren tropak ⁽³⁾ ez detzake mugi
Ezen heiekin baita Zumalakarregi.

---

(1) bitez

(2) atxik

(3) "gizonak", hobeki litzaiguke silaba kopuruagatik

Choilki haren itzala
 Cenean agertzen,
 Etsaiac berehala
 Ciren kharatsen;

Sintcina juaitera ez ciren zilhegi
 Bidean cenean humalacarregi.

Nola baita chimichta
 Ziltcan ceruan
 Kala haren ezpata
 Dabila guduan

Dous Escualdunarentzat ez da haz carregi
 Berentkin duteno humalacarregi

Gure gerlariaren
 Beon aiphatua,
 Ez duc ez auzkhituren
 Secular galdua;

Secular ez dugu erranen goregi:
 Biba beraz biba humalacarregi!

Zumalakarregi

Xoilki haren itzala
Zenean agertzen
Etsaiak berehala
Ziren ikaratzen
Aintzina joaitera ez ziren zilegi
Bidean zutenean Zumalakarregi.

Nola baita ximixta
Ibiltzen zeruan
Hala haren ezpata
Dabila guduan
Deus eskualdunarentzat ez da azkarregi
Berekin daukateno Zumalakarregi.

Gure gerlariaren
Izen aipatua
Ez duk ez aurkituren
Sekulan galdua
Sekulan ez diagu ⁽¹⁾ erranen goregi
Biba beraz biba [zu] Zumalakarregi!

⁽¹⁾ dugu, toka

Andre dena Mariai.

A
Uzar distiranta,
Jaunaren lilia,
Birjina puchanta,
Figur Maria.

Cuzare Jesusen
Amadehatsua,
Cu behhatoeren
Ihes lekhuua.

Iuzare Sainduen
Atsegin gozoa,
Eta aingeruen
Bozkarica.

Irac gaitutzuharteen,
Cura besoetan:
Garecan sarteen
Hiririkuetan.

Andredena Mariari

Izar distiranta
Jaunaren lilia
Birjina puxanta ⁽¹⁾
Agur Maria!

Zu zare Jesusen
Ama dohatsua
Zu bekatoreen
Ihes lekua.

Zu zare sainduen
Atsegin gozoa
Eta aingeruen
Bozkarioa.

Zuk gaitutzu hartzen
Zure besoetan
Garenean sartzen
Irriskueta.

⁽¹⁾ guziz ahaltsua, boteretsua

Othoi adi zatzu
Kristauen othoitzac.
Othoi argi zatzu
Gure bihoitzac.

Zu zare gracien
Kanal Jaincozkoa,
Zure haur yucien
Prartecoa.

Bizjina Jaindua
Zato gure lagun,
Zurekin mundua
Bentzu dezagun.

Oren laggarria
Ehortzen denear.
Kaude o Maria
Gure aldean.

Zuc gida gaitzatzu
Gure jufeari
Zuc junta gaitzatzu
Jesus onari.

¶

Andredena Mariari

Otoi adi zatzu ⁽¹⁾
Kristauen otoitzak
Otoi argi zatzu
Gure bihotzak.

Zu zare grazien
Kanal jainkozkoa
Zure haur guzien
Arartekoa.

Birjina Saindua
Zato gure lagun
Zurekin mundua
Bentzu dezagun.

Oren lazgarria
Etortzen denean
Zaude O Maria
Gure aldean.

Zuk gida gaitzatzu
Gure jujeari
Zuk junta gaitzatzu
Jesus onari.

⁽¹⁾ adi itzazu

Ceruco erreginari ~

Kanta dezagun betan
Birjina Maria,
Ceruco tronuetan
Lorios jarria!

Dotzagun Mariari
Hel gure bihotzaz,
Pingeruen bozeri
Zunta gure bozaz.

Lilia baratzean
Baino garbiago,
Ceruric goreneari
Albhatua dago.

Edor da iguzkia
Bere arrainekin.
Ederrago Maria
Bere graciekkin.

Zeruko Erreginari

Kanta dezagun betan
Birjina Maria
Zeruko tronuetan
Lorios jarria!

Detzagun Mariari
Hel gure bihotzak
Aingeruen bozeri
Junta gure bozak.

Lilia baratzean
Baino garbiago
Zerurik gorenean
Altxatua dago.

Eder da iguzkia
Bere arraiekin ⁽¹⁾
Ederrago Maria
Bere graziekin.

⁽¹⁾ *rayons de soleil*

Nork gaitu beiratuko
Etsaien artetik?
Nore ceurats helduko
Mariazue baizic?

Bere haurrac Mariac
Ez ditu ahazton.
Narrec gaitu guciac
Cecutic arthaccon.

Adema

Zeruko Erreginari

Nork gaitu beiratuko ⁽¹⁾
Etsaien artetik?
Nork zerurat helduko
Maria zuk baizik?

Bere haurrak Mariak
Ez ditu ahanzten
Harek gaitu guziak
Zerutik artatzen.

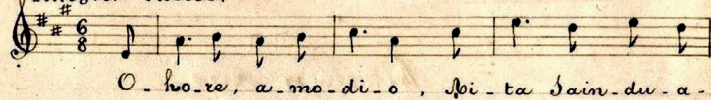

⁽¹⁾ gerizatuko, babestuko

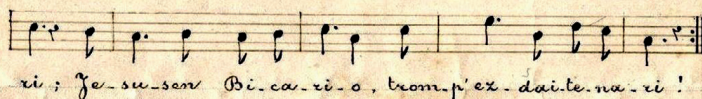
*Vita Saindu
Federco gaucetan
ecin trompa daitenari.*

∞.∞

Allegro. Lucies.

O - ho - re, a - mo - di - o , Spi - ta Sain - du - a -

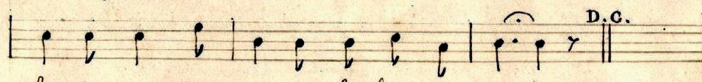

ri ; Je - su - sen Bi - ca - ri - o , trom - pi - ex - dai - te - na - ri !

Batec

Je - su - kris - toc u - tei - a be - re or - dain , E -

li - xa - ren qui - da - ri , le - hon ar - train .

Errefaua.

*Chore, amodio
Vita Sainduari ;
Jesusen Bicario
Trompi' ex daitenari.*

Aita Saindu, fedezko gauzetan, ezin tronpa daite[kee]nari

(guziek) Ohore, amodio,
Aita Sainduari;
Jesusen Bikario
Tronp'ez daitenari

(batek) Jesu-Kristok utzia bere ordain
Elizaren gidari, lehen Artzain

Paratzailearen oharra. Orain arte ez dugu argitaratu Adema-Zaldubiren zirriborrorik. Hona hemen haren lanetan aurkitu dugun bakanetarik bat. Funtsean hau ere ez da egiazko zirriborroa, behin bukatutzat utzia izan zen lana baizik, siñaturekin eta guziekin!!!

Ordea, zenbait urteren buruan hobetu egin zezakeela iruditu zitzaion, euskararekin egina zuen aitzinamendua lagun. Ez da hor harritzekorik: zein euskaltzaleri ez zaio gertatatu holako bat egitea? Zenbait hamarkada geroago egingen ditu bertze bertso batzuk, hobeak, osoagoak, hots aberatsagoak Aita Sainduaren goresteko: ikus jadanik argitaratua den KANTIKAK liburukia, 202. orrialdea...

Jesuskristoc utcia bere ordain
Elixaren quidari, lehen Artzain.

Ohore, amodio
Bita Sainduari
Jesusen Bicarrio
Grompi ex daitenari.

Jesusen erzan cion Parresi :
« Ene ordain ~~ago~~ hi denon nausi.
Ohore, amodio... ~~ago~~ **librean ago**

Izan hadi hi ecin hauxircoa
Elixaren cimendu harrixcoa.
Ohore, amodio....

Bildoxac bai ardiac, quiciac hic,
Etipi eta handiac bazca zalcic.
Ohore, amodio...

anai quicien
Hire ~~anaiac~~ **anaiac** beren erdian hi
Guzian ~~finca~~ **finca** traile izan hadi.
fedean Ohore, amodio...

Parriesen gndoco Bita Saindu
Elixac ~~aldu~~ **bethere** bat izan du.
Ohore, amodio....

Aita Saindu, fedezko gauzetan, ezin tronpa daite[kee]nari

Jesu-Kristok utzia bere ordain
Elizaren gidari, lehen Artzain

Ohore, amodio,
Aita Sainduari;
Jesusen Bikario
Tronp'ez daitenari

Jesusek erran zion Piarresi:
Ene ordain lurrean hago nausi!

Ohore, amodio...

Izan hadi hi ezin hautsizkoa
Elizaren zimendu harrizkoa!

Ohore, amodio...

Bildotsak, bai ardiak, guziak hik
Ttipi eta handiak bazka zatzik!

Ohore, amodio...

Hire anai guzien erdian hi,
Fedean finkatzaile izan hadi!

Ohore, amodio...

Piarresen ondoko Aita Saindu
Elizak betiere bat izan du.

Ohore, amodio...

~~Gorputzak barua du bethi lehen,
Gure bita Saindua horra cer den.
Ohore Amodio...~~

Jondoni Beliriren escu berex
Elixa manatcen du Jainco lequer.
Ohore Amodio...

Equiaren arguiac ^{peder} ~~galdia~~ gabe
Haren esuan bethi garbi daude.
Ohore, amodio...

Bere alkhi sainduti mintza bedi,
Ex dirogu equia baicic adi.
Ohore, amodio...

Cer sinhexi behar den edo equin,
Jakitico astri da mintza dadin.
Ohore, amodio...

Fedeaz iracusten duelaric
Ex daitete harentzat trompatceric.
Ohore amodio....

Sophex, jakinxun edo Sophexpicu,
Luciaz argixtatcen harrec ditu.
Ohore amodio....

Aita Saindu, fedezko gauzetan, ezin tronpa daite[kee]nari

Gorputzak burua du beti lehen
Gure Aita Saindua horra zer den.

Ohore, amodio...

Jondoni Betiriren esku berez
Eliza manatzen du Jainko legez

Ohore, amodio...

Egiaren argiak hedoi gabe
Haren eskuan beti garbi daude

Ohore, amodio...

Bere alki saindutik mintza bedi
Ez dirogu egia baizik adi.

Ohore, amodio...

Zer sinetsi behar den edo egin
Jakiteko aski da mintza dadin.

Ohore, amodio...

Fedez erakusten duelarik
Ez daiteke harentzat tronpatzerik

Ohore, amodio...

Apez jakintsun edo Apezpiku
Guziak argitzen harek ditu

Ohore, amodio...

Elixaco Arzainen biltzarretan,
Equiaren quiltza da haren baithan.
Ohore, amodio . . .

Mundu hurec ez luke hola nahi
Bairan bai ~~beza~~ ~~mana~~ fedeari.
~~gu beha gaiten~~
Ohore amodio . . .

Mita Saindua dugun ^{betxi} gure quida,
Zaincoaz argitua bai hori baita.
Ohore, amodio . . .

Gure buruzagia, gure Mita,
Dugun sinhez, obedi, eta maita
Ohore amodio . . .

G. Adema Zu

Aita Saindu, fedezko gauzetan, ezin tronpa daite[kee]nari

Elizako Artzainen biltzarretan
Egiaren giltza da haren baitan

Ohore, amodio...

Mundu hunek ez luke hola nahi
Bainan gu beha gauden fedeari

Ohore, amodio...

Aita Saindua dugun ⁽¹⁾ beti gida
Jainkoaz argitua hori baita

Ohore, amodio...

Gure buruzagia, gure aita
Dugun ⁽¹⁾ sinets, obedi eta maita

Ohore, amodio...

⁽¹⁾ ≈ dezagun

Si lo tari gazteac laster equizue, zu en famoz bazterrac inharros gatzue
 zoin zu en joco quisaz hoz hor e mazue ju da a lo ri e tan be ha dago zu e.

1

Pilotari gazteac
 laster equizue
 zuen famoz bazterrac
 inharros gatzue.
 zoin zuen joco quisaz
 hoz hor emazue,
 zendea lorietan
 beha dago zu e.

2

Escualdun gazteriac
 beso zangoz arin
 Bere azcaciari
 ez die utko equin).
 Pilota partidotan
 oi cein den azequin)!.
 Escualduna escualdun
 bethi aguer dadin),

3

Lehen go pilotari
 handien icenac
 Ez dauzca ahantciric
 escuatduna denac.
 Orai pilotaritcen
 hasiac direnac
 On da erraraz detzan
 heien aiphamenac.

4

Cer plaza quizon gaitzac
 Dercaín eta, pozantzaca!
 Hauche da heien famac
 duen harramantzaca!
 Espantuz baicen hebaz
 ez daitke mintzaca,
 Halaco guti baita
 Orai esperantzaca).

[Pilotari gazteak] ⁽¹⁾

- 1 Pilotari gazteak laster egizue
Zuen famaz bazterrak inarros zatzue
Zoin zuen joko gisaz, hots, hor emazue
Jendea lorietan beha dagozue
- 2 Eskualdun gazteriak beso-zangoz arin
Bere askaziari ⁽²⁾ ez dik uko egin
Pilota partidetan oi zein den atsegin!
Eskualduna eskualdun beti ager dadin.
- 3 Lehengo pilotari handien izenak
Ez dauzka ahantzirik eskualduna denak
Orai pilotaritzen hasiak direnak
On da ernaraz detzan heien aipamenak.
- 4 Zer plaza gizon gaitzak Perkain ta Azantza
Hauxe da heien famak duen harramantza ⁽³⁾!
Espantuz baizen hetaz ez daiteke mintza
Holako guti baita orai esperantza ⁽⁴⁾.

⁽¹⁾ Pilotaz eta pilotariez oso jakina eta maitemindua zen Adema-Zaldubi. Bertso hauek 1857an paratu zituzkeen baina gero beti emendatzen eta aldatzen ari izan zen eta horrelaxe, 1890ean, 33 bertso-tarat igan zen azkenekotz! Ikus "Zaldubi artzain beltzaren neurtitzak" liburukian.

⁽²⁾ Bere "arrazari", bere ahaidegoari

⁽³⁾ jendeen aho-mihitan guziz zabaldua

⁽⁴⁾ ≈ horien parekorik igurikitzen, itxaroten

5

Bai besain bai besazpi
 bai pumpa lasterrac
 Pisechco cerabilzcan)
 Curutchet Echguerrac.
 Domingo Espelotar
 jokhari supherrac
 Harrituric zagozcan
 harc ere bazterrac.

6

Betiri jandarm- eta
 Herarizco Martin)
 Bi Soldadueneco
 osab- ilbequin),
 Ehcand- eta Harla
 Duluniarequin),
 Gutic dute pilotan
 hec bezala jakin).

7

Betiri Suraidarra
 eta Sustun, biac),
 Pare gabeac ciren)
 erreferariac),
 Frantchitzeguy Numeba
 botari biciac
 Dulico eta Onddore)
 piclari hobiac.

8

Noien ondotic laster
 Cascoina horra hori;
 Nogoi urthez nihori
 ez die eman arast
 Coscoz bequiz berechiz
 ez zuan ez nihor)
 Harc bezala pilota
 cezaquenic igor).

9

Trunen partida bat
 nor ez da orhoitcen
 Beihalaco atdian)
 nola jokhatu cen)?
 Cascoinaren truncoa)
 icusgarri becen)
 Carricaco Domingo
 churmagarri han cen.

10

Pilotaco lequetan)
 Demboratic huna
 Hau da gambisqueta
 querthatu zaicuna)
 Egungo eguncan)
 jende antceduna)
 Cauza berri phematcen
 ez daiteque unha.

[Pilotari gazteak]

- 5 Bai besain, bai besazpi, bai punpa lasterrak
Aisexko zerabilzkan Curutchet ezkerak
Domingo ezpeletar jokari superrak
Harriturik zagozkan ⁽¹⁾ hark ere bazterrak
- 6 Betiri jandarma eta Herarizko Martin
Bi Soldadueneko osab'ilobekin,
Exkande ta Ibarla Duluniarekin
Gutik dute pilotan hek bezala jakin.
- 7 Betiri zuraidarra eta Sustun biak
Paregabeak ziren erreferariak
Frantxisteguy Rumeba botari biziak
Putiko eta Onddore pik-lari hobiak.
- 8 Hoi en ondolik laster Kaskoina horra hor:
Hogoi urtez nihori ez dik eman amor
Kaskoz begiz berexiz ez zuan ez nihor
Hark bezala pilota zezakenik igor.
- 9 Irunen partida bat nor ez da orhoitzen
Behialako aldian nola jokatu zen?
Kaskoinaren trunkoa ikusgarri bezen
Karrikako Domingo xarmagarri han zen.
- 10 Pilotako legetan denboratik huna
Hau da kanbiaketa gertatu zaikuna
Egungo egunean jende antzeduna
Gauza berri pentsatzen ez daiteke unha.

⁽¹⁾ edo zerauzkan (zeuzkan, batuaz)

11
 Escu huxca celaric
 lehengo joco
 Guero chago hasi con
 escularruzcoa
 Orai berritz atchiqui
 sorquin horren joa
 Bichtac ieus ahala
 becin urrun doha.

12

Atchiqui joco hortaz
 orai da haucia
 Lequezo joa den etz
 ala malecia
 Bichtan da baduela
 hainitz adreia,
 Joiten dueno queiz
 pilota licia.

13

Meltchorren joco guisa
 duenac ieusi
 Ez bide du jujatu
 falta ez iusi
 Ez quen urthe hoietan
 ez quinon causi
 Pilotan citeauenic
 hoiri buruz nausi

14
 Nafarro probintciac
 pilotariz nasai,
 ospatidion Franciac
 ez cetzaz quen garhai.
 Secular izaitecotz
 heien contra orai
 Francesa ez othe da
 atheratceco gai?

15

Espanolac aspato
 espantuz zaidacen
 Pilotari derrie
 ez cela hoc baien.
 Francian ere nasqui
 numbeit cebeit bacen
 Orai coindiren nausi
 icusterat quacens.

16

~~Fun carezte Mattin
 Jan Baticht Norberlto?
 Cascoorseme, hi epe
 on hinte asquitto
 Oltharre bostz garreatcat
 ez liteque garahito
 Cayet tlepi hoi ere
 izanen da batto~~

[Pilotari gazteak]

- I1 Esku huska zelarik lehengo joko
 Geroxago hasi zen eskularruzkoa
 Orai berriz atxiki sorgin horren joa
 Bistak ikus ahala bezein urrun doa.
- I2 Atxiki joko hortaz orai da auzia
 Legezko joa denetz ala malezia
 Bistan da baduela ainitz adrezia
 Joiten dueno guziz pilota bizia.
- I3 Meltxorren joko gisa duenak ikusi
 Ez bide du jujatu, falta ez itsusi
 Azken urte hoietan ez ginion ⁽¹⁾ kausi
 Pilotan zitekenik horri buruz nausi.
- I4 Nafarro probintziak pilotariz nasai
 Aspaldian Frantziak ez zetzazken garhai[tu]
 Sekulan izaitekotz heien kontra orai
 Frantsesa ez ote da ateratzeko gai?
- I5 Espainolak aspaldi espantuz zaudezen
 Pilotari ederrik ez zela hek baizen
 Frantzian ere naski nunbeit zerbeit bazen
 Orai zein diren nausi ikusterat guazen.
- I6 Nun zarezte Mattiu, Janbatixt, Norbertto?
 Kaskoin seme hi ere on hinte askitto
 Ottarre bortzgarrentzat ez liteke gaixto
 Kalet ttipi hoi ere izanen da batto ⁽²⁾.

⁽¹⁾ geniron (≈ genezakeen)

⁽²⁾ bertso hau ez dakigu zergatik nahi zuen kendu. Hobeago batez ordaintzeko menturaz...

17
 Lehen ere Norberto
 badaquique cer con
 Lehengo hura bera
 orai da aqwertcen
 Butan halaxo guti
 bide da pharacen
 Norc du berritz hainonaa
 passo marra zaintcen?

18
 Mattiu ahelctic
 Jan Baticht Jaratic
 Franciac hoies biac
 orai atheratic
 Guibel erreturnetan
 bai erreleratic
 Hoier juanen duenic
 Espainiac ez dic.

19
 Mattiuren esuraz
 queroztic pilota
 Doussi beha hobegui
 ez baitegue josta
 Jooa du segura
 adret eta presta
 Haren erreturnaren
 parericam ez da

20
 Espanlen jo airoa
 lore-ta nasaia
 Mattiurentz at oi cer
 Kintcearen gaia
 Guibeltic jostetan
 Sartcen dic arraia
 Errobot atdelican
 passo dic usaia.

21
 Jan baticht horae berritz
 errobot barnetic
 Bere casca gaichtoaz
 Denac harritcen tic
 Norc haren errefera
 itzul guibeltic
 Chichtuca dohanean
 quicem artetic

22
 Gure desafioez
 jada espanola
 fama da icituric
 goidea dagola
 Lehen balimbacion
 ez cela aehola
 Haren hitzac obreguin
 norc orai antola.

[Pilotari gazteak]

- 17 Lehen ere Norbertto badakigu zer zen
Lehengo hura bera orai da agertzen
Butan ⁽¹⁾ holako guti bide da paratzen
Nork du berriz hain ontsa paso marra zaintzen?
- 18 Mattiu Ahetzetik, Janbatixt Saratik
Frantziak hoiek biak orai atera tik ⁽²⁾
Gibel erreturnetan bai erreferatik
Heier juanen duenik Espainiak ez dik.
- 19 Mattiuren eskuraz geroztik pilota
Deusi beha hobeki ez daiteke josta
Jokoa du segura adret eta presta
Haren erreturnaren parerikan ez da.
- 20 Espainolen jo airos lore-ta nasaia
Mattiurentzat oi zer kintzearen gaia
Gibeletik jostetan sartzen dik arraia
Errebot aldetikan paso dik usaia.
- 21 Janbatixt horrek berriz errebot barnetik
Bere kaska gaixtoaz denak harritzen tik ⁽²⁾
Nork haren errefera itzul gibeletik
Xixtuka dohanean guzien artetik.
- 22 Gure desafioez jada espainola
Fama da iziturik gordea dagola
Lehen balin bazion ⁽³⁾ ez zela axola
Haien hitzak obrekin nork orai antola?

⁽¹⁾ butean, sakean

⁽²⁾ ditik (ditu, toka)

⁽³⁾ bazioen, batuaz ($\approx$ erraten bazuen)

1891 Ko Urriaren 13^{an}, Karpatne Barandegian,
Chanelon jaun *renaturari* eta haren *Kompainiari*,
Buzkal ondoko usia chaharretako Koplati.

Sei pontutako ardi lachotan.

G. Zaldubik phaxateak.

Estuarax e - re mintzagai texon i - du - ri xait lu - ge de -
la. Estual herriari baikare hemen ex laite gi - sa ber - tre
la: Jaun ande raak, osagarri on Jainko o - nak dizue - la.

Estuarax ere mintza gaitzen
duru xait luze dela;
Estual herriari baikare hemen
ex laite gisa bertzela:
Jaun anderak osagarri on
Jainko onak dizuela.

Kristau frantsesak demak bat ditzen,
dugun ez dugu Jaun Chanelon.
Kargudun hautu edo bortetan,
oro gaiten fidel egon:
Guk hautatuak izan ditzen
luze zuzen egile on.

Guk Murde Labat dugu Laphuridin
aspaldi gure gizona:
Gure Tede' eta mitxo oroi
hain atxikiat dagona
Luzer oraino bizi dakegun
dugun othoita Jainko ona.

Bachanabaren eta Chuberon
duta Murde Etchaberi,
Nihork ex dahi jaun hart bazala
jende nekhatralon berri.
Donen argitzen, orgi egiten,
han dabila herrix herri.

Kuri' ta jende jainkotiarrez
hautatua baron Garro
Kopletari on giritxintzat
Jaun ikusia dago.
Ohorea du Jainko legeak
atxikitzen zuzenago.

Diet Suprojet eta Koinichro,
Demak aihur Goyhanetxi...
Ezin aghaldurko gizona
ex rutsa nahé onhetsi:
Palero berak baino gorago
ezin beriz dute utxi.

Juanchutok Karra antzara badu
antzarago du Tede.
Kolako baxa trufa baladi
jainchikila Jainko gabsa.
Lartxetko minex irakuts lero
jainchikilak gibel aldean.

Gizon argitu giritxinoa,
Geichenne jaun abokata,
Estual herriko stomplustan
ederrinetarik bat da.
Estual herriari bere andrea
egon ere zuzen hauta.

Ethorkorun bat edorra duxu
zuti ere bai Murde Salla.
Erlisionex, burux, fortunax
xara guti nahé bazala:
Estual herriak bere gixontat
zu ere hauta xaitzala.

Bortxe jaun hori apher ex balite
noren joak hex lezake.
Korren arroxain erroz gaitzeri
jokhatzea baita nekhe:
Lumarik beizen ex den choria
roth lero biphil hain merke?.

1891ko urriaren 13an, Hazparne Barrandegian ⁽¹⁾ Chesnelong jaun zenaturrari eta haren konpainiari bazkal ondoko usaia zaharreko koplak

Sei pontutako erdi laxotan
G. Zaldubik paratuak

Eskuaraz ere mintza gaitzen iduri zait lege dela
Euskal Herrian baikare hemen ez laite gisa bertzela
Jaun Andereak osagarri on Jainko onak dizuela.

Kristau frantsesak denak bat diton, dugun entzun Jaun Chenelon ⁽²⁾
Kargudun hautu edo bozketan, oro gaiten fidel egon
Guk hautatuak izan ditezen lege zuzen egile on.

Guk Murde Labat ⁽³⁾ dugu Lapurdin aspaldi gure gizona:
Gure fede ta intres orori hain atxikia dagona
Luzaz oraino bizi dakigun dugun otoitz Jainko ona.

Baxenabarren eta Xuberon dute Murde Etxeberri ⁽⁴⁾,
Nehork ez daki jaun hark bezala jende nekazalen berri
Denen argitzen ongi egiten han dabila herriz herri.

Herri ta jende jainkotiarrez hautatua Baron Garro ⁽⁵⁾
Kontseilari on giristinotzat Pauen ikusia dago
Ohorea du Jainko legeak atxikitzen zuzenago.

⁽¹⁾ Barrandegia, Piarres Broussain euskaltzale handiaren etxondoa.

⁽²⁾ Léon Guichenné, Pierre Broussainen koinata, Baionako abokat eta deputatu gaiak, antolatu zuen bazkari handi bat Pierre-Charles Chésnelong (1820-1899) Biarnoko jaun senatore ospetsuaren ohoretan.

⁽³⁾ Jules Labat, Baionako auzapez eta deputatua.

⁽⁴⁾ Louis Etcheverry, Mauleko deputatu eta 'Eskualduna' astekariaren sortzailea.

⁽⁵⁾ Garro, Lekorne-Gerezieta Garroko baroina, Hazparneko kontseilari orokorra.

189 Iko urriaren 13an, Hazparne Barrandegian Chesnelong jaun zenaturrari
eta haren konpainiari bazkal ondoko usaia zaharreko koplak

Prefet, Suprefet eta Minixtro denak aiher Goihenetxi ⁽¹⁾
Ezin apalduzko gizona ez zuten nahi onetsi
Halere berak baino gorago ezin heziz dute utzi.

Juantxutok ⁽²⁾ kara azkarra badu azkarrago du fedea
Halako batez trufa baladi jaunxkila Jainko gabea
Lasterxko minez erakuts liro jaunxkilak gibel aldea.

Gizon argitu giristinoa Guichenné ⁽³⁾ jaun abokata
Eskual Herriko etsenpluetan ederrenetarik bat da
Eskual Herrian bere andreaz egin ere zuen hauta.

Etorkizun bat ederra duzu zuk ere bai Murde Salha ⁽⁴⁾
Erlisioenez, buruz, fortunaz zare guk nahi bezala
Eskual Herriak bere gizontzat zu ere hauta zaitzala.

Bertze jaun hori apez ez balitz noren joak hez lezake ⁽⁵⁾
Horren arrazoin erroz gaitzeri jokatzea baita neke
Lumarik baizen ez den xoria nork liro bipil hain merke?

⁽¹⁾ Albert Goyeneche, Adema-Zaldubiren iloba, Donibane Lohizuneko auzapeza.

⁽²⁾ Pierre Juantchuto, Kanboko mediku, auzapez eta kontseilari orokorra.

⁽³⁾ Léon Guichenné, gero luzaz deputatu egonen dena.

⁽⁴⁾ Salha, Amikuze aldeko familia ezagun batekoa.

⁽⁵⁾ Apez izendatu gabe hau Laurent Diharassary dateke, Kanboko erretorea, euskal idazlea.

Il était de vieille tradition à Hasparren, qu'à la fin d'un repas de noces ou d'amis de marque, un barde quelconque faisant partie de la compagnie, improvisât un toast chanté en l'honneur des principaux convives.

Le 13 Octobre 1891, au banquet que la famille Broussain, Moreau, Guichenné a donné dans sa villa Barrandegia de Hasparren, en l'honneur de M. le Sénateur Chesnelong à l'occasion de sa conférence aux catholiques basques sur l'Union de la France Chrétienne, la vieille tradition du toast en vers basques a été observée par la lecture de quelques strophes composées à la hâte.

Quelqu'un s'est hâté de s'emparer de quelques couplets crayonnés tombés de la main du compositeur et de les publier tels quels malgré lui.

Dès que pareille suite a été donnée à cette pièce tout à fait fruste, l'auteur a cru devoir la livrer à quelques intimes, complétée et corrigée, telle qu'il aurait dû la produire au premier jet.

Quant à la coupure, aux rimes à deux vers, ainsi qu'à la musique ou à l'air, il s'est conformé aux usages consacrés par les anciens bardes en pareille circonstance.

Zalduby.

Il était de vieille tradition à Hasparren, qu'à la fin d'un repas de noces ou d'amis de marque, un barde quelconque faisant partie de la compagnie, improvisât un toast chanté en l'honneur des principaux convives.

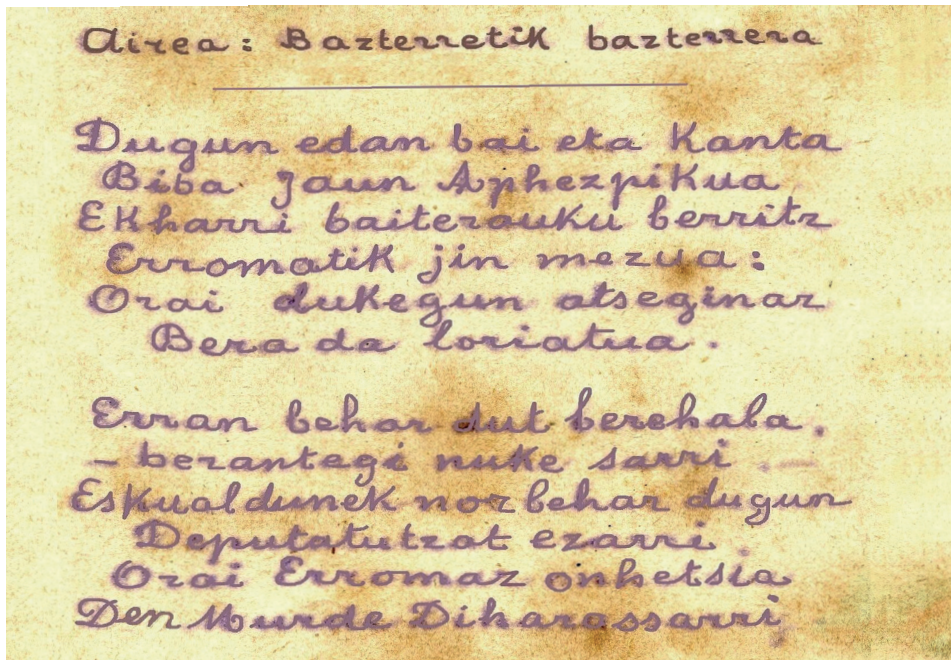
Le 13 octobre 1891, au banquet que la famille Broussain, Moreau, Guichenné a donné en sa villa Barrandegia de Hasparren, en l'honneur de M. le Sénateur Chesnelong à l'occasion de sa conférence aux catholiques basques sur l'Union de la France Chrétienne, la vieille tradition du toast en vers basques a été observée par la lecture de quelques strophes composées à la hâte. Quelqu'un s'est hâté de s'emparer de quelques couplets crayonnés tombés de la main du compositeur et de les publier tels quels malgré lui.

Dès que pareille suite a été donnée à cette pièce tout à fait fruste, l'auteur a cru devoir la livrer à quelques intimes, complétée et corrigée, telle qu'il aurait dû la produire au premier jet.

Quant à la coupure, aux rimes à deux vers, ainsi qu'à la musique ou à l'air, il s'est conformé aux usages consacrés par les anciens bardes en pareille circonstance.

Zalduby

[Murde Diharassarry-ri]

Dugun edan bai eta kanta biba Jaun Apezpikua!
Ekarri baiterauku berriz Erromatik jin mezua
Orai dukegun atseginaz bera da loriatua

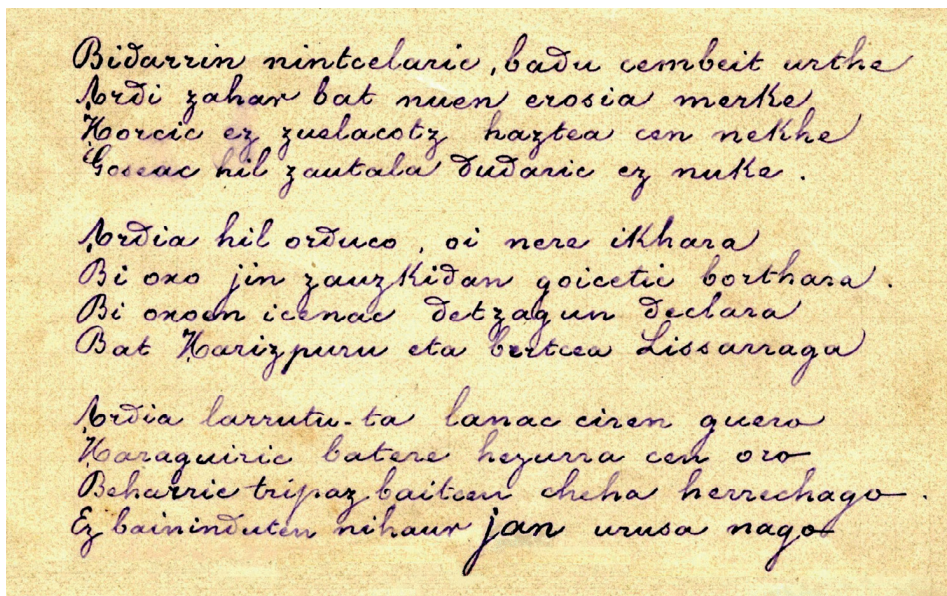
Erran behar dut berehala, berantegi nuke sarri
Eskualdunek nor behar dugun deputatutzat ezarri
Orai Erromaz onetsia den Murde Diharassarri.

Paratzailearen oharra. Laurent Diharassarry apezak (1848-1902) gora-beherak izan zituen Baionako apezpikuarekin eta dei egin zuen Erromarat eta han auzia irabazi 1892an. Gainerat "Monseigneur" titulua ere eskuratu zuen, Jean-Baptiste Mendiboure, bertze beskoitzar apez batekin batean. Ikus, "Histoire du Diocèse de Bayonne", Bernard Goity.

Diharassarry aurkeztu zen deputatugai ere 1893an baina ez zen hautetsia izan...

Erran dezagun oraino hemengo Adema-Zaldubiren idazkera zirriborroetan erabiltzen zuena dela eta beraz bertso hauei ez ziela azken orraztaldia emana...

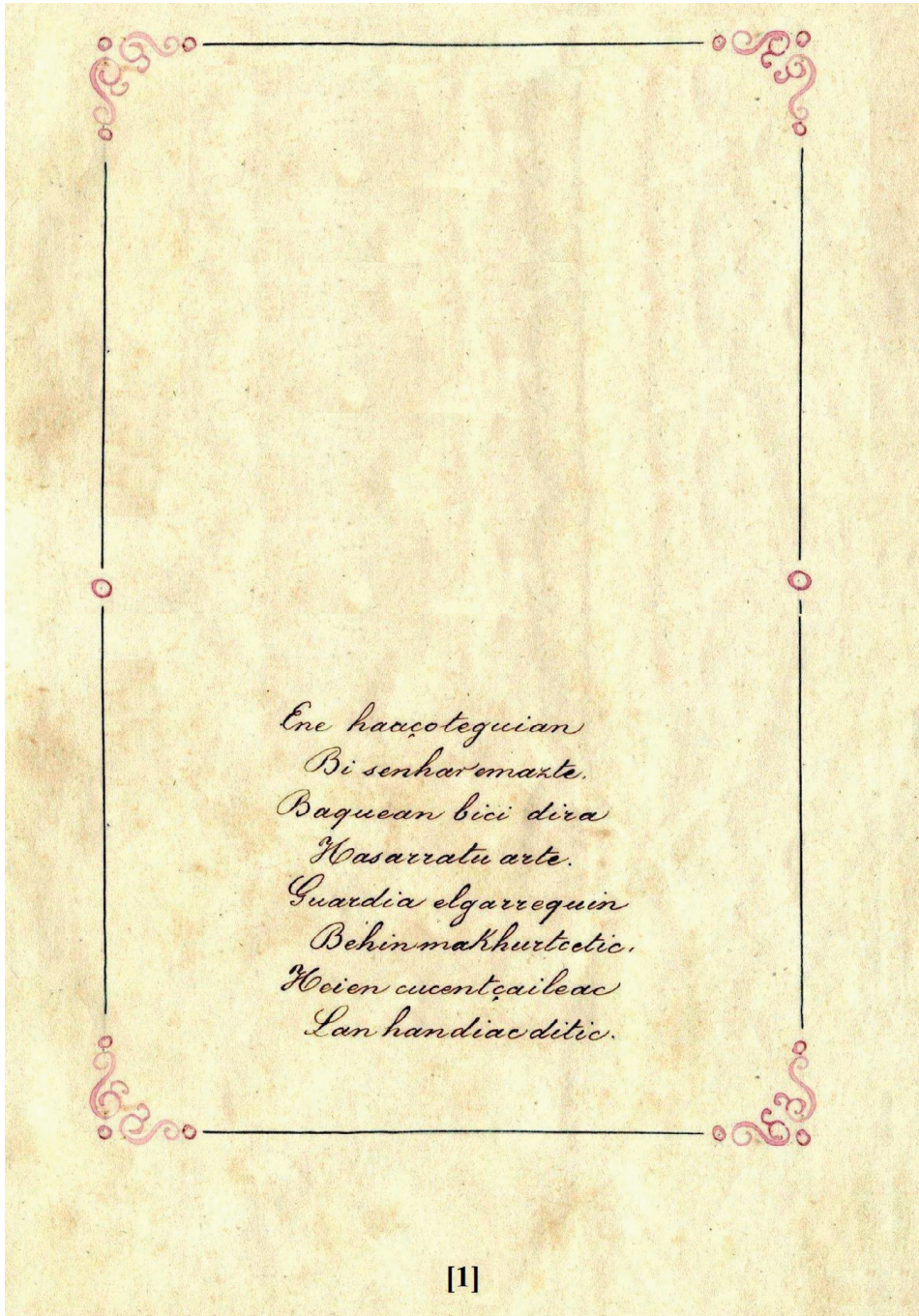
[Bidarrain nintzelarik]

Bidarrain nintzelarik, badu zombait urte
 Ardi zahar bat nuen erosia merke
 Hortzik ez zuelakotz haztea zen neke
 Goseak hil zautala dudarik ez nuke.

Ardia hil orduko oi nere ikara
 Bi otso jin zauzkidan goizetik bortara
 Bi otsoen izenak detzagun deklarara
 Bat Harizpuru eta bertzea Lizarraga.

Ardia larrutu-ta lanak ziren gero
 Haragirik batere hezurra zen oro
 Beharrik tripaz baitzen xeha errexago
 Ez baininduten nihaur jan urusa nago.

Paratzailearen oharra. Badirudi Harizpuru eta Lizarraga izen asmatuak direla et zoin herritakoak diren ere ez dakigu...

[Ene auzotegian bi senar emazte] ⁽¹⁾

Ene auzotegian
 Bi senar emazte
 Bakean bizi dira
 Hasarratu arte
 Guardia elgarrekin ⁽²⁾
 Behin makurtzetik
 Heien zuzentzaileak
 Lan handiak ditik ⁽³⁾.

Paratzailearen oharra. Ezkerreko eskuizkribu horren gainaldean ikus daiteke hutsarte handi bat. Horrek erran nahi du orrialde hori ez dela osoki bukatua, bereziki titulua eskas duela baina haren ezartzeko gogoaz bazukeela Adema-Zaldubik, lekua, luze ta zabal, begiratzen zionaz gero! Bertze eskuizkribu batzuetan ere ikus daiteke gauza bera.

Bertzalde, ondoko orrialde zenbaitetan ikusiko dugu bertso arteko marrazkia ere falta dela. Horrela behin eta berriz argi eta garbi ikusten da bertsoen idaztea eta haien apaintzea bi lan desberdin zaizkiola gure esteta handiari, aldi desberdinetan egitekoak:

—Lehen-lehenik inguruko marrazki edo kuadro apaingarri bat egiten zuen.

—Gero haren barnean bertso lerroak erdi-erdian kokatzen zituen, artoski neurturik: bazterrak, gaina, lerro arteak eta abar.

—Azkenik titulua ezartzen zuen, apaindurik, bertso arteko edo/eta ondoko marrazkiekin.

Partiturak ere, daudenean, uste dugu azkenik betetzen zituela.

⁽¹⁾ Egilea dukegu Gratien Adema-Zaldubi, “Lapurdum” aldizkariak halaxe baitakar, “Eskualduna” (1899-03-17) 603. zenbakia ematen digularik lekuko. Aldiz “Lapurdi, Baxenabarre eta Zuberoako bertso eta kantak”-II-ak diosku Charles BECAS (1847-1911) dela egilea; ikus hitzak: 300. orrialdean; doinua: 873. orrialdean.

⁽²⁾ “Iruten ari nuzu”-ren doinuan kanta daitezke bertso hauek; hala egitekotan, bortzgarren lerro horrek (bis) bikoizketaren marka behar luke.

⁽³⁾ ditu, toka

Lehonic intzirina
Guero deihadarca,
Guero berritz escainca
Arquenecotz joca:
Horra cer bici modu
Duten maix sequit on
Dudario gabe gasta
Diote causit on.

Guiconari on gao
Corta bat gorritic
Emaxteari berritz
Clotta bat horitic.
Haurramari ichilca
Piarres haltoqui
Bakhotcha bere alde
Dabilta abilqui.

[Ene auzotegian bi senar emazte]

Lehenik intzirinaz ⁽¹⁾
Gero deiadarka
Gero berriz eskainka
Azkenekotz joka
Horra zer bizi modu
Duten maiz segitzen
Dudarik gabe gustu
Diate kausitzen.

Gizonari on zaio
Zorta bat gorritik
Emazteari berriz
Ttotta bat horitik
Haurramari ixilka
Piarres haltoki
Bakotxa bere alde
Dabiltza abilki.

⁽¹⁾ intzirika

*Ostatutic lekhora
Bapo eta eder,
Senharra ex dadila
Sukhaldean agues.
Guardia eman beso
Bore andreari.
Etottaren ondorio
Omone tcharrari.*

*Guicon etohe galgarri
Urno edalea.
Ahalque behar hugue
Kola bicittea.
Haicen becalacoa
Arraila goicetic.
Ohaquit hiquin tçarra.
Bequien bichtatic.*

[Ene auzotegian bi senar emazte]

Ostatutik lekora
Bapo eta eder
Senarra ez dadila
Sukaldean ager
Guardia eman bezo ⁽¹⁾
Bere andreari
Ttottaren ondorio
Omore txarrari.

Gizon etxe galgarri
Arno edalea
Ahalke behar huke
Hola bizitzea
Haizen bezalakoa
Arraila goizetik
Hoakit higuin tzarra
Begien bixtatik!

⁽¹⁾ biezaio

*Haurramari gaichua
Ex bada hasarra,
Hi beçalaco baten
Badinat beharra,
Emarte baliosa,
Extia, ichila:
Holaco bakhar batec
Balio tin mila.*

*Guicon alfer teat gormant,
Cikhin itsusia,
Espaldion nauc hitax
Espetcon hasia.
Belhi querla gorria,
Seculan baqueric,
Ifernuan bide duc
Hi baino hoberic.*

[Ene auzotegian bi senar emazte]

Haurramari gaixua
Ez bada hasarra
Hi bezalako baten
Badinat ⁽¹⁾ beharra
Emazte baliosa
Eztia, ixila
Holako bakar batek
Balio tin ⁽²⁾ mila.

Gizon alfer tzar gormant
Zikin itsusia
Aspaldian nauk ⁽³⁾ hitaz
Asetzen hasia
Beti gerla gorria
Sekulan bakerik
Ifernuan bide duk
Hi baino hoberik.

⁽¹⁾ badut, noka

⁽²⁾ ditin (ditu, noka)

⁽³⁾ naiz, toka

Olhoi ago ichilic
Ene emaxtea,
Indan, bai laster guero
Bi arten baquea.
Cen nahi dun enequin
Guerlan irabaci?
Lehen ere badaquin
Nola hautan heci.

Emaxteac ordian,
hartcon du erkhatça,
Eta chiminiatic
Guizonac laatça.
Batec uma ahala
Berteac ai ai ai,
Oi cein eder guduan
Holaco bi etsai!

[Ene auzotegian bi senar emazte]

Otoi hago ixilik
Ene emaztea
Indan ⁽¹⁾ bai laster gero
Bi arten bakea
Zer nahi dun enekin
Gerlan irabazi?
Lehen ere badakin
Nola hautan ⁽²⁾ hezi.

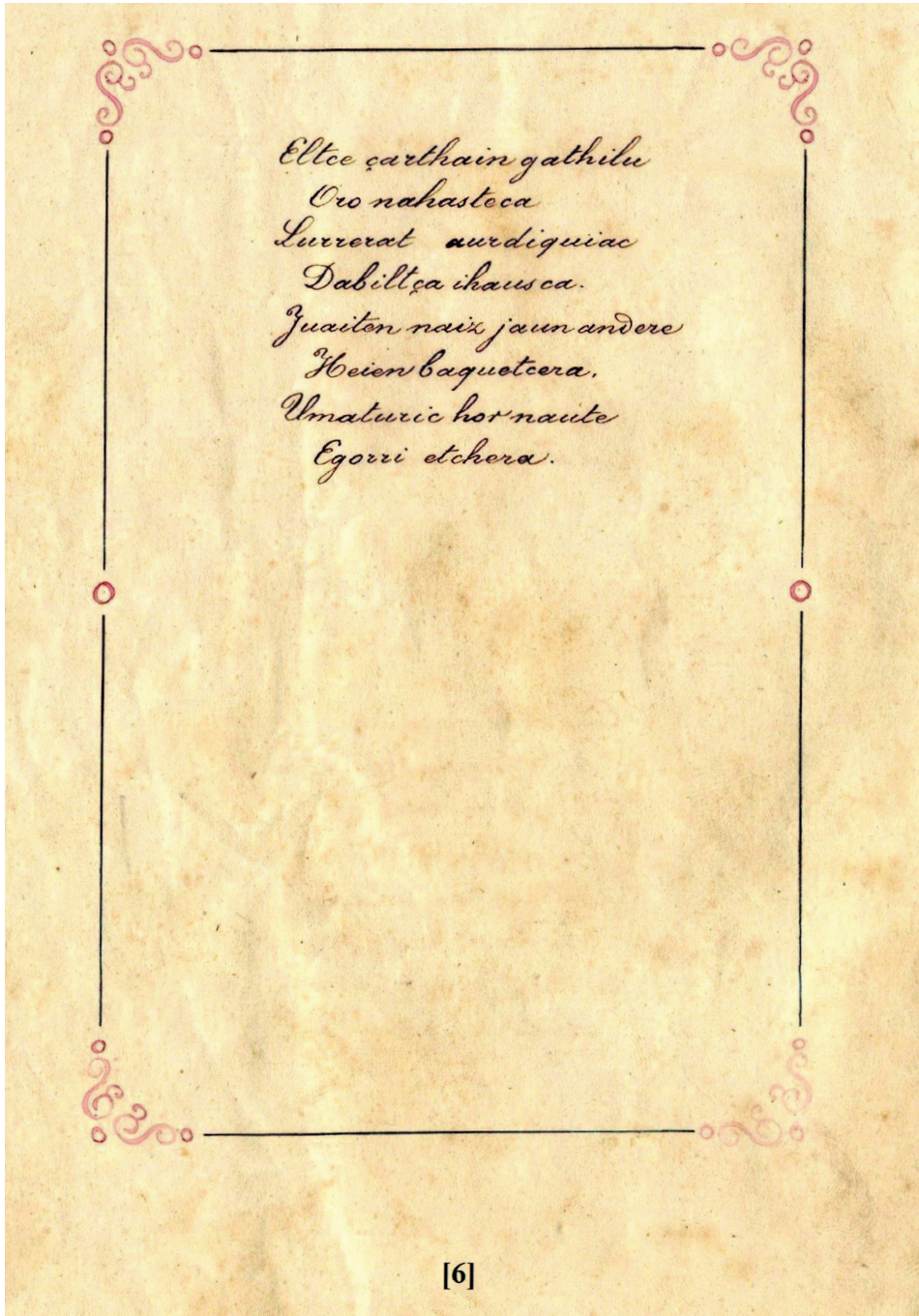
Emazteak orduan
Hartzen du erkatza
Eta ximiniatik
Gizonak laratza
Batek uma ⁽³⁾ ahala
Bertzeak ai ai ai!
Oi zein eder guduan
Holako bi etsai!

---

(1) emadan, egidan

(2) hindudan

(3) jo, zanpatu

[Ene auzotegian bi senar emazte]

Eltze, zartain, gatilu,
Oro nahasteka
Lurrerat aurdikiak
Dabiltza ihauska
Juaiten naiz jaun-andere
Heien baketzera
Umaturik ⁽¹⁾ hor naute
igorri etxera.

⁽¹⁾ zanpaturik

– II –

Gratien Adema-Zaldubi (1828-1907)

Alegiak eta bertze neurtitzak

[BERTZE BATZUEN LORATEGIETAN BILDUAK]

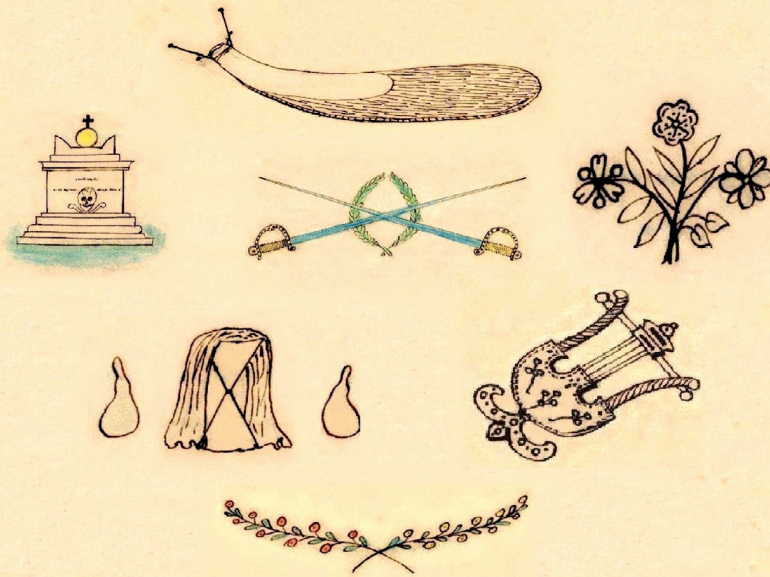

Gratien ADEMA

"Zaldubi"

(1828-1907)

[Bertze batzuen
lorategietan
bilduak]

Zaldi zahar baten gainean.

Aditua banian quan den denboretan,
 haldi on bat bacela oihan hegi hantun,
 Shaitaz larria eta indarrez flacua.
 Nun equis othe zuten horren merkhatua?
 Hamar urthe huntan cen hortzez gabetua!

Quan den hamar urthean zuen exhabia,
 Als aindua zagocan bere estalia,
 Biz carreo zauria mantaz estalia,
 Korrekin ex citethen nikorat abia,
 Lakhurantz at hobe da holaco zaldia.

Begi bat okhera eta bertia laua,
 Bere bicyar quia zagocan zaurthua,
 Buztan hezurerraino dena zornatua,
 Zaldarez ex bide cen sobra mainatua,
 Oihan erreca dago orai larrutua.

Zaldi zahar baten ganean ⁽¹⁾

Aditzia banian juan den denboretan,
 Zaldi on bat bazela oihan hegi hautan,
 Tailaz larria eta indarrez flakua.
 Nun egin ote zuten horren merkatua?
 Hamar urte huntan zen hortzez gabetua!

Juan den hamar urtean zuen ezkabia ⁽²⁾
 Usaindua zeraukan bere establia
 Bizkarreko zauria mantaz estalia
 Horrekin ez ziteken nehorat abia
 Zakurrentzat hobe da holako zaldia.

Begi bat okerra ta bertzea lausua
 Bere bizkar guzia zeraukan zaurtua
 Buztan hezurreraino dena zornatua ⁽³⁾
 Zaldarez ez bide zen sobra mainatua ⁽⁴⁾
 Oihan errekan dago orai larrutua.

⁽¹⁾ Egilea FARIN Senperekoa (zendua 1851n); ikus “Lapurdi, Baxenabarre eta Zuberoako bertso eta kantak” -II-, 501. orrialdean.

⁽²⁾ *teigne?*

⁽³⁾ *pus, abcès*

⁽⁴⁾ ez zen sobera gastatua, artatua

Meroniec ikusi dut zilhoa batian!
 Eroria zagola basaren erdian,
 Ehun mila manduli bere iphurdian,
 Adinaz orhoitu-ta nigarra begian,
 Harri gizon begira zagoz hon aldian!

Nekthez altchatu eta berritz can erori...
 Nondic sorthu othe da zaldi eder hori?
 Horren erosturican ez zautku ageri.
 Lana franco eman du hauzoko jenduari.
 Mila quaraintzi dit horren jabeari!

Hiltreco menearu gizon garte
 baten gogoetae.

Hemeretzi urtheac ez ditut orainic.
 Eta hurbildua naiz hobira jadanic.
 O me Jaungoicoa hauche da lastima!
 Horren laster uztea aita eta ama!

Zaldi zahar baten gainean

Neronek ikusi dut ziloka ⁽¹⁾ batian
 Eroria zagola basaren ⁽²⁾ erdian
 Ehun mila manduli bere ipurdian
 Adinaz orhoitu-ta nigarra begian
 Zazpi gizon begira zagozkon aldian.

Nekez altxatu eta berriz zen erori
 Nondik sortu ote da zaldi eder hori?
 Horren eroslerikan ez zaiku ageri
 Lana frango eman du auzoko jend*u*ari
 Mila goraintzi diot horren jabeari!

Hiltzeko menean [den] gizon gazte baten gogoetak ⁽³⁾

Hemeretzi urteak ez ditut orainik ⁽⁴⁾
 Eta hurbildua naiz hobira jadanik
 O ene Jaungoikoa hauxe da lastima!
 Horren ⁽⁵⁾ laster uztea aita eta ama!

⁽¹⁾ zilo batean den gunea

⁽²⁾ lohia, parta, ixtila

⁽³⁾ Egilea: Jean-Baptiste CAMOUSSARRY apeza (1815-1842)

⁽⁴⁾ oraino nik

⁽⁵⁾ hoin

Osasun handi batez bethi lagundua,
 Serphegiatz idorra, oroz maithatua,
 O ene Jaungoicoa haucha da lastima!
 Colprexo herioac hobira narama!

Golde zorrotzac nota du bere bidcan,
 Lili sortu berria picatcen burcan,
 O ene Jaungoicoa, haucha^{da} lastima!
 Kala duzu picatcen biciaren trama!

Agintza onac nozcan ene buruari,
 Gaitza nere gainera densan erori!
 O ene Jaungoicoa, haucha da lastima!
 Sentitcen dut jadanic herioaren zama.

Adi iguzki iderra adio secularo!
 Egun argitzen nauzu ai azken aldico!
 O ene Jaungoicoa haucha da lastima!
 Oi gorphutzetec orai dohallit arima!

Secularo loac nau jadanic lehertcen,
 Herio lazgarria hurbil dut ikusten!
 Oi ene Jaungoicoa haucha da lastima!
 Sentitcen dut zainetan herioaren horma!

Hiltzeko menean [den] gizon gazte baten gogoetak

Osasun handi batez beti lagundua
Aurpegiak ederra oroz maitatua
O ene Jaungoikoa hauxe da lastima!
Kolpezko herioak hobira narama!

Golde zorrotzak nola du bere bidean
Lili sortu berria pikatzen lurrean
O ene Jaungoikoa hauxe da lastima!
Hala duzu pikatzen biziaren trama!

Agintza onak niozkan ⁽¹⁾ ene buruari
Gaitza nere gainera denean erori
O ene Jaungoikoa hauxe da lastima!
Sentitzen dut jadanik heriuaren zama.

Adi iguzki ederra, adio sekulako!
Egun argitzen nauzu ni azken aldiko!
O ene Jaungoikoa hauxe da lastima!
Ai gorputzetik orai dohakit arima!

Sekulako loak nau jadanik lehertzen
Herio lazgarria hurbil dut ikusten
O ene Jaungoikoa hauxe da lastima!
Sentitzen dut zainetan heriuaren horma ⁽²⁾.

⁽¹⁾ nizekion

⁽²⁾ herioaren hotza

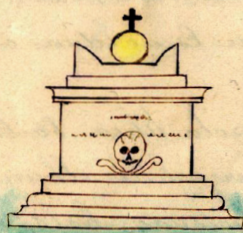

Aditzen duc jadaric neronec ezkida,
 Nintki adiarazten hiltzera nokala,
 Enetzat Jaungoicoa othoitz dezatela,
 Bihar megutaren du izatu naizela!

Bihar ene gorphutza erdi ustoldua,
 Izanen da bethicotz hobian sarthua,
 Oi ene Jaungoicoa hauche da lastima!
 Eta nuen izanen da nuen ene arima.

Kure baithan dut Jauna ene esperantza,
 Ez zazula arbuia ez ene othoitzza;
 Orhoit zaitz oi orhoit metzat duzula
 Galbaris gainean ichuri odola.

Camussarry

Hiltzeko menean [den] gizon gazte baten gogoetak

Aditzen dut jadanik neronek ⁽¹⁾ ezkila
Minki adiarazten hiltzera nohala
Enetzat Jaungoikoa otoitz dezatela
Bihar mezuturen du izatu naizela ⁽²⁾!

Bihar ene gorputza erdi usteldua
Izanen da betikotz hobian sartua
O ene Jaungoikoa hauxe da lastima!
Eta nun izanen da nun ene arima?

Zure baitan dut Jauna ene esperantza
Ez zazula arbuia ez ene otoitza;
Orhoit zaite, oi orhoit enetzat duzula
Galbario ganean ixuri odola.

⁽¹⁾ nihausk

⁽²⁾ ≈ baina ez naizela gehiago, hila izanen naizelakotz

Rumalacarregi.

Nun dire bada orai coplari Escualdunac
 Heritarren loriac unkhitzgen tuenac?
 Cer hari dire bada? Nun da heien kharra?
 Orai die Escualdunac bai heien beharra.

Utz zatic, coplaria, utz surjet argelac,
 Kanta zac Escualduna eta haron gerlac:
 Cer? .. egonen othe haiz herabe eta nagi,
 Ikusten dukanear Rumalacarregi?

Bai, cikhin zac ahoa copla lizunetan,
 Egin zatick bersuac ostatu tzarretan,
 Sal zac hire antcea, sal combeit sosetari:
 Ez duc, ez duc Escualdun odoliz zainetan

Haiceac nola khea baitu barrayaten,
 Izuzkiac herrechki ilhuna khasatzen,
 Hala hire bertsuac, hala secularo,
 Ethorkizunac ditic laster ahantico.

Zumalakarregi ⁽¹⁾

Nun dire bada orai koplari eskualdunak
 Herritarren loriak hunkitzen tuenak ⁽²⁾?
 Zer ari dire bada, nun da heien karra?
 Orai dik eskualdunak bai heien beharra.

Utz zatzik ⁽³⁾ koplaria, utz suiet ergelak
 Kanta zak eskualduna eta haren gerlak
 Zer, egonen ote haiz herabe eta nagi
 Ikusten dukanean Zumalakarregi?

Bai zikin zak ahoa kopla lizunetan
 Egin zatzik ⁽⁴⁾ bertsuak ostatu tzarretan
 Sal hire antzea, sal zenbait sosetan
 Ez duk, ez duk eskualdun odolik zainetan

Haizeak nola kea baitu barraiatzen
 Iguzkiak errexki iluna kasatzen
 Hala hire bertsuak, hala sekulako
 Etorkizunak ditik ⁽⁵⁾ laster ahantziko.

⁽¹⁾ Egilea: Jean-Baptiste CAMOUSSARRY apezka (1815-1842); ikus, "Lapurdi, Baxenabarre eta Zuberoako bertso eta kanta" -II-, 342. orrialdean; 1835ean idatzia Piarres Charrittonek utzi artxi-boen arabera.

⁽²⁾ dituenak

⁽³⁾ utz itzak

⁽⁴⁾ egin itzak

⁽⁵⁾ ditu, toka

Ordean bihotzean barna landatuac,
 Zaren tuc eneac behi cantatuac.
 Escualdunen arrazac irauenen dueno.
 Escualdunec escualdun bihotza duteno.

Nic sentitzen ditiat ene gainac sutan,
 Sukharra sarthua duc bai ene muinetan.
 Hartzen diat guduco Escualdun trompeta,
 Goraki dotzadantzat Escualdunac canta.

= Hamar bat Escualdunen buruan jarric,
 Harma diru, deus gabe, bihotzaz bertoric,
 Jeneral Escualdunac, Escualdunec segur.
 Ez da ez orresuma oso baten beldur.

«Ni ganat Escualdunac, du oihu egiten,
 Buruzagi atze bat dautzue emaiten.
 Gure errega dute urrun desterratu,
 Beren azpiar nahi gaituzte lehertu.

«Nahi duc Escualdunac hoin behera jarri?
 Atze baten nahien azpirat erori?
 Atze bat duc burutzat hozki ikusico,
 Emaztegi atze bat tronuan utzico?»

Zumalakarregi

Ordean bihotzean barna landatuak
Izanen tuk ⁽¹⁾ eneak beti kantatuak
Eskualdunen arrazak iraunen dueno
Eskualdunek eskualdun bihotza duteno.

Nik sentitzen ditiak ene zainak sutan
Sukarra sartua duk bai nere muinetan;
Hartzen diat guduko eskualdun tronpeta
Goraki detzadantzat ⁽²⁾ eskualdunak kanta.

Hamar bat eskualdunen buruan jarririk
Arma, diru, deus gabe, bihotzaz bertzerik
Jeneral eskualduna eskualdunez segur
Ez da ez erresuma oso baten beldur.

“Ni ganat eskualdunak du oihera egiten
Buruzagi atze ⁽³⁾ bat dautzue ⁽⁴⁾ emaiten
Gure errege dute urrun desterratu
Beren azpian nahi gaituzte lehertu.”

“Nahi duk eskualduna hoin behera jarri?
Atze baten nahien azpirat erori?
Atze bat duk burutzat hozki ikusiko
Emazteki atze bat tronuan utziko?”

⁽¹⁾ dituk; dira, toka

⁽²⁾ ditzadan

⁽³⁾ atzerritarra, kanpotarra

⁽⁴⁾ dizue

«Orhoit hadi Escualduna, hire arbasoex!
 Cesar berac doidoia, urthe oso batez,
 Cian zuen herria azkenic beretu,
 Seculan ez ordean bihotzac gairraitu.

«Ez gitekanez ez heies nauzi ezagutzen,
 Berac harturicaco erregeric baicen.
 Guduan cirenian bazakitem hiltcen,
 Ez ordean bazotki atzei obeditecen.

«Cioten: Lehenago dire igaturen,
 Itsasoco ubinac mendien puntara,
 Ezen ez esualduna atciem escutara,
 Ahantzeiric nor cer den baita eroriren!»

«Ez beza Escualdunac entzun ene boza,
 Ez beza deusec urtkhi haren bihotz hotza!
 Banoha ene aiten gisa egiterat
 Ene erregereutzat guduan hiltzerat.»

«Dio; eta ospeca gizonac harmetan,
 Nor zaizco mulkhsocatcen bere ingurutan.
 Kafartarra lehenic hi agertu hintzen!
 Hic huen erakutsi Escualduna cer cen!»

Zumalakarregi

Orhoit hadi eskualduna hire arbasoez!
Zesar berak doi-doia urte oso batez
Zian ⁽¹⁾ zuen herria azkenik beretu
Sekulan ez ordean bihotzak garhaitu.

“Ez zitekan ⁽²⁾ ez heiek nausi ezagutzen
Berek harturikako erregerik baizen
Gudian zirenean bazakiten hiltzen
Ez ordean lazoki atzei obeditzen.”

“Zioten lehenago dire hupaturen
Itsasoko uhinak mendien puntara,
Ezen ez eskualduna atzien eskutara,
Ahantzirik nor zer den baita eroriren.

“Ez beza eskualdunak entzun ene boza
Ez beza deusek hunki haren bihotz hotza!
Banoha ene aiten gisa egiterat
Ene erregerentzat guduan hiltzerat.

Dio: eta ospeka ⁽³⁾ gizonak armetan
Hor zaizko multzokatzen bere ingurutan
Nafartarra lehenik hi agertu hintzen!
Hik huen erakutsi eskualduna zer zen!

---

(1) zuen, toka?

(2) zuten, toka

(3) osteka, andana handitan

Hiren egin ederrac ikusirik gero,
 Altxatzen tute bertzeac borthitz eta bero,
 Lehen iduriflaco, orai harri garri,
 Etsaia duc jadanic ikharatan jarri.

Hala chirripa bat lehen mehe cena
 Baratce zokhoz zokho ichilic zokana,
 Ur laguncz egina ibai izigarri,
 Garrantiar dokatzu eder eta lodi.

Norc orai, oi norc atebik Escualdunen kharra?
 Norc orai bara hoien General suharra?
 Nse dire mendiac ase bai odoloz,
 Orai celhaciac beitetz estal gorpsutz hilez!

Dembora duc o Baldes, altcha tropa denac,
 Jadanic lur planetan horra Escualdunac,
 Bainan artha harzac, zukur izan hadi,
 Sintcinerat heldu zaik kumalakharregi.

Orai duc Escualduna, orai duc ordua,
 Bayonet eta lantzac chorroch, Soldadua!
 Begotz etsai nagiac urrundic tiroca!
 Bayonetaz hic dahik hurbildican joca!

Zumalakarregi

Hire egin ⁽¹⁾ ederrak ikusirik gero
 Altxatzen tuk ⁽²⁾ bertzeak bortitz eta bero
 Lehen iduri flako orai harrigarri
 Etsaia duk jadanik ikaretan jarri.

Hala xirripa bat lehen mehe zena
 Baratze zokoz zoko ixilik zohana ⁽³⁾
 Ur lagunez egina ibai izigarri
 Garhaitiar dohatzi ⁽⁴⁾ eder eta lodi.

Nork orai, oi nork atxik eskualdunen karra?
 Nork orai bara hoi en jeneral suharra?
 Ase dire mendiak ase bai odolez
 Orai zelaiak baitetz ⁽⁵⁾ estal gorputz hilez!

Denbora duk o Baldes ⁽⁶⁾, altxa tropa denak
 Jadanik lur planetan horra eskualdunak
 Bainan arta har ezak zuhur izan hadi
 Aintzinerat heldu zaik Zumalakarregi.

Orai duk eskualduna, orai duk ordua
 Baionet eta lantzak xorrotx soldadua!
 Begotz ⁽⁷⁾ etsai nagiak urrundik tiroka!
 Baionetaz badakik hurbildikan joka!

---

(1) egintza

(2) dituk; ditu toka

(3) zihona

/4) doaz

(5) bitez

(6) ?

(7) beude

Ez du ospe handiac Karlista baratcon,
 Etsaiaren indarrac ez du ikharatzen.
 Ubai handiz odola badoka landetan,
 Beltz bat ez dago chutic heien aldaketan.

Ez cen nikor ageri Karlisten artean,
 Gorrituac ez cenic etsai odolean.
 Hiren ezprata horri, suzco generala,
 Kurritan zariocian orduan odola.

Oi cer laster dohatzin ihesi herrestan,
 Harma botaturican, ikharaterrayetan,
 Erreginac cituen gizon gogorrenac,
 Bere aboz guduan hain bortxitz cirenac.

« Ezprata kolpe batez escualdun herriac
 Gure escuclara dituki erriac,
 Dio soldadueri General gorriac,
 Bertze batez detzagun chekatia hiriac. »

Chimichtaren pareco, erran becin sari,
 Sua davisela zaldian da jarri.
 Olimuztatcon ditu bere Escualdunac
 Bostki alimatuac jadanic cirenac.

Zumalakarregi

Ez du oste handiak Karlista baratzen
Etsaiaren indarrak ez du ikaratzen
Ibai handiz odola badoha landetan
Beltz bat ez dago xutik heien aldaketan ⁽¹⁾.

Ez zen nehor ageri Karlisten artean
Gorritua ez zenik etsai odolean
Hire ezpata horri suzko jenerala
Zurrutan zarioian ⁽²⁾ orduan odola.

Oi zein laster dohatzin ihesi herrestan
Armak botaturikan ikara erraietan
Erreginak zituen gizon gogorrenak
Bere ahoz guduan hain bortitz zirenak.

“Ezpata kolpe batez eskualdun herriak
Gure eskuetarat dituk eroriak!
Dio soldadueri jeneral gorriak
Bertze batez detzagun xehaka ⁽³⁾ hiriak!”

Ximixtaren pareko erran bezain sarri
Sua darioela zaldian da jarri
Animaztatzen ⁽⁴⁾ ditu bere eskualdunak
Aski animatuak jadanik zirenak.

⁽¹⁾ haien inguruetan

⁽²⁾ zerion, toka (darion, adizkitik)

⁽³⁾ porroskatu, birrindu

⁽⁴⁾ berotzen

Hets zatzis hets Bilbao hire portaleac,
 Jar beitez jar harmetan hire beiraleac!
 Egin zac ahen, egin, o hire supherra,
 Erori behar baituc, Bilbao, lurrera.

Zadanis Escualdunac belhi garratias,
 Karrasi ingurutan borhitz bezein suhar?
 Bdituric hirico jendeen oihuac,
 Lerroz leuro iderki dire hedatuac.

Hirur gudu handitan Escualdunon Kharraac
 Brras hautsi zituen exaien indarraac,
 Entsegu bat oraino, eta hiri hori
 Bkhabo da segurti; behar du erori.

Bainan oi ondikocho gure zorigaitza!
 Oi gure Zaincoaren justicia latza!
 Haren esua lioc bara lasterregi,
 Hil behar duc hil behar Zumabakarregi!

Harekin hauri dire bai gure indarraac!
 Norc ditu baratuco, norc gure nigarraac?
 Galdu duc Escualduna, hire esperantza!
 Bkhus zac hedatua haren gorputz hotza!

Zumalakarregi

Hets zatzik ⁽¹⁾ hets Bilbao hire portaleak
Jar beitez, jar armetan hire beiraleak ⁽²⁾!
Egin zak auhen egin, o hiri superra
Erori behar baituk Bilbao lurrera.

Jadanik eskualdunak beti garhaitiar
Harresi ingurutan bortitz bezain suhar
Aditurik hiriko jendeen oihuak
Lerroz lerro ederki dire hedatuak.

Hiru gudu handitan eskualdunen karrak
Arras hautsi zituen etsaien indarrak
Entsegu bat oraino eta hiri hori
Akabo da segurki behar du erori.

Bainan oi ondikozko gure zorigaitza!
Oi gure Jainkoaren justizia latza!
Haren eskua lirok bara ⁽³⁾ lasterregi
Hil behar duk hil behar Zumalakarregi!

Harekin hautsi dire bai gure indarrak
Nork ditu baratuko, nork gure nigarrak?
Galdu duk eskualduna hire esperantza!
Ikusak hedatua haren gorputz hotza!

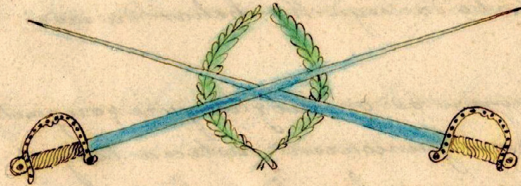
⁽¹⁾ hets itzak

⁽²⁾ begiraleak, zaintzaileak

⁽³⁾ ≈ haren eskua lezakek geldiaraz lasterregi

Ahi! zure justician zure jendeari
 Eman izan diozu kolpe handi hori!
 Oi zure gaungoicoa, ordu da oraitic,
 zure esua dadin bara sarastitic!

Ezli bedi, Gaun ona zure sumindura,
 Itxus ezazu othoi oi zure heritura!
 Tedea bera dago hiristku handian,
 Ahi! Berorren ez pata sar bedi maginan.

Zumalakarregi

Ai! zure justizian gure jendeari
Eman izan diozu kolpe handi hori!
Oi gure Jaungoikoa, ordu da oraitik
Zure eskua dadin bara sarraskitik!

Ezti bedi Jaun ona zure sumindura
Ikus ezazu otoi oi gure herstura!
Fedea bera dago irrisku handian
Ai! Berorren ⁽¹⁾ezpata sar bedi maginan ⁽²⁾.

⁽¹⁾ ≈ Horren

⁽²⁾ bere zorroan, bere ontzian...

Alexisen beriotcearen
gaineco bi artrairnen solasac.

Melibec.

Certaco Coridon, bisaia tristeric,
Orthaldea trebes mendian utzirik,
Du ganic certaco hago urrundua?
Certaco haiz errac horren damutua?
Blhumbeac dituc lurreiat erortcen,
Ezarrac jedanic zeructan sortcen!
Muga duc, ardiac omatic barnerat.

Coridonec.

Utz nazac Melibe, nigat egiterat!

Melibec

Cer malhur zauc bada Coridon gerthatu?
Hartzac, arthaldea dauca herrestatu,
Eta zembait bildox gaichtoac ezeman?
Charamela jotzen hindagon demboran?
Juan den eguncan ai niri bezala!

Coridonec

Oi hau zorigailza! oi zorthe crucla!
Oi damu samina! Haur maithagarrica!

Alexisen heriotzearen gaineko bi artzainen solasak ⁽¹⁾

Melibek:

Zertako Koridon bisaia tristerik
 Artaldea trebes ⁽²⁾ mendian utzirik?
 Gu ganik zertako hago urrundua?
 Zertako haiz, errak, horren ⁽³⁾ damutua?
 Ilunbeak dituk lurrerat erortzen
 Izarrak jadanik zeruetan sortzen
 Muga duk, ardiak ematzik ⁽⁴⁾ barnerat.

Koridonek:

Utz nazak Melibe nigar egiterat!

Melibek:

Zer malur zauk bada Koridon gertatu:
 Hartzak artaldea dauka ⁽⁵⁾ herrestatu,
 Eta zenbait bildots gaixtoak ereman?
 Xaramela jotzen hindagon ⁽⁶⁾ denboran?
 Juan den egunean ai niri bezala!

Koridonek:

Oi hau zorigaitza! Oi zorte krudela!
 Oi damu samina! Haur ⁽⁷⁾ maitagarria!

⁽¹⁾ Virgilioren latinezko idazlan bat Jean-Baptiste CAMOUSSARRY apezak (1815-1842) euskararat itzulia, 1834an, Piarres Charritzonek utzi artxiboen arabera.

⁽²⁾ nolanhika

⁽³⁾ hoin

⁽⁴⁾ ≈ eraman itzak

⁽⁵⁾ hengoen

⁽⁶⁾ dik, batuez (hark, diri, hura)

⁽⁷⁾ ≈ jende gazte maitagarria

Melibec.

Hire bihotz mina duc ere nerria;
Errac cer den errac hure bihotzean,
Nigar egiteco hurekin batean.

Coridonec.

Plexis herrian hambat aiphatua
Haur charmagarric, oroz maithatua!
Ene zoria, ene shorea!
Plexis! Plexis!... si hau dolorca!
Bi! Plexis diat, Melibe, pleinitzen!
Haren hil berria orai diat hartzen!
Ez zare gohiagp! Plexis iderra!
Ene amodio, sisequ bakharra!
Ez zaitugu secular beraz ikusiko!
Sobera on cinen, si zu guretao!
Hil zare, Plexis, ai urrun nitario!
Nere bihotzean bici cinelario!
Biciac ez du ez neretzat gozorio!
Ene bihotzeo gozamen guciac
Zurekin hobian dire horticio.
Paxegin bakharra lurcan enetzat,
Nigar egitea da, Plexis zuretzat.
Orrehabea da nere bihotzean,
Si berritz zurekin juntatu artean!

Melibec.

Egic ahen egic! Plexis iderra

Alexisen heriotzearen gaineko bi artzainen solasak

Melibek:

Hire bihotz mina duk ere nere
Errak zer den errak hire bihotzean
Nigar egiteko hirekin batean.

Koridonek:

Alexis herrian hanbat aipatua,
Haur xarmagarria oroz maitatua!
Ene zoriona, ene ohorea!
Alexis, Alexis, oi hau dolorea!
Ai, Alexis diat ⁽¹⁾, Melibe, pleinitzen!
Haren hil berria orai diat hartzen!
Ez zare gehiago Alexis ederra
Ene amodio sosegu bakarra!
Ez zaitugu sekulan beraz ikusiko
Sobera on zinen, oi zu guretako!
Hil zare Alexis ai urrun nitarik!
Nere bihotzean bizi zinelarik!
Biziak ez du ez neretzat gozorik
Ene bihotzeko gozamen guziak
Zurekin hobian dire ehortziak.
Atsegin bakarra lurrean neretzat
Nigar egitea da, Alexis, zuretzat
Atsekabea da nere bihotzean
Ni berriz zurekin juntatu artean!

Melibek:

Egik auhen egik! Alexis ederrak

⁽¹⁾ dut, toka

Merxiteen ditic bai hire nigarrac!
 Galdua die herriac bere izergailua,
 Oihan hauic ere beren urquilua.
 Nola da arrosa baratce batean
 Seinalatcen bertce loreen artcan,
 Do nola ditu Jaunaren argiac,
 Bere distiruaq goibelteen lekhiac,
 Hala Alexisec artzainon erdian
 Distiratzen zuen quicen artian.
 Nore zakkien oi nore, charamela jotcen
 Nore harrec bezala zaldi baten hozten?
 Harrekin lekhu hauc ziren alegora
 Hura cen tokian, cen belhi plaxera
 Haut maithagarria! nic ere banian
 Bai parte pichka bat hire bihotzian!
 Maite huen bai maite nore bilhatca
 Melibec ere bai hire ihustea!
 Hire iduria ez diat galduco.
 Seculan, Alexic ez haut ahantcico!
 Ez arrac direno zeruan agertcen,
 Huiac menditic herrestan erortcen,
 Ene bihotzari belhi itzatu
 Egonen due hire izen maithatua!...
 Bainan o Coridon; ihuna due lodi...
 Hire dolorea apacega bedi.
 Hire tristecia loaren azpian.

Alexisen heriotzearen gaineko bi artzainen solasak

Merezitzen ditik ⁽¹⁾ bai hire nigarrak!
Galdu dik ⁽²⁾ herriak bere edergailua
Oihan hauek ere beren urguilua
Nola da arrosa baratze batean
Seinalatzen bertze loreen artean
Edo nola ditu Jaunaren argiak
Bere distiraz goibeltzen ekiak
Hala Alexisek artzainen erdian
Distiratzen zuen guzien artian.
Nork zakien, oi nork, xaramela jotzen?
Nork harek bezala zaldi baten hezten?
Harekin leku hauk ziren alegera
Hura zen tokian zen beti plazera
Haur maitagarria ⁽³⁾! nik ere banian
Bai parte pixka bat hire bihotzian!
Maite huen bai maite nere bilatzea
Melibek ere bai hire ikustea!
Hire irudia ez diat galduko
Sekulan, Alexis, ez haut ahantziko!
Izarrak direno zeruan agertzen
Ibaiak menditik herrestan erortzen
Ene bihotzari beti itzatua ⁽⁴⁾
Egonen duk hire izen maitatua!
Bainan o Koridon: iluna duk lodi
Hire dolorea apezaga bedi
Hire tristezia loaren azpian.

---

(1) ditu, toka

(2) du, toka

(3) Errateko molde bat, jende gazte bati...

(4) iltzatua

Helas ahantico dukala agian,
Nigarra bogian nic hire ardias
Berren etcholarat bidaldico tiat.
Camusarry.

Lehen errepublikaco demboran
egin cen besta baten gainean

Lehen errepublikacenean allchatu
Besta handi bat zuten legiek manatu.
Herri bakhotchac zuen bazkari bat eman
Jernua ere pulliki omen zuten dan.

Alexisen heriotzearen gaineko bi artzainen solasak

Helas! ahantziko dukala agian
Nigarra begian nik hire ardiak
Beren etxolarat bidalduko tiat ⁽¹⁾.

Lehen Errepublikako denboran egin zen besta
baten gainean ⁽²⁾.

Lehen Errepublika zenean altxatu
Besta handi bat zuten legeek manatu
Herri bakotxak zuen bazkari bat eman
Arnua ere polliki omen zuten edan.

⁽¹⁾ ditiat (ditut, toka)

⁽²⁾ Badirudi bertso hauek "Nazioneko besta Senperen" kantuaeren aldaera batzuk direla. Ikus "Lapurdi, Baxenabarre eta Zuberoako bertso eta kantak"-II- 249. orrialdean; egilea datekeelarik: Jean ROBIN (1738-1821).

Beztituric trunco bat erdia ustela
 Hura pharatu zuten errega zutela,
 Asto lasterkac ere, asto mainquekin
 Egin omen cituzten zabalasunekin!

Sempereco atsuaac panguac arinic.
 Juan ciren bestara ongi aphainduric:
 Biba Nazionia kantatuz gogotic,
 Oraingo gaztietan or gure frareric!

Abiatu cenian trunkua dantzatzon,
 Asto heieac quciac hüriz eman ciren:
 Beren esku zimurraac emanic hanketan,
 Ongi jostatu ciren besta handi hartan.

Lehen Errepublikako denboran egin zen besta baten gainean

Beztiturik trunko bat erdia ustela
Hura paratu zuten errege zutela
Asto lasterkak ⁽¹⁾ ere asto mainguekin
Egin omen zituzten zalutasunekin.

Senpereko atsoak zangoak arinik
Juan ziren bestara ongi apaindurik
Biba Nazionea kantatuz gogotik
Oraingo gazteetan ez gure parerik!

Abiatu zenean trunkoa ⁽²⁾ dantzatzen
Atso heiek guziak irriz eman ziren:
Beren esku zimurrak emanik hanketan
Ongi jostatu ziren besta handi hartan.

⁽¹⁾ asto lasterrak (*charivari*)?

⁽²⁾ Ikus "Lapurdi, Baxenabarre eta Zuberoako bertso eta kantak" -II-: "Nazioneko besta Senperen", 250. orrialdean, IX. bertsoa.

Bare baten gainean.

Bayonara juañdira, Arbonat bi lagun!
 Baita ere gazkaldu, au de Mari Santun!
 Heritican juaiteco, cer lagun paria!
 Schulari eman diote platean baria

Schulac' erraiten dio bare lagunari:
 Do to guardia emoc bare Debru horri!
 Eltectec' athera eta baria bici da,
 Adar debru hoieri ez nago ni fida.

Bariaz ginenean behera mintzatu
 Etcheco anderia zitzaukun oharri:
 Cerbeiten sofiteca gira munduratu
 Ubus ez bai gintuen' adarretan sarthu.

Bare baten gainean

Baionara juan dira arbonar bi lagun
Bai-ta ere bazkaldu, au de Mari Santsun ⁽¹⁾
Herritikan juaiteko zer lagun pare
Txulari eman diote platean barea.

Txulak erraiten dio bere lagunari:
To to, guardia emok bare ddebru ⁽²⁾ horri!
Eltzetik atera ta barea bizi da
Adar debru hoieri ez nago ni fida.

Barez ginenean behera mintzatu ⁽³⁾
Etxeko anderea zitzaukun ohartu
Zerbaiten sofritzera gira ⁽⁴⁾ munduratu
Urus ez baigintuen adarretan sartu!

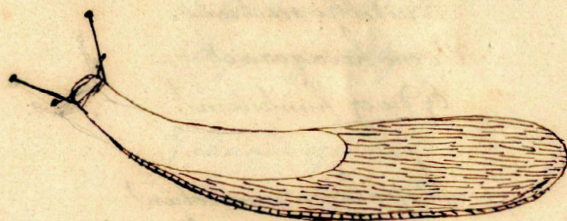
⁽¹⁾ errateko molde airos eta kitzikagarri bat

⁽²⁾ deabru, ttikigarriz

⁽³⁾ ahapetik (gaizkika) mintzatu?

⁽⁴⁾ "gira" adizki forma huntarik ageri da ez dela hau Adema-Zaldubiren lana...

Etcheco anderia ai urde handia!
Bai eta nestakua bera iduria!
Kontuen pagatceco esthas nie dirua!
Paketa han dagokha bahi galditua!

Eri baten gogoetae.

par l'abbé Camussary de Ciboure vicaire
des Aïtches.

Minditic nola doha
Ura itsasorat,
Hala ni banoha
Lasterca hombarat.
Akhaboda akhabo
Keretzat dembora.
Banoha seculaco
Hilen herritara.

Bare baten gainean

Etxeko anderea ai urde handia!
Bai eta neskatoa bera iduria!
Kontuen pagatzeko eskas nik dirua!
Paketa han derauka bahi ⁽¹⁾ gelditua!

Eri baten gogoetak ⁽²⁾

Menditik nola dohan
Ura itsasorat
Hala ni banoha
Lasterka tonbarat
Akabo da akabo
Neretzat denbora
Banoha sekulako
Hilen herritara.

⁽¹⁾ eskutik atxiki, berme gisa

⁽²⁾ Jean-Baptiste CAMOUSSARRY ziburutar apeza, (1815-1842) Aldudako bikarioa. Bertso hauek idatzi zituen 1839an, Piarres Charrittonek utzi artxiboen arabera.

Bildorari oxoa
 Nola zais lotcen,
 Arranoac usoa
 Nola baitu hartcen,
 Hala nau herioac
 Krudelki sesitcen,
 Oi ene heia gorac
 Ez du ez hunkitcen.

Aspaldion muinetan
 Kalkharcken sarthua,
 Hil herrirat naraman
 Nin phozotua,
 Dolorezko ohean
 Orai itzalua,
 Sentitcen dut zainetan
 Odola hoztua!

Ezcoa nola baitu
 Sugorriac urtzen,
 Hala ene bicia du
 Saitzac iraungitcen!
 Ez dut ez gehiago
 Sentitcen bicaric,
 Hil baino lehenago
 Hila naiz jadanic!

Eri baten gogoetak

Bildotsari otsoa
Nola zaio lotzen
Arranoak usoa
Nola baitu hartzen
Hala nau herioak
Krudelki sesitzen ⁽¹⁾
Oi ene heiagorak
Ez du ez hunkitzen.

Aspaldian muiñetan
Nakarken ⁽²⁾ sartua
Hil herrirat naraman
Min pozoindatua
Dolorezko ohean
Orai itzatua
Sentitzen dut zainetan
Odola hoztua!

Ezkoa nola baitu
Su gorriak urtzen
Hala ene bizia
Gaitzak iraungitzen
Ez dut ez gehiago
Sentitzen bizirik
Hil baino lehenago
Hila naiz jadanik.

⁽¹⁾ harrapatzen

⁽²⁾ ≈ ekartzen nukeen

Drunko baten jareko
 Oheanetzana),
 Ene gorpsultza dago
 Saitzac hurren jana):
 Ezin ditezke higi
 Ene membro hotzac.
 Mikiadaucat lodi
 Begiac zorrotzac.

Zadanic ezin' adi
 Mintzo zaizkidanac)
 Erdi ikusten' erdi
 Xere maiterenac' !
 Helas' hil aintzineco
 Ecerdi hormatuac,
 Dazkit behin belhico
 Gogortu membruac!

Orduan apherzari
 Oihu deihadarra,
 Kiltcen naizela hari
 Har dezan lasterra!
 Ene ama da eman
 Xigat' marraskari;
 Helas' eximencan!
 Xigarra sokhorri!

Eri baten gogoetak

Trunko baten pareko
 Ohean etzana
 Ene gorputza dago
 Gaitzak hurren ⁽¹⁾ jana:
 Ezin ditezke higi
 Ene menbro hotzak
 Mihia daukat lodi
 Begiak zorrotzak ⁽²⁾.

Jadanik ezin adi
 Mintzo zaizkidanak
 Erdi ikusten erdi
 Nere maiterenak!
 Helas! hil aintzineko
 Izerdi hormatuak
 Dazkit ⁽³⁾ behin betiko
 Gogortu menbruak!

Orduan apezari
 Oihu deiadarra
 Hiltzen naizela ari
 Har dezan lasterra!
 Ene ama da eman
 Nigar marraskari:
 Helas! etsimenean
 Nigarra sokorri!

⁽¹⁾ hurbil, kasik

⁽²⁾ eritasunak 'zilatuak', "sartuak", markatuak

⁽³⁾ dizkit

Eriaren ohoitzza
 Duela egiten
 Darot azken laquntza
 Aphezac emaiten.
 Krima girichtino
 Jaincoaren haurra,
 Oha lurretic, Dio,
 Abrahamen soinera!

Dolamenekin gero
 Ceruco sainduac
 Xeretzat bitarteco
 Dure galdetuac
 Zendeac belhaunico
 Ene ingurutian
 Halabiz erraitico
 Ene Sagoretan

Bolzua zaut baratcen
 Stipiteen bihotza,
 Pi' ezin diot hartcen
 Ecin diot hatsa;
 Har zazu oi Jaincoa
 Har ene arima,
 Banoha ai! banoha
 Adios, adios ama!

Eri baten gogoetak

Eriaren otoitza
Duela egiten
Deraut ⁽¹⁾ azken laguntza
Apezak emaiten
Arima girixtino
Jainkoaren haurra
Hoa lurretik, dio,
Abrahamen soinera!

Dolamenekin gero
Zeruko sailduak
Neretzat bitarteko
Dire galdetuak
Jendeak belauniko
Ene ingurutan
Halabiz ⁽²⁾ erraiteko
Ene fagoretan.

Boltsua zaut baratzen
Ttipitzen bihotza
Ai! ezin diot ⁽³⁾ hartzen
Ezin diot hatsa:
Har zazu oi Jainkoa
Har ene arima
Banoha ai! banoha
Adios, adios ama!

⁽¹⁾ dit

⁽²⁾ ≈ Hala izan bedi (= Amen)

⁽³⁾ ezin dezaket

Bertsee dautet zerrabzen
 Aho gogortua
 Bertsee erhiey hesten
 Begi ubeldua
 Mihuise zahar baten
 Barnean gordea
 Aute kachanematen,
 Oi ene zorthea!

Oihuminez ezkilac
 Mezutzen du jadan,
 Gizon bat herioac
 Duela eramana;
 Jaincoac dioela
 Misericordia!
 Diste berehala
 Eta horra gucia!...

Eri baten gogoetak

Bertzek dauret zerratzen ⁽¹⁾
Aho gogortua
Bertzek erhiezu hesten
Begi ubeldua
Mihise zahar baten
Barnean gordea
Naute kaxan ⁽²⁾ ematen
Oi ene zortea!

Oihu minez ezkilak
Mezutzen du jadan
Gizon bat herioak
Duela ereman
Jainkoak dioela ⁽³⁾
Miserikordia
Diote berehala
Ta horra guzia!

⁽¹⁾ daurate hesten (didate, batuaz)

⁽²⁾ hil-kutxan

⁽³⁾ ≈ egin diezaiola

Eri baten liraren aubena.

Athor athor ene lira
Ene lagun leiala,
Athor aubendatcera
Ene zorte crudela.
Orai athera otzatzik
Hire soinu samina.
Oihartzunari erotzik
Hic ene bihotz minac.

Itsasoan ikus azu
Untzi diruz belhea,
Orai artean egin du
Bai uruski bidea;
Uhina dire aphallcen
Haren inguruntan,
Hairea ditu hampatcen
Haren belac lorietan.

Eri baten liraren auhenak ⁽¹⁾

Hator hator ene lira
Ene lagun leiala
Hator auhendatzera
Ene zorte krudela
Orai atera ezatzik ⁽²⁾
Hire soinu saminak
Oihartzunari errotzik ⁽³⁾
Hik ene bihotz minak.

Itsasoan ikusazu
Untzi diruz betea
Orai artean egin du
Bai uruski bidea
Uhinak dire apaltzen
Haren ingurunetan
Haizeak ditu hanpatzen
Haren belak lorietan.

⁽¹⁾ Jean Baptiste CAMOUSSARRY apezak egina (1815-1842), hil baino urte bat lehenago, Piarres Charrittonek utzi artxiboen arabera.

⁽²⁾ atera itzak

⁽³⁾ ≈ oihan erantzunari errazkok (erran ieazakiok, batuaz)

Hurbildua da porturat
 Lorios eta fiet
 Horra nun dohan sartierat
 Iberax eta edor
 Zadanis plegatcen ditu
 Plegatcen bere belac
 Hala choriac hesten tu
 Halatcean hegalac.

Kolpe kolpez altchatcen da
 Surian zimola,
 Untcia hostara doha
 Prrolaca dabilala.
 Hara hara nun den hazi
 Uhinckin quduan
 Galubehar du tristeki
 Portuaren onduan!

Egis auhen ene lira
 Egis mintki auhena!
 Si nauc, ni nauc untzi hura
 Funditcera nohana!
 Karat hunat arrolaca
 Gaitzac bere besotan
 Nabilac pulumpaca
 Ohombaren uhinetan!

Eri baten liraren auhenak

Hurbildua da porturat
 Lorios eta fier
 Horra nun dohan sartzerat
 Aberats eta eder
 Jadanik plegatzen ditu
 Plegatzen bere belak
 Hala xoriak hesten tu ⁽¹⁾
 Kalatzean ⁽²⁾ hegalak.

Kolpe-kolpez altxatzen da
 Furian zirimola
 Untzia kostara doha
 Arrolaka ⁽³⁾ dabilala
 Hara hara nun den ari
 Uhinekin guduan
 Galdu behar ⁽⁴⁾ du tristeki
 Portuaren onduan!

Egik auhen ene lira
 Egik minki auhena!
 Ni nauk, ni nauk untzi hura
 Funditzera nohana!
 Harat hunat arrolaka
 Gaitzak bere besotan
 Nabilak pulunpaka ⁽⁵⁾
 Tonbaren uhinetan.

---

(1) ditu

(2) ?

(3) *en trébuchant*

(4) hondatu

(5) nabil murgilduta, toka

Oraiño deusec bidcan
 Ez mind uen trabatu
 Ez dat ene itsasoan
 Harrocaric kausitu
 Helasorai naicenean
 Porturat allegatu
 Behar naiz ni ulinpean
 Seculacoty hondatu.

Chirriparen bazterrean
 Eder zagon zuhaitza,
 Erhoac barna lurrean
 Aldascaz aberaxa,
 Burua zaraman gora
 Fresko eta hostora,
 O zuhaitzaren iderra,
 Bici behar balu!

Bere sor lekhitic goicean
 Norbeitic du idoki,
 Ntce lut idor hotzean
 Birlandatu gogorki;
 Eta hasi da ihartzen
 Zadan arrax bereco,
 Bihar ez da on izanen,
 Baicen su egiteco.

Eri baten liraren auhenak

Oraino deusek bidean
Ez ninduen trabatu
Ez dut ene itsasoan
Harrokarik kausitu
Helas! orai naizenean
Porturat ailegatu
Behar naiz ni uhinpean
Sekulakotz hondatu.

Xirriparen ⁽¹⁾ bazterrean
Eder zagon zuhaitza
Erroak barna lurrean
Aldaxkaz aberatsa
Burua zeraman gora
Fresko eta hostotsu
O zuhaitzaren ederra!
Bizi behar balu...

Bere sor lekutik goizean
Norbaitek du idoki
Atze lur idor hotzean
Birlandatu gogorki
Eta hasi da ihartzen
Jadan arrats bereko
Bihar ez da on izanen
Baizen su egiteko.

⁽¹⁾ ur xirriparen

Egic auhen ene lora
 Egic minki auhena
 Ki nauc ni zuhaitz fura
 Ihartcera nohana.
 Helas ene sor lekhuar
 Eder indartsu nintzen.
 Landatua lut atzean
 Bihat ez naiz izanon.

Karat hunat hegalbatzen
 Ihus zazu paluma,
 Naiteki bazka bilhatzen
 Bere umentzat ama:
 Loxaric, beldurric gabe
 Hoor homentka dabila,
 Ez du gogoan deus ere
 Baicen beren familia.

Gaichua!... ceru goratic
 Hiruac ihusi du;
 Haren aztaparrataric
 Norc oi noik khenduko du?
 Gada airean behean
 Siroaren pareco,
 Hegastin zarra gainera
 Gaichoari dohaco.

Eri baten liraren auhenak

Egik auhen ene lira
Egik minki auhena
Ni nauk ni zuhaitz hura
Ihartzera nohana
Helas! ene sor lekuan
Eder indartsu nintzen
Landatua lur atzean
Bihar ez naiz izanen.

Harat hunat hegaldatzen
Ikusazu paloma
Maiteki bazka bilatzen
Bere umentzat ama
Lotsarik, beldurrik gabe
Hor hemen dabila
Ez du gogoan deus ere
Baizen bere familia.

Gaixua zero goratik
Miruak ikusi du
Haren aztaparretarik
Nork, oi nork, kenduko du?
Jada airean behera
Tiroaren pareko
Hegastin tzarra gainera
Gaixoari dohako ⁽¹⁾.

⁽¹⁾ doakio

Egic auzen ene lira
 Egic mintzi auzena,
 Ni nauc ni paluma hura
 Horioac naukana :
 Arimentzat bazka biltzen
 Frankilki nabilala,
 Gaitzac nikaic arriapatzen
 horthearen krudela!

Seme batec utzi zuen
 Bere ama emea,
 Utzi nahi ez baitzuten
 Amarekin semea.
 Haurrac zuen maite ama
 Amac ere bai haurra.
 Odolore, oi lastima!
 Separatce gogorra!

Amac gauric urrundela
 Gaitzac hartu du haurra,
 Amaren horthe krudela!
 Haurra dohaco hiltzera!
 Bere haurra galduz geroz
 Amac da hil beharce,
 Ez bideda bicitceotz
 Haurra gabe bicico.

Eri baten liraren auhenak

Egik auhen ene lira
Egik minki auhena
Ni nauk ni paloma hura
Herioak naukana
Arimentzat bazka biltzen
Trankilki nabilala
Gaitzak ni naik ⁽¹⁾ harrapatzen
Zortearen krudela!

Seme batek utzi zuen
Bere ama emea
Utzi nahi ez baitzuten
Amarekin semea
Haurrak zuen maite ama
Amak ere bai haurra
O dolore, oi lastima!
Separatze gogorra!

Ama ganik urrun dela
Gaitzak hartu du haurra
Amaren zorte krudela!
Haurra dohako hiltzera!
Bere haurra galduz geroz
Amak du hil beharko
Ez bide da bizitzekotz
Haurra gabe biziko.

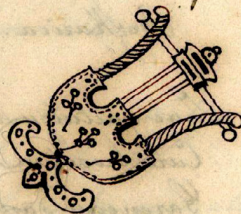
⁽¹⁾ nau, toka

Egic auzhen ene lira
 Egic mintzi auzhena!
 Ni naua, ni naua seme hurra,
 Ama hurra ene ama!
 Ni bakharric zahartceco
 Esperantzia nindian,
 Ez die nihore altchatuco.
 Oi erorteen denian!

Jauna zue ene bicia
 Hartu nahi baduzu,
 Tu zare ene nausia,
 Zurea da har zazu!
 Gogotie dautzut emaiten
 Jauna ene arima
 Zure eskutan dut uzten
 Wilkeracoan ama!...

Camussorruy

Eri baten liraren auhenak

Egik auhen ene lira
Egik minki auhena!
Ni nauk, ni nauk seme hura
Ama hura ene ama!
Ni bakarrik zahartzeko
Esperantza nindian ⁽¹⁾
Ez dik nehork altxatuko
Oi erortzen denian!

Jauna zuk ene bizia
Hartu nahi baduzu
Zu zare ene nausia
Zurea da har zazu!
Gogotik dautzut ⁽²⁾ emaiten
Jauna ene arima
Zure eskutan dut uzten
Hiltzerakoan ama!

⁽¹⁾ ninduen, toka

⁽²⁾ dizut

*Ikhazquinaren
mandoa.*

*Kau da ikhazquetaco
Mandaren traça
Lephoa mehe du eta
Itchura gaitça,
Itia latça,
Bostape gucitican
Corne ta baltsa,
Oli hura saltsa!
Cristauric ex daitoque
Mldetic pasa.*

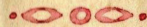
Ikazkinaren mandoa

Hau da ikazketako
Mandoaren traza
Lepoa mehe du eta
Itxura gaitza,
Ilia latza,
Bastape guzitikan
Zorne ta baltsa!
Kristaurik ez daiteke
Aldetik pasa.

Paratzailearen oharra. "Ikazkinaren mandoa": Hegoaldetik datozen bertsoak ditugu hauek eta bizkitartean Adema-Zaldubik bere eskuizkribuen artean sartuak zituen, bereak balitu bezala apaindurik. Horren berarengatik iruditu zaigu hauek ere agertu behar zirela: bere bertsoen artean ezarri baldin bazituen gustatzen zitzaizkiolaketz baita eta horrek lagun baikaitzake gizonaren hobeki ezagutzen. Edizio hau ez da edizio arakatzailerik bat eta apalik aitortu beharrean gaude hitz batzuen erran-nahia ezin izan dugula xuritu. Alhapide bat gehiago ikerleentzat...

Lophua luce eta
Buruia handi
Matrail hezurra lodi
Dena beharri,
Bequia eri.
Bi sudur cilhotaric
Mukhuia jari
Expainac larri.
Hortoc izan badu ere
Ex dic agueri.

Bi hitcer ait catque
Lau hatcon tailac
Belaunac handi eta
Makhuo guidailac.
Lurrera çailac.
Cortesia escatcon
Mondo abilla
Belaunca dabilla
Guero lurrian ihausca
Urde cirteilla.

Ikazkinaren mandoa

Lepua luze eta
Burua handi
Matrail hezurra lodi
Dena beharri,
Begia eri,
Bi sudur zilotarik
Mukuia jari
Ezpainak larri,
Hortzik izan badu ere
ez dik ageri.

Bi hitzez adi zatzue
Lau hatzen tailak
Belaunak handi eta
Makur gidailak.
Lurrera zailak,
Kortesia eskatzen
Mando abilla
Belaunka dabilla
Gero lurrian ihauzka
Urde zirtzilla.

*Fantasia asco badu
Mando lapurra.
Lau zangoz maincu eta
Onca macurra.
Zuntetan urac.
Expata becein chorrotch
Bixcar heçurra
Ex duc queçurra
Noix larrutoren çautan
Diat baldurra.*

*Mando itsusi cikhin
Lotsagarria
Hirequin galdu diat
Osagarria,
Ni icurria!
Hi gatic samur diat
Ostalaxia.
Cose Maria.
Urrindu diocala
Eche gucia.*

Ikazkinaren mandoa

Fantesia asko badu
Mando lapurrak
Lau zangoz mainku eta
Anka makurrak,
Juntetan urak,
Ezpata bezain xorrotx
Bizkar hezurra
Ez duk gezurra
Noiz larruturen zautan
Diat beldurra.

Mando itsusi zikin
Lotsagarria
Hirekin galdu diat
Osagarria,
Ai izurria!
Higatik samur diat
Ostalaria
Kose Maria,
Urrindu diokala
Etxe guzia.

Buruco crapestuez
Badu urgulu.
Salere baliteazque
Sol baccin calhu
Erostun balu
Chiqui baten saria
Eguiten balu
Charrantchac salbu.
Oratu hortan hainitic
Ex liquore galdu.

Uintineco petraillaz
Dago espantuz
Ceron equinia duen
Erdia trapuz.
Erdia ex partuz.
Mecman pusca guciac
Elgarri lotuz
Hasi nair tratuz
Enphadaturic nago
Botican sarthuz.

Ikazkinaren mandoa

Buruko krapestuez
Badu urgulu
Sal ere balitzazke
Al bezain zalu
Erostun balu
Xiki baten saria
Egiten balu
Xarrantxak salbu.
Tratu hortan ainitzik
Ez likek galdu.

Aintzineko petrailaz
Dago espantuz
Zeren egina duen
Erdia trapuz.
Erdia ezpartuz
Atzeman puska guziak
Elgarri lotuz
Hasi naiz tratuz
Enpadaturik nago
Botikan sartuz.

Socac calupan eta
Larrua trostan.
Errecari behera
Juan caixquit postan
Expainac oscan
Ehun Khordopill eta
Borahun burtan
Batholcharen puntan
Hac baño obe liquec
Batere ex ukharu.

Manduac galdu darot
Manta bat fiña.
Mitasoren demboran
Cadintic jina.
Petatchuz equiña
Oro Khordopill eta.
Cillo, isquiña.
Milla sorquiña
Seculan ex caut juanon
Mantaren miña.

Ikazkinaren mandoa

Sokak kalupan eta
Larrua trostan,
Errekari behera
Juan zaizkit postan
Ezpainak ozkan
Ehun kordopill eta
Berrehun buztan
Bakotxaren puntan
Hek baño hobe likek
Batere ez ukan.

Manduak galdu darot
Manta bat fiña
Aitasoren denboran
Cadiz-tik jina,
Petatxuz egiña
Oro kordopill eta,
Zillo izkiña,
Milla sorgiña
Sekulan ez zaut juanen
Mantaren miña.

Ene mandoac duen
 Cingula Khorda,
 Equia denax guerox,
 Erran behar da
 Ex dirot gorda,
 Juan den carpi urthian
 Boticoan çor da,
 Dembora sobra!
 Nihondic hartcecoac
 Ex dirot cobra!

Ikhate çakhu ederron
 Zabe dabilla
 Ahua nondic duten
 Ex daite billa,
 Phoroscamilla,
 Carpi çortci petatchu
 Elgarrequilan
 Cilhuequilan,
 Heian bethetçailiac
 Badic asqui lan.

Ikazkinaren mandoa

Ene mandoak duen
Zingilla korda,
Egia denaz geroz
Erran behar da
Ez dirot gorda,
Joan den zazpi urtian
Botikan zor da
Denbora sobra!
Nehondik hartzekoak
Ez dirot kobra!

Ikatz zaku ederren
Jabe dabilla
Ahua nondik duten
Ez daite billa
Porroska milla
Zazpi zortzi petatxu
Elgarrekilan
Ziluekilan,
Heien betetzailiak
Badik aski lan.

Sakhordi bat berria
Badu berequi,
Beldurra du ladronec
Sombait edequi,
Dabill ederqui,
Capusail çar pusca bat
Larru balequi
Conpondux beli,
Cirdina dariola
Anquetan beiti.

Escuarax cingula ta
Erdarax çaintcha,
Horen gainian ore
Badut çer mintça,
Bdualen guisa,
Crenca dadin beldurex
Ex dirot tinca,
Cargac equin-ta
Hortan queçurric bada
Lephua pica.

Ikazkinaren mandoa

Sakerdi bat berria
Badu bereki
Beldurra du ladronek
Nonbait edeki
Dabill ederki,
Kapusail zar puska bat
Larru bateki
Konponduz beti
Zirdina dariola
Anketan beiti.

Eskuaraz zingila ta
Erdaraz kaintxa
Horren gainian ere
Badut zer mintza
Belualen gisa
Trenka dadin beldurrez
Ez dirot tinka
Kargak egin-ta
Hortan gezurrik bada
Lepua pika.

Mandoa zahartu çait
Crastuac hautsi,
Exostian equin çorra
Oraino bici,
Badut lan asqui
Xora nahi juan nadin
Çorra nagusi
Hoobe dut nasqui
Pherrac athera eta
Larrorat utci.

Nescatcha banintx eta
Maissa falla,
Ikharguinic ezcontox
Ex niro trata
Zaincoac barca
Lastinagarri baita
Ikharguin hauta
Dabilcan planta
Bettiri etchetican
Ecin aparta.

Ikazkinaren mandoa

Mandua zahartu zait
Kraustuak hautsi
Erostan egin zorra
Oraino bizi,
Badut lan aski
Nora nahi jua nadin
Zorra nagusi
Hobe dut naski
Perrak atera-eta
Larrerat utzi.

Neskatxa banintz eta
Mainua falta
Ikazkinik ezkontzaz
Ez niro trata
Jainkoak barka
Lastimagarri baita
Ikazkin hauta
Dabilkan planta
Bettiri etxetikan
Ezin aparta.

Ikhatça saldu eta
Ondoco planta
Gaitçuru bat arthoren
Saria falta,
Elchera eta,
Andriac nigar eta
Haurrec marrasca,
Ecin balaca,
Chalotcho batén gairic
Ecin arrapa.

Abarcatic has nadin,
Emequi-emequi,
Haragui ustel urrin bat
Badu berequi,
Halere edergui,
Oxtal eta behatça
Campoan bethi,
Cilua petic
Çangoac erretcoco
Terillie extic.

Ikazkinaren mandoa

Ikatza saldu eta
Ondoko planta
Gaitzuru bat artoren
Sariaren falta
Etxera eta
Andriak nigar eta
Haurrek marraska
Ezin balaka
Talotxo baten gairik
Ezin harrapa.

Abarkatik has nadin
Emeki-emeki
Haragi ustel urrin bat
Badu bereki
Halere ederki
Azta eta behatza
Kanpoan beti
Ziluapetik
Zangoak erretzeko
Perillik ezetik.

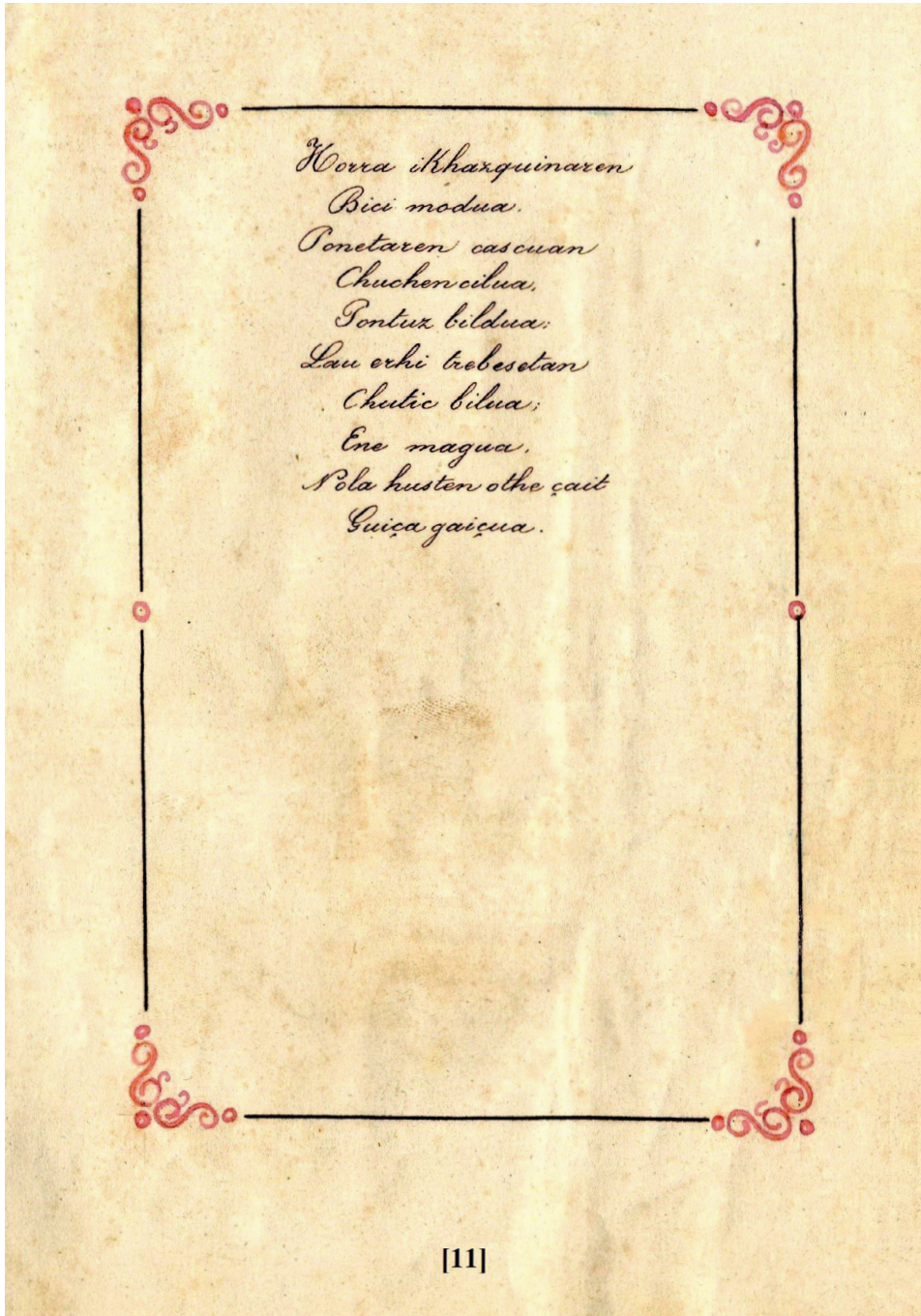
Gallçarpion berriac.
Erranen garbi,
Botoinac chipri eta
Chiluac larri,
Chotçac eçarri,
Berchun lekhetaric
Larrua aguori,
Braguetac irri,
Deabruen den picorric
Gabe nauç sarri.

Barneco motç bat badut
Haquitz oderra,
Uratuaren fortoax
Ex dirot cerra,
Andre alforra,
Uratça duenian
Hariaz guerla,
Xpho phardela,
Juhaldian lo dago
Zeiqui-ta berla.

Ikazkinaren mandoa

Galtzazpian berriak
Erranen garbi
Botoinak xipi eta
Xiluak larri
Xotxak ezarri
Berrehun lekutarik
Larrua ageri
Bragetak irri
Deabruen den pikorrik
Gabe nauk sarri.

Barneko motx bat badut
Hagitz ederra
Urratuaren fortxaz
Ez dirot zerra
Andre alferra
Orratza duenian
Hariaz gerla
Apo pardela
Sukaldian lo dago
Jeiki-ta berla.

Ikazkinaren mandoa

Horra ikazkinaren
Bizi modua
Ponetaren kaskuan
Xuxen zilua
Pontuz bildua
Lau erhi trebesetan
Xutik bilua
Ene magua
Nola husten ote zait
Gizagaizua.

Exquerraren çamaria
Ile urdintzen hasia
Çango besoen flaco eta
Bucarrean çauria
Urrats guciex nunnahi
Lurrerat da eroria.

Exquerraren çaldi hori
Establian çarmagari;
Bainan nic nahiago niquec
Oinez ere ibili,
Çaldarex aseric ere,
Nhorat ex daite hiqui.

[Ezkerraren zamaria]

Ezkerraren zamaria
Ile urdintzen hasia
Zango-besoez flako eta
Bizkarrean zauria
Urrats guziez nun-nahi
Lurrerat eroria.

Ezkerraren zaldi hori
Establian xarmagarri
Bainan nik nahiago nitek
Oinez ere ibili
Zaldarez aserik ere
Nehorat ez daite higi.

*Çaldia deraut prestatu
 Siri hartoca damulu
 Bide hortan beleec naute
 Borthix qui atacatu.
 Jaincoac daqui jaun hoisri
 Nola naicen espacatu.*

*Exguerra sal çac caldia
 Balin baduc eroslia.
 Horrequilan abiatcia
 Ex duquec çuhurtcia
 Oranoeri guardia
 Horrentçat die lehia.*

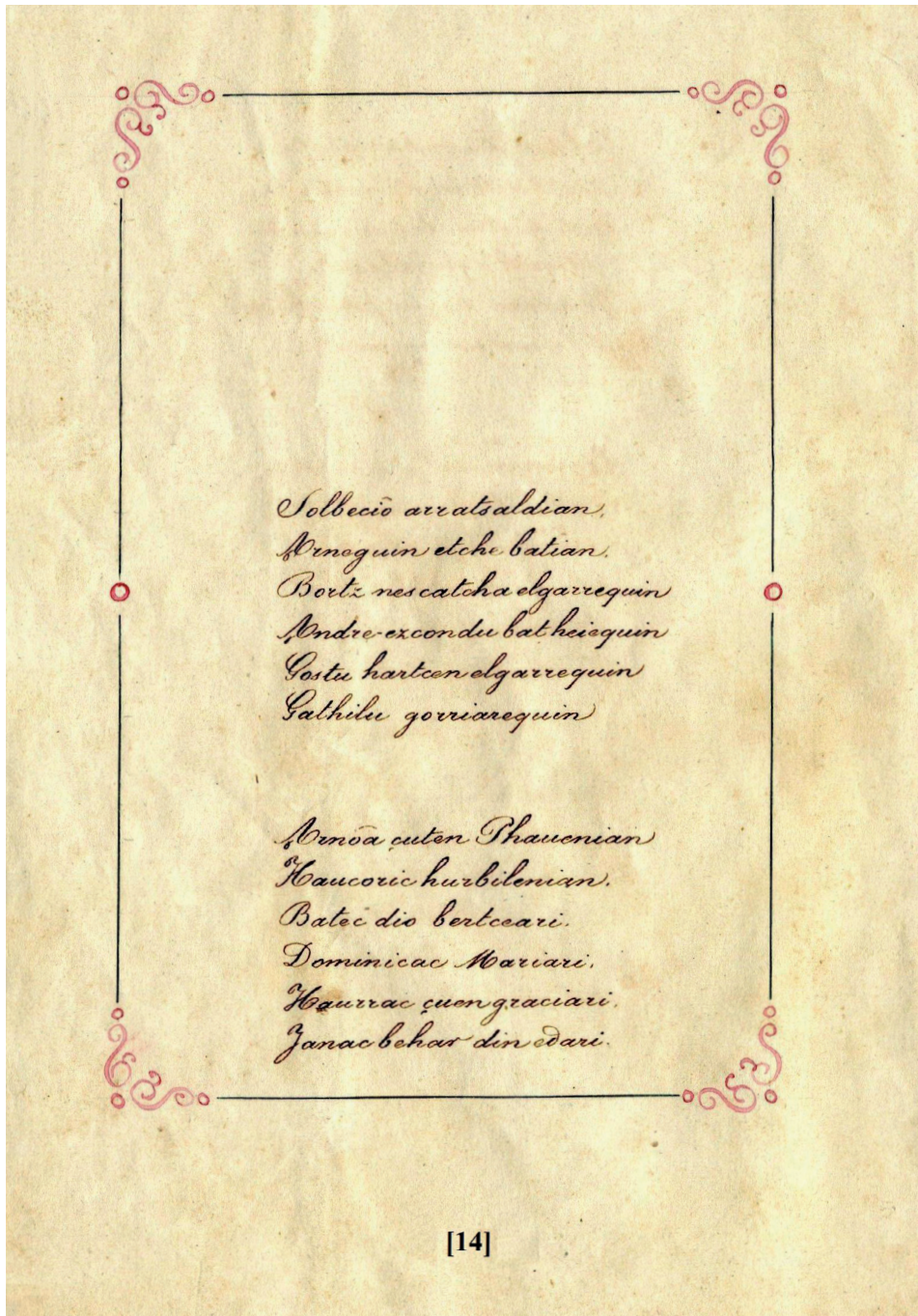
*Exguerra ex naitec mintça
 Çamariac balu bichta
 Bainan itsurat hor cabilac
 Nun nahi dentrumilca.
 Pintcin quibeleç hortulca;
 Sal çac laster edo truca.*

[Ezkerraren zamaria]

Zaldia deraut prestatu
Niri hartzea damutu
Bide hortan belek naute
Bortizki atakatu
Jainkoak daki jaun hoieri
Nola naizen espakatu.

Ezkerra sal zak zaldia
Balin baduk eroslia
Horrekilan abiatzia
Ez dukek zuhurtzia
Arranoeri guardia
Horrentzat die lehia.

Ezkerra ez naitek mintza
Zamariak balu bixta
Bainan itsurat hor zabilak
Nun nahi den trumilka
Aintzin gibebez eztulka
Sal zak laster edo truka.

[Solbezio arraltsaldean]

Solbezio ⁽¹⁾ arratsaldian
Arnegin etxe batian
Bortz neskatxa elgarrekin
Andre ezkondu bat heiekin
Gostu hartzen elgarrekin
Gatilu gorriarekin.

Arnoa zuten Pauenian
Hauzorik hurbilenian
Batek dio bertzeari
Dominikak Mariari
Haurrak zuen graziari
Janak behar din ⁽²⁾ edari.

---

¹ Barkamena eskatzeko beila edo erromesaldia; Ama Birjinaren Sorkundea kari?

² du, noka

Alabac amari ja ja ja!
Gathilua bethia da.
Amac dio alabari:
Edan çan hurrupa hori
Hire coloriac gorri
Horrec behartin çarri

Oieroneco mestresa
Orno edale cortesa.
Haica hareçan beiria.
(Oi herresaren beltçuria!)Har çan gathilu gorria
Hura dun hire nouricia

Cholarineco Maria
Ascato planta gubia.
Hortçex iduri chiminua
Gorphutçex ere nañua
Hic edaten dun arnua
Dutçulu barricacua.

[Solbezio arraltsaldean]

Alabak amari ja ja ja!
Gatiluia betia da.
Amak dio alabari:
Edan zan hurrupa hori
Hire koloriak gorri
Horrek behar tin ⁽¹⁾ ezarri.

Oierreneko mestresa ⁽²⁾
Arno edale kortesa
Haika har ezan beiria ⁽³⁾
Oierresaren ⁽⁴⁾ beltzuria!
Har zan gatilu gorria
Hura dun hire neurria.

Xolarineko Maria
Neskato planta gabia
Hortzez iduri ximinua
Gorputzez ere ñañua
Hik edaten dun arnua
Dutxulu barrikakua.

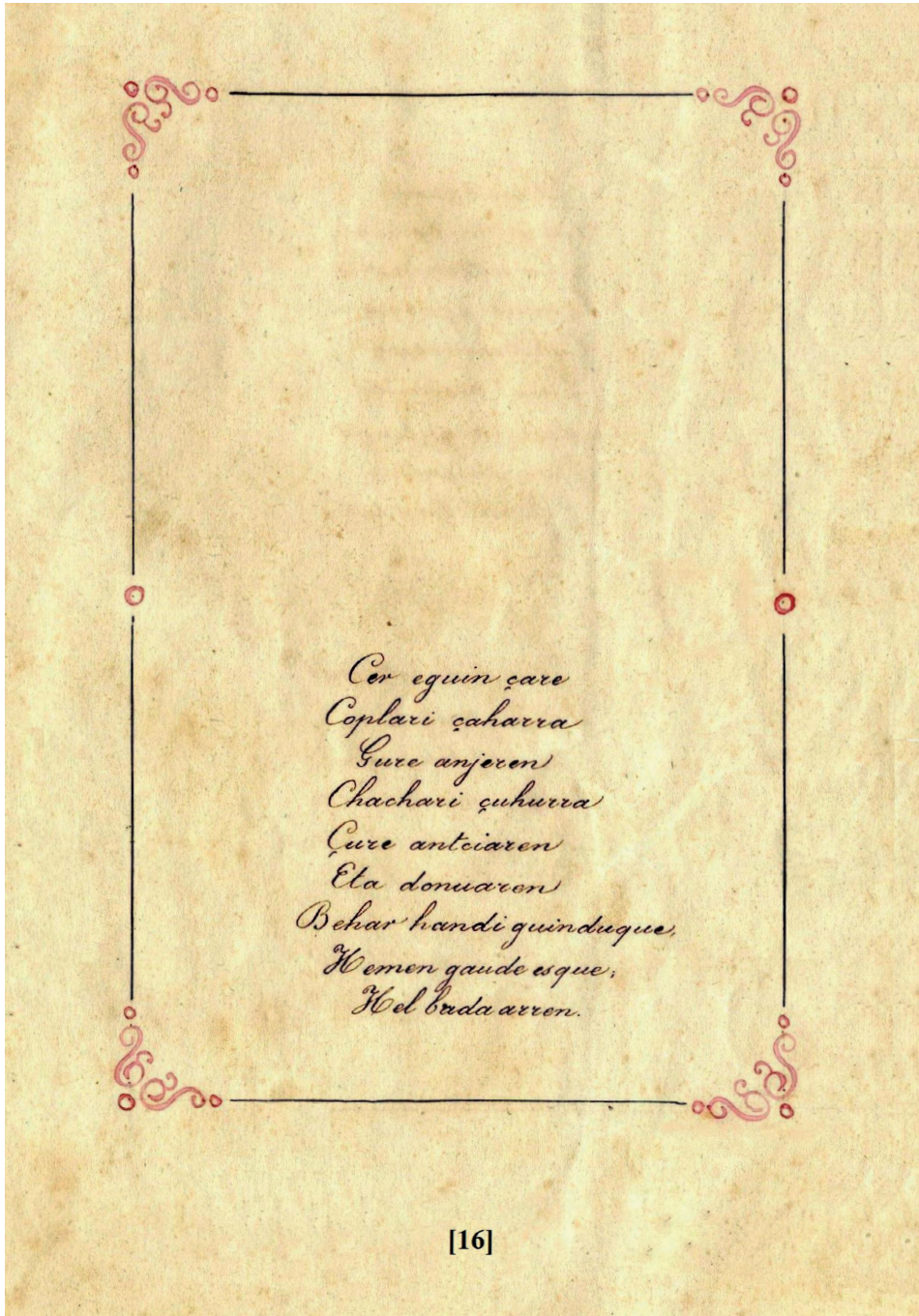
(1) ditin; ditu, noka

(2) etxekanderea?

(3) basoa?

(4) Oierreneko etxekanderea, "sa" atzizki femininoarekin (hemen gaitzesgarri gisa?)

[Zer egin zare koplari zaharra] ⁽¹⁾

Zer egin zare
Koplari zaharra
Gure anjeren
Xaxari zuhurra
Zure antziaren
Eta donuaren
Behar handi ginuke
Hemen gaude eske
Hel bada arren.

⁽¹⁾ Egilea Jean ROBIN (1738-1821); ikus “Lapurdi, Baxenabarre eta Zuberoako bertso eta kantak” -II-, 237. orrialdean.

Donibaneco
Pampiña berriac,
Ça ontcur nahix
Daude egarriac.
Cubiburucoac
Gure besinuac
Ex dauxca gutiaco
Çure entçuteco
Hirits handiac.

Herdoiltatuçait.
Dico, antcea,
Shantci nuen
Copla moldatcea
Harren cherdenteco
Eta chorochiteco
Ex da ex bergararic
Ex gañepetitic
Asqui jaquinic.

[Zer egin zare koplari zaharra]

Donibaneko
Panpiña berriak
Zu entzun nahiz
Daude egarriak
Zubiburukoak
Gure besinuak
Ez dauzka gutiago
Zure entzuteko
Hirrits handiak.

Herdoiltzatu zait
Diozu antzea
Ahantzi nuen
Kopla moldatzea
Harren xerdentzeko
Eta xorrotxeko
Ez da ez bergararik
Ez gañepetitik
Aski jakinik.

Egun bakhotchac
Dautçu formituco
Erxangai franco
Copla moldatceco
Berma çaito berax
Ez egon itxharax
Ordean çure lana
Hartcen duçun pema
Çaçupagarax.

Horra Catichac
Nuntuen ahantci
Bere funtançhac
Baxtererat utci.
Mutill bat boçala
Mandoçain bat nola
Buru murrira dabilla
Ahantci duela
Nescatcha dela.

[Zer egin zare koplari zaharra]

Egun bakotxak
Dautzu fornituko
Errangai franko
Kopla moldatzeko
Berma zaite beraz
Ez egon ikaraz
Ordean zure lana
Hartzen duzun pena
Zazu pagaraz.

Horra Katixak
Nun tuen ahantzi
Bere funtanxak
Bazterrerat utzi
Mutill bat bezala
Mandozain bat nola
Buru murrizt dabilla
Ahantzi duela
Neskatxa dela.

Gure Cecili
Hain da nardagarri,
Besoguciac
Dabila agueri,
Larrupusca bat du
Beltx eta cimurtu,
Guitano bat iduri,
Oicericusgarri!
Gure Cecili.

Mairu herrian
Ex da ez icusten
Guc mende huntan
Duguna miresten
Hau emacumea
Çahar bai gaxtea,
Estaliric dabila
Beldur handi dela
Zinco falsuen.

[Zer egin zare koplari zaharra]

Gure Zezili
Hain da nardagarri
Beso guziak
Dabila ageri
Larru puska bat du
Beltz eta zimurtu
Gitano bat iduri
Oi zer ikusgarri!
Gure Zezili.

Mairu herrian
Ez da ez ikusten
Guk mende huntan
Duguna miresten
Hau emakumea
Zahar bai gaztea
Estalirik dabila
Beldur handi dela
Jainko faltsuen.

*Copeten lehen
Distiararteco,
Oiceraroltce
Frescoren churingo!
Orai edergailu
Bisaiac behartu
Cembeit ile ditindan
Bai eta seguidan
Lucix compas an.*

*Orai cer othe
Da escaz bertceric.
Galtça pare bat
Manatcoea baicic?
Emantegui traça,
Eta andie antça
Osoqui ahanzteco,
Osoqui hitsteco
Jendenartetic?*

[Zer egin zare koplari zaharra]

Kopeten lehen
Distirarazteko
Oi zer arroltze
Freskoren xuringo!
Orai edergailu
Bisaiak behartu
Zenbait ile dilindan
Bai eta segidan
Guziz konpasan.

Orai zer ote
Da eskas bertzerik
Galtza pare bat
Manatzea baizik?
Emazteki traza
Eta andre antza
Osoki ahanzteko
Osoki histeko
Jenden artetik?

Oi: norc othe da
Zfernuac baicen
Nintcindeguien
Wsmatu hampatcon?
Singe portaletec
Eta errotablec
Hainbertce escandala
U the dute nola
Modaco andrec.

Escu batean
Cakhutte bat dute
Coima ridicul
Ditcen baitute
Caharron errana
Craicoltz on dena:
« Zabea hirrigarri,
Crestuec iduri »
Erran comuna.

[Zer egin zare koplari zaharra]

Oi nork ote du
Ifernuak baizen
Aintzindegien
Asmatu hanpatzen
Nongo portaletak
Eta erretablek
Hainbertze eskandala
Ote dute nola
Modako andrekin.

Esku batean
Zakutto bat dute
Zoina *ridicul*
Deitzen baitute
Zaharren errana
Oraikotz on dena:
“Jabea irringarri
Trestuek iduri”
Erran komuna.

Complu sainduan
 Aingeruen baltzan,
 Aquerluco da
 Aparailu hortan.
 Guincoax munduaz,
 Luraz ifernuaz.
 Lucier da burlatzen;
 Copeta du eceri.
 Lora altchatzen.

Haren cadiac
 Beldurrek min equin,
 Lumatchatto bat
 Behar du eragin.
 Batengaitza dena
 Bertciaron ona
 Lure Jambon gaitza
 Oficiocua.
 Caico querthatzen.

[Zer egin zare koplari zaharra]

Tenplu sainduan
Aingeruen baltsan
Agertuko da
Aparaillu hortan
Jainkoaz, munduaz,
Lurraz, ifernuaz,
Guziez da burlatzen
Kopeta du ezen
Gora altxatzen.

Haren kadirak
Beldurrez min egin
Lumatxatto bat
Behar du eragin
Baten gaitza dena
Bertziaren ona
Gure Jambon gaizua
Ofiziokua
Zaiko gertatzen.

*Zende chehiac
Ecin aldareric
Tcus deçaque,
Andre humengatic,
Burua du arin
Etimpla baten berdin
Exquila dorrecotçat
Haice señaletçat,
Nun holacoric?*

*Arquenax goiti
Guiconac behar du
Seillarutaric
Whalquex urrundu.
Han han ixtapeca
Eta çoin lehenca
Ohi dire icusten,
Dutela ahanaten
Andre direla.*

[Zer egin zare koplari zaharra]

Jende xeheak
Ezin aldarerik
Ikus dezake
Andre hunengatik
Buru du arin
Ttinpla baten berdin
Ezkila dorrekotzat
Haize seinaletzat
Nun holakorik?

Azkenaz goiti
Gizonak behar du
Seillarutarik
Ahalkez urrundu
Han han iztapeka
eta zoin lehenka
Ohi dire ikusten
Dutela ahanzten
Andre direla.

Zaun aphez hoic,
Hain chuchen khorua
Baitute hirur
Sarralletacua.
Bertconax sartcerat
Lilixque mentura,
Bertce guciac baino
Zarriac gorago
Hain icaleco.

Eritcen bada
Gure mundutarra.
Aphacetara
Oihu deihadarra.
Orduan nigarrex,
Hiltcea beldurrex,
Mundua du cin cinex,
Hiquintcen bihotceex,
Eta amorex.

[Zer egin zare koplari zaharra]

Jaun apez hoiek
Hain xuxen korua
Baitute hirur
Sarrailletakua
Bertzenaz sartzerat
Litezke mentura
Bertze guziak baino
Jarriak gorago
Han izateko.

Eritzen bada
Gure mundutarra
Apezetara
Oihu deiadarra
Orduan nigarrez
Hiltzea beldurrez
Mundua du zin-zinez
Higuintzen bihotzez
Eta amorez.

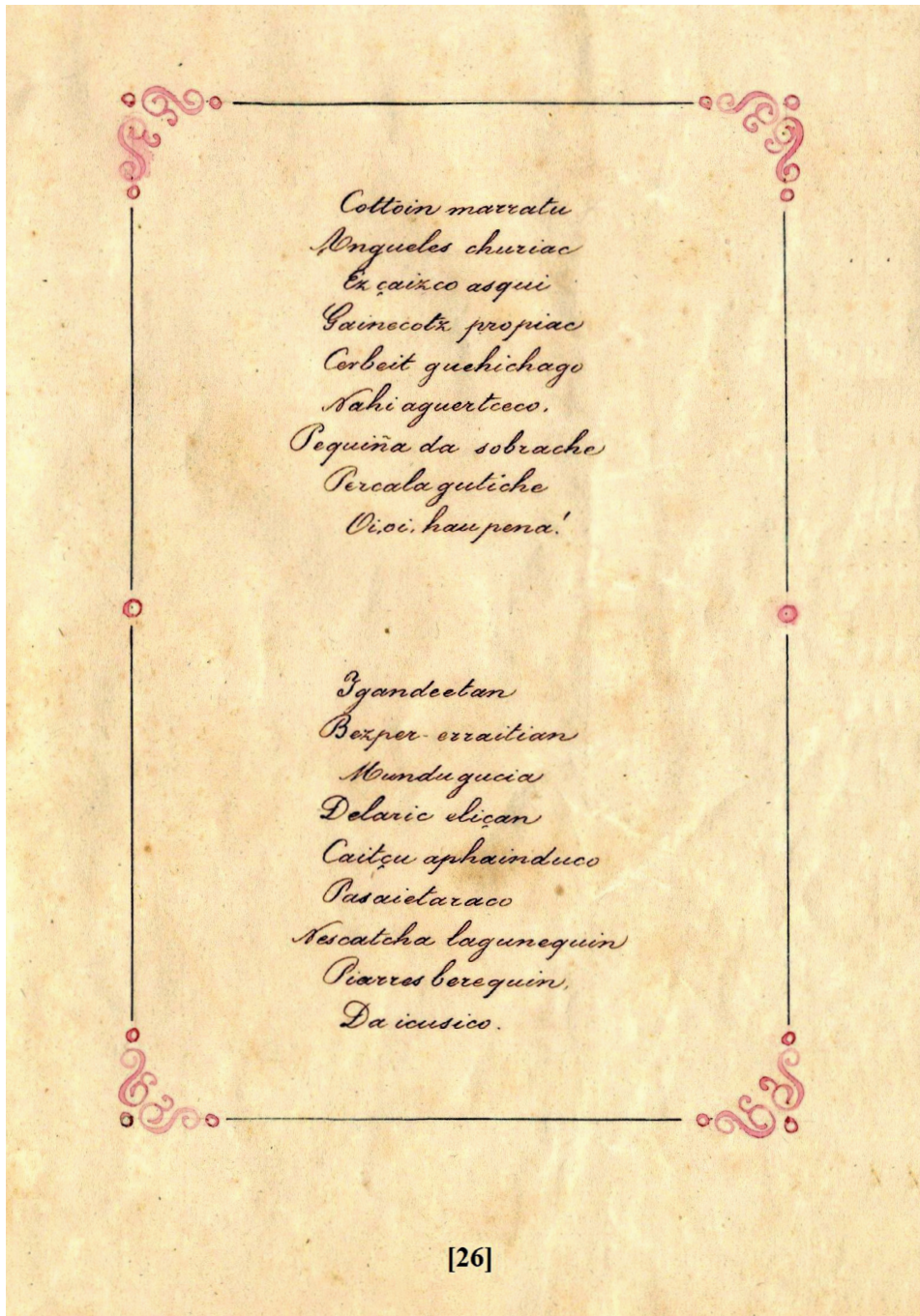
Itzal bequio
Herio laxgarri,
Gure Madalen
Laster da agueri.
Madalen saltua,
Oleguiak.cua,
Madalen espaquetan,
Mundutar obretan,
Hula agueri.

Jauts gaiten orai
Mail bat beherago
Hango berrion
Ere jaquiteco:
Estofa ex bada
Hau dute saçoina
Ex baditexque andre
Bederen anjere
Kahi litexque.

[Zer egin zare koplari zaharra]

Itzal bekio
Herio lazgarri
Gure Madalen
Laster da ageri
Madalen faltsua
Alegiazkua
Madalen espagetan
Mundutar obretan
Hula ageri.

Jauts gaiten orai
Mail bat beherago
Hango berrien
ere jakiteko
Estofa ez bada
Hau dute fazoina
Ez baditezke andre
Bederen anddere
Nahi litezke.

[Zer egin zare koplari zaharra]

Kotoin marratu
Angeles xuriak
Ez zaizko aski
Gainekotz propiak
Zerbait gehixago
Nahi agertzeko
Pekiña da sobraxe
Perkala gutixe
Oi oi hau pena!

Igandetan
Bezper erraitian
Mundu guzia
Delarik elizan
Zaitzu apainduko
Pasaietarako
Neskatxa lagunekin
Piarres berekin
Da ikusiko.

*Helas carrica
Ex da çabal asqui
Lerro handi hau
Ecin du iduqui
Besox beso duhak
Hirrix bai carrancak
Zendeac darasala,
Ex dute achola,
Cernahi dela.*

*Gure Maria
Da saldu nahia,
Hortacotz dauca
Denda ideguia,
Zende alcipalceco,
Eta beretceco,
Ex da arraintçaleric,
Ex mercatarizic,
Haren pareric.*

[Zer egin zare koplari zaharra]

Helas! karrika
Ez da zabal aski
Lerro handi hau
Ezin du iduki
Besoz beso dohaz
Irriz bai karrankaz
Jendeak derasala
Ez dute axola
Zer nahi dela.

Gure Maria
Da saldu nahia
Hortakotz dauka
Denda idekia
Jende atzipatzeko
Eta beretzeko
Ez da arraintzalerik
Ez merkataririk
Haren parerik.

Opastatçat du
Bequitarte ona.
Eta amutçat
Soiñic ederrera.
Hola du pescatcen
Eta amoratcen
Mutill atun gairçua
Piarres tontua.
Citulicatcen.

Coplari jauna
Guacen sehitarat
Eta lehenic
Españoletarat
Huna Antonia
Horra hor Maria,
Hunacoan ikharquin,
Laster diec equin,
Andre berroquin.

[Zer egin zare koplari zaharra]

Apastatzat du
Begitarte ona
Eta amutzat
Soinik ederrena
Hola du peskatzen
Eta amoratzen
Mutill atun gaizua
Piarres tontua
Titulikatzen.

Koplari jauna
Guazen sehitarat
Eta lehenik
Españoletarat
Huna Antonia
Horra hor Maria
Hunakoan ikazkin
Laster dire egin
Andre berregin.

*Bitac alaba
Nekhex eçagutcon;
Hain mudatua
Causitecon du econ.
Orace hechurra,
Chingola ederra,
Burtama serraturic,
Chala bat jaunticic
No la Frantceca!*

*Frantses schiac
Balinba ex dio,
Espanolari
Amoric utico.
Tetenta arundac
Lephsan cherrendac
Nothoravic baduten
Ex da galdegiten,
Duda den arren.*

[Zer egin zare koplari zaharra]

Aitak alaba
Nekez ezagutzen
Hain mudaztua
Kausitzen du ezen
Orraze hexurra
Xingola ederra
Buztana ferraturik
Xala bat jauntzirik
A la Frantzeza!

Frantses schiak
Balinba ez dio
Españolari
Amorrik utziko
Petenta arrundak
Lepoan xerrendak
Atorarik baduten
Ez da galdegiten
Duda den arren.

Nonbeit handia
Da heien soldata
Ulthaberritan
Goria presentia.
Nondichanbat brigu
Eta edergailu?
Nihorc galde ex beça
Berac phentsa beça.
Shentsa bai phentsa!

Gure matronac
Begotx dirontçat
Sobra daquite
Andre hauc berentçat
Ochala burebac,
Açucere, cacabac,
Ultr baleçote libro
Quiqueriac kus teco
Nus arquiago.

[Zer egin zare koplari zaharra]

Nonbait handia
Da heien soldata
Urteberritan
Joria presenta
Nondik hanbat brigu
Eta edergailu,
Nehork galde ez beza
Berak pentsa beza
Pentsa bai pentsa!

Gure matronak
Begotz direnentzat
Sobra dakite
Andre hauk berentzat
Oxala burebak
Azukre kakabak
Utz balezote libro
Kikerak husteko
Ausarkiago.

HIZTEGITXOA

- Abarketa: egur xehe bila
 Abian: *sur le point de...*
 Adargoia: goiko adarra
 Ados: berdinketa pilotan
 Ahalke: lotsa
 Aihen: sarmentua
 Aiher: nahikari bizia, joera
 Aisian: diru kezkarik gabe
 Alegia: itxuraz
 Alhatu: *paître*
 Altxatu: gorde // jaso
 Amarru: azerikeria
 Amaxo: amatxi, amona
 Amiamoko: *héron // cigogne*
 Aña: pertsona izena
 Aralde: taldea
 Ardietsi: erdietsi, lortu
 Ardura: maiz, askotan
 Arraildu: zarratatu, urratu
 Arta: arreta, ardura
 Atxeman: ikus Atzeman
 Atxiki: eutsi, mantendu
 Atzeman: harrapatu
 Auhén: deitore
 Ausiki: hozka egin
 Ausin: asun, osina
 Azkar: sendoa
 Aztura: ohitura
- Baizen: baizik
 Balanbatu: balantzaka ibili
 Balakatu: bildu lausenguz
 Balinba: oxala!
 Baltsa: konpainia
 Baraxe: poliki, astiro
 Barbera: medikua
 Begiratu: babestu, zaindu
 Behatu: so egin
- Beharra: behartsua
 Beharrik: eskerrak, zorionez
 Beilari: erromes, pelegrina
 Beiratu: ikus Begiratu
 Berex: bereiz
 Berga: luzera-neurria
 Bermatu: garantizatu // gogor jokatu
 Bertzenaz: bertzela
 Besainka: boleaz, pilotan
 Betan: batean, elkarrekin
 Bet-betan: bat-batean
 Betirisants: gosetearen izengoitia
 Bihi: alea
 Bikhe: gai ilun itsaskorra
 Bipildu: larrutu, lumatu
 Bultu: irudia
 Burrego: *bourreau / berdugoa*
 Buru has: buru hutsik
- Den mendren: den gutiena
 Deskustatu: nazkatu, higuindu
 Dirudi: irudi du, irudia
 Dorpegitu: moteldu, baldartu
- Ebatsi: lapurtu, ohostu
 Egitate: egintza
 (Norbaiti) egon: (norbaiti) fidatu
 (Han) egoki da: (han) dago
 Egurketa: egur bila
 Eho: xehatu, birrindu
 Eiki: benetan, egiaz
 Engoitirik: engoitik
 Erasi: marmaran ari izan
 Eredin: eriden, aurkitu
 Erhi: eskuko behatza
 Erkatz: erratza
 Errefera: erantzuna pilotan
 Esondatu: *sugérer*

Esteka: lotura, lokarria
 Ezkabea: *teigne* // *tin*
 Ezkaratze: etxeko sarrera
 Ezkila: kanpaia
 Ezproin: *ergot* / *espuela*

Frikun: doilor, zitala
 Fundibil: prodigoa

Gaindi: barna, zehar
 Gaiodian: gainezka
 Gaitz: handia, gogorra
 Gaitzi izan: pena hartu
 Gaixto: zaila // gaiztoa
 Galdetu: eskatu; galdatau
 Gan: joan
 Gantza: koipe, urin, gizona
 Gantzadura: olioduraztatua
 Gatibo: preso
 Geriza: babes
 G(u)aki: joaki
 (harat gaki da $\approx$ harat doa)
 Guardia eman: erne ibili
 Guziz: batik bat

Haitada: saioa
 Haizu: zilegi
 Hala hala: halaxe
 Hamikatu: gose handiaz
 Hargatik: haatik
 Haroa: *brouhaha*
 Harpe: haitzuloa
 Harrabots: zarata, zalaparta
 Hats hantu: *essoufflé*
 Hatsbera: hasperena
 Haugi: hator ! («jaugin» aditzetik)
 Hauta: aparta, aukerakoa
 Hauteman: somatu, antzeman
 Hautu: hautapena
 Hazi: elikatu, jatera eman

Hazkurri: janaria
 Hegi: ertz, bazterra
 Heia: barrukia, estalpea
 Heiagora: oihua, deiadarra
 Herabe: lotsa, ahalkea
 Herbail: ahul, makala
 Herrestan: arrastaka
 Hertsatu: *contraindre*, estutu
 Hezi: menperatu, baretu
 Higanot: *protestant*
 Hiratu: argaldu, indargabetu
 Histu: kolorea galdu
 Hits: kolorea galdurik, triste
 Hobi: hilobi, tunba
 Hordi: mozkorra
 Hormatu: izoztu
 Hortako: horrengatik
 Huiatu: zakurrak uxatu

Ihardetsi: erantzun
 Ihurtzuri: ortzi, trumoi
 Ilaun: ezer ez, ezdeus
 Ilki: jalgi, irten, atera
 Inarrosi: astindu
 Inara: ainara
 Itzaldu: ezkutatu, gorde
 Izaiki: izaki

Jakina: jakintsua
 Jastatu: dastatu
 Jazarri: eraso, aurka egin
 Jite: etorki, izaera
 Jukutria: azerikeria

Kalaka: elkarrizketa luzea
 Kara: itxura
 Kausitu: aurkitu, topo egin
 Kasatu: bota, uxatu
 Kirats: gazia
 Kuia: kalabaza

Kixkila: balio gutikoa
 Klaska: eztanda, *claquement*
 Kofoin: erlauntza
 Kokoriko: kurubilkatua
 Konkor: lepomakurra, *courbé*
 Krakesku: xahutzaila
 Kroskoila: joare ttikia, kaskabila

Lakasta: lapa zorri
 Lapar: laharra, sasia
 Lauhazka: trostan
 Lauzua: lausoa, *myope*
 Laxo: axolagabe// pilota joko bat
 Legar(rak): Zuberoko antzinako
 biltzarreak// zergak
 Lekho: *lieue, légua*
 Listafinak: liztor ttikiak//
 mihi zorrotzak
 Lokabizki: lokabekiro
 Lore: ezti, goxo, loratua
 Loria: gloria
 Loriatu: atsegin hartu
 Lorietan: pozik, gustora
 Lotsa: kemen falta, beldurra

Mainatu: *gâter, choyer*
 Mandatu: enkargua
 Makurtu: okertu
 Mako: kakoa
 Malura: zorigaitza
 Maltso: mantso, geldia
 Matzer: itxuragabea, *difforme*
 Mendratu: ahuldu, makaldu
 Mendre: ikus Den mendren
 Menturatu: ausartu
 Milikatu: miazkatu, lamikatu
 Mukuru: gainezka, bete-betea
 Musde: jauna; *Monsieur*

Nasai: ugarria

Notagabea: lohiduragabea
 Napur: bide txarrak maite

Ohoin: lapurra
 Oldar: erasoaldi/ *élan*
 Ondikotz: zoritxarrez
 Oraikotik: oraindanik
 Orobat: era berean, halaber
 Osagarri: osasuna
 Ospe: fama, jendetza
 Oste: jendetza
 Oxala: balinba; *ojalá !*

Panpa: kolpea
 Panpalina: joare handia
 Pasoka: kolpeka
 Pekatu: pairatu
 Paratu: jarri, ezarri
 Pezoin: aska, // *baradeau*
 Piltzar: zarpaila
 Pindar: txinparta,
 Porroskatu: apurtu
 Pik-lari: (ikus «luzeko» jokoan)
 Piko: ebaki, ziztada
 Pleinitu: nigar egin
 Pleinuz: intzirika, nigarrez
 Pleka: pilotan paretaren kontra
 Potikoka: jauzika / *à 4 pattes*
 Potka: musuka
 Poxi: apur, piska
 Prosiesione: prozesioa
 Punpa: pilotaren botea
 Purtzika: korapilatua, nahasia
 Puxant: boteretsu; *puissant*

-(r)en beha: -(r)en zain egon

Saingaz: zaunka, herausika
 Sarri: laster
 Sobera: gehiegi

Sori: zilegi, haizu
 Sorka: bultzaka, estuturik
 Sosketa: diru eske, diru bila
 Suhar: sutsua
 Super: guziz ona
 Sustatu: sutu, berotu

Trenkatu: hautsi, ebaki
 Trenkatzaile: epailea
 Trikatu: gelditu
 Tripot: odolkia
 Tronpatu: enganatu
 Troxatu: mantartu
 Trukes: tenaza
 Trunko: *tronc*, *tronco*;
 Tupina: marmita

Uhal: larruzko lokarria
 Uhar: euri (uhar) handia
 Ukaldi: kolpea
 Ukurtu: makurtu
 Ulubia: uhuri, oihua
 Urus: zorioneko, zorionsua
 Usaia: ohitura, aztura
 Uspel: ubeldura, hantura
 Usu: maiz, ardura
 Usu-usua: askotan
 Uzkur: koldarra

Xahurik: garbirik
 Xanfarin: zoro, kaxkarina
 Xangrindu: mindu
 Xaxa: marra
 Xaxari: marrako epailea
 Xikana: maltzurkeria
 Xilatu: zulatu
 Ximenki: garbiro, txukun
 Xirripa: erreka, iturburua
 Xukatu: idortu, sikatu

Zafrari: jole handia
 Zaldare: zaldien bazka
 Zalu: arin, bizkor
 Zangar: aztala, bernazakia
 Zaragar: sarna, *gale*
 Zariketa: sarasketa, *saulaie*
 Zehe: (luzetasun bat)
 Zeinatu: «Aitaren» egin
 Zertako: zergatik
 -z goiti: -z gain
 Zirimol: haize erauntsia
 Zirtzil: zarpailtzarra
 Zitzi: haragia (txitxi-ren handigarria)
 Zupu: putzua
 Zurubi: eskailera, eskala

